

**T.C.
İSTANBUL AYDIN ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ**

**ABD’NİN AFGANİSTAN’DAN ÇEKİLMESİNİN ARDINDAN
TALİBAN-PAKİSTAN İLİŞKLERİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Fareed Ahmad MOSLEH

**Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı
Uluslararası İlişkiler ve İstihbarat İncelemeleri Programı**

TEMMUZ, 2023

**T.C.
İSTANBUL AYDIN ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ**

**ABD’NİN AFGANİSTAN’DAN ÇEKİLMESİNİN ARDINDAN
TALİBAN-PAKİSTAN İLİŞKLERİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**Fareed Ahmad MOSLEH
(Y2012.300008)**

**Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı
Uluslararası İlişkiler ve İstihbarat İncelemeleri Programı**

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Mehmet Cem OĞULTÜRK

TEMMUZ, 2023

ONAY FORMU

ONUR SÖZÜ

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum “ABD’nin Afganistan’dan Çekilmesinin Ardından Taliban-Pakistan İlişkileri” adlı çalışmanın, tezin proje safhasından sonuçlanmasına kadarki bütün süreçlerde bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurulmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin Kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve onurumla beyan ederim (25/ 07/ 2023).

Fareed Ahmad MOSLEH

ÖNSÖZ

Bu tez, ABD'nin Afganistan'dan çekilmesinin ardından Taliban-Pakistan ilişkilerini incelemeyi amaçlamaktadır. Bu ilişkilerin incelenmesi, son dönemdeki uluslararası güvenlik ve siyaset açısından önemli bir konudur. Bu çalışma, çeşitli kaynaklardan toplanan verilerin analiz edilmesi ve değerlendirilmesi üzerine kurulmuştur. Tezin amacı, Taliban ile Pakistan arasındaki bağları anlamak ve bu ilişkilerin Afganistan'ın istikrarı üzerindeki etkisini ortaya koymaktır. Bu tez, ilgili alanlarda çalışma yapacak araştırmacılara, politika yapıcılara ve uluslararası ilişkiler uzmanlarına önemli bilgiler sunmayı amaçlamaktadır. Umuyorum ki bu çalışma, Taliban-Pakistan ilişkileri hakkında daha derinlemesine bir anlayış sağlayacak ve bu alanda yapılacak daha fazla araştırmanın temelini oluşturacaktır. Tezimin tamamlanmasında katkıda bulunan başta sayın danışman hocam Doç. Dr. Mehmet Cem OĞULTÜRK ile herkese teşekkür etmek istiyorum. Özellikle her zaman yanımda olan aileme ve arkadaşlarıma sonsuz destekleri için de ayrıca minnettarım.

Temmuz, 2023.

Fareed Ahmad MOSLEH

ABD’NİN AFGANİSTAN’DAN ÇEKİLMESİNİN ARDINDAN TALİBAN-PAKİSTAN İLİŞKİLERİ

ÖZET

Tüm teorik yaklaşımların Avrasya jeopolitiğine özel bir önem atadığı uluslararası ilişkiler bağlamında, bu bölge küresel hegemonya peşinde olan aktörlerin ilgisini çekmektedir. Bu durum, Afganistan'ın, 19. yüzyılda Rus Çarlığı ve Büyük Britanya arasında gerçekleşen Büyük Oyun'un ana sahnesi olmasına neden olmuştur. Bugün gelinen noktada, büyük güçler arasındaki Yeni Büyük Oyun da aynı coğrafyada yaşanmaktadır. Ayrıca, Afganistan'ın Orta Asya-Ortadoğu-Güney Asya arasındaki bağlantıları sağlayan stratejik konumu nedeniyle 1979'da Sovyetler Birliği ve 2001'de Amerika Birleşik Devletleri tarafından işgal edilmiştir. Dolayısıyla, Afganistan'daki olayların komşu ülkeleri de etkilediği görülmektedir. Bu durumda en çok dikkat çeken ülke Pakistan'dır. Pakistan, ikinci Taliban döneminin başlamasını memnuniyetle karşılarsa da, Taliban ile Pakistan arasındaki kimlik tanımındaki farklılıklar ilişkilerde ciddi problemler yaratmıştır.

Taliban'ın Diyoğendi Medreseleri üzerinden Pakistan'ın etkisi altında bulunmasına ve Mücahitler döneminden beri Pakistan İstihbaratı'nın desteğini almasına rağmen, ikinci Taliban döneminde Peştun milliyetçiliğinin artması, Durand Sınırı sorunu ve terör örgütü TTP'nin faaliyetleri Pakistan-Taliban ilişkilerini zorlaştırmıştır. Bu çerçevede çalışma, Pakistan-Taliban ilişkilerindeki bu zorlukları ele almaktadır.

Anahtar Kelimeler: Pakistan, Afganistan, Taliban, Konstrüktivizm, Peştun Sorunu.

TALIBAN-PAKISTAN RELATIONS FOLLOWING THE WITHDRAWAL OF THE US FROM AFGHANISTAN

ABSTRACT

All theoretical approaches in the context of international relations emphasize the special importance of Eurasian geopolitics, attracting the attention of global actors vying for hegemony. This has led to Afghanistan becoming the main stage for the Great Game between the Russian Empire and Great Britain in the 19th century. Today, the New Great Game between major powers is also taking place in the same region. Additionally, due to its strategic location connecting Central Asia, the Middle East, and South Asia, Afghanistan was invaded by the Soviet Union in 1979 and by the United States in 2001. Therefore, it can be seen that events in Afghanistan have had an impact on neighboring countries. In this regard, Pakistan stands out as the most notable country. While Pakistan welcomed the start of the second Taliban era, differences in identity recognition between Pakistan and the Taliban have created serious problems in their relationship.

Despite being under the influence of Pakistan through Deobandi madrasas and receiving support from Pakistani intelligence since the Mujahideen era, increasing Pashtun nationalism during the second Taliban era, along with issues such as the Durand Line dispute and activities of terrorist organization TTP, have made Pakistan-Taliban relations more challenging. Within this framework, this study addresses these difficulties in Pakistan-Taliban relations.

Keywords: Pakistan, Afghanistan, Taliban, Constructivism, The Pashtun Question.

İÇİNDEKİLER

Sayfa

ONUR SÖZÜ	i
ÖNSÖZ.....	ii
ÖZET.....	iii
ABSTRACT	iv
İÇİNDEKİLER	v
KISALTMALAR LİSTESİ.....	vii
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	viii
I. GİRİŞ	1
II. TEORİK ÇERÇEVE: KONSTRÜKTİVİZM.....	5
A. Konstürktivist Teori ve Kimlik.....	5
B. Pakistan'ın Ulusal Kimliği ve Zorlukları	8
C. Afganistan'da Uluslaşma Sorunu ve Taliban'ın Kimliği	14
III. PAKİSTAN-AFGANİSTAN İLİŞKİLERİ.....	16
A. İkili Münasebetlerdeki Genel Durum	16
1. Afganistan Üzerinden Hindistan'ın Sınırlandırılması Hedefi.....	18
2. Durand Sınır Sorunu	19
3. Pakistan Merkezli Terör Saldırıları ve Afganistan	21
4. CPEC'in Afganistan'a Uzatılması ve Vahan Mevzusu	22
B. Pakistan-Taliban İlişkilerinde İslamabad'ın Elindeki Kozlar.....	26
1. Askeri Unsurlar	27
2. Siyasi Unsurlar	29

3. Ekonomik Unsurlar	31
IV. TALİBAN-PAKİSTAN İLİŞKİLERİNDEKİ ZORLUKLAR: NASIL BİR GELECEK?	35
A. Afganistan ve Pakistan'daki Peştun Aşiretler.....	35
1. Afganistan ve Pakistan'daki Peştunların Sosyal ve Siyasi Örgütlenmeleri .	44
2. Peştu'n Aşiretlerin Taliban İçerisindeki Yeri	48
3. Afganistan-Pakistan Hattında Faaliyet Gösteren Terör Örgütleri ve Peştu'nlar	49
B. Terör Örgütü TTP.....	52
1. TTP'nin Liderlik Yapısı.....	54
2. Kronolojik Olarak TTP Saldırıları	59
3. Taliban Sonrası TTP ve Pakistan Hükümeti'yle Müzakereler	62
C. Sınır Sorunu	66
D. Afganistan Kamuoyunun Pakistan Karşıtı Olması	68
E. Afganistan Konusunda Pakistan'ın ABD'nin Safında Durması.....	70
V. SONUÇ.....	74
VI. KAYNAKÇA	76
ÖZGEÇMİŞ.....	83

KISALTMALAR LİSTESİ

ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
CENTO	: Bağdat Paktı
CPEC	: Çin-Pakistan Ekonomik Koridoru
DEAŞ	: Devlet’ül Irak ve’s Şam
FATA	: Federal Olarak Yönetilen Kabile Bölgesi
ISI	: Pakistan Servisler Arası İstihbaratı
ISKP	: DEAŞ Horasan Kolu
İHA	: İnsansız Hava Aracı
KPK	: Hayber-Pahtun Khwa Eyaleti
MQM	: Muhacir Kavim Partisi
NWFP	: Kuzey Batı Sınır Eyaleti
ÖİH	: Özbekistan İslami Hareketi
PKH	: Peştunları Koruma Hareketi
TTP	: Tehrik-i Taliban Pakistan
UNP	: Ulusal Halk Partisi

ŞEKİLLER LİSTESİ

Sayfa

Şekil 1.	Pakistan Etnik Durum Haritası	8
Şekil 2.	Peştu'n Aşiretleri ve Alt Klanlar	36
Şekil 3.	Peştu'n Aşiret Yapısı	37
Şekil 4.	Kandahar Bölgesindeki Aşiretler ve Hâkim Oldukları Topraklar	38
Şekil 5.	Afganistan ve Pakistan'daki Peştu'n Aşiretler ve Bulundukları Bölgeler	41
Şekil 6.	: Pakistan'ın Aradığı Teröristler	51
Şekil 7.	Pakistan FATA Bölgesi	56
Şekil 8.	FATA Bölgesinde TTP (2009)	57

I. GİRİŞ

Afganistan, jeopolitik olarak farklı coğrafi bölgelerin bir parçası olarak nitelendirilen stratejik bir geçiş güzergâhıdır. Bazı uzmanlar, Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından ortaya çıkan devletler kuşağı içinde Afganistan'ı değerlendirirken, bazıları bu ülkeyi Büyük Ortadoğu'nun bir parçası olarak görür. Ayrıca bazı uzmanlar da Afganistan'ın Güney Asya ülkesi olduğunu tanımlamaktadır. Coğrafi açıdan Afganistan, Orta Asya-Güney Asya-Ortadoğu bağlantısını sağlayan bir geçiş konumundadır. Bu nedenle, klasik jeopolitik teorilerde Avrasya'ya atfedilen önem çerçevesinde Afganistan, Avrasya'nın merkezinde yer aldığı düşünülmektedir. Bu durumdan dolayı Afganistan, 19. yüzyılda Büyük Britanya İmparatorluğu ile Rusya Çarlığı arasında gerçekleşen ve "Büyük Oyun" olarak adlandırılan küresel üstünlük mücadelesinin önemli bir sahası olmuştur (Karimov, 2021: 385-400). Benzer jeopolitik nedenlerden dolayı günümüzde de "Yeni Büyük Oyun" adı verilen rekabet Afganistan'da devam etmektedir (Güdül-Raof, 2020: 13).

1979 yılında Sovyetler Birliği, Afganistan'a müdahale ederek hem komünizmi yayma hem de Hint Okyanusu'na ulaşma hedeflerini gerçekleştirmeyi amaçlamıştır. Ancak Sovyet işgali, Mücahitlerin direnişi sonucunda başarısız olmuş ve 1988 yılında geri çekilmek zorunda kalmıştır. İşgal sonrası dönemde ise mücahit gruplar arasında iktidar paylaşımı konusunda anlaşmazlıklar ortaya çıkmış ve ülke iç savaşa sürüklenmiştir. Özellikle farklı bölgelerdeki savaş ağalarının güç kazanması ve Afgan halkının kötü muameleye maruz kalması, Taliban adı verilen bir grup tarafından kurulan bir rejimin sempati kazanmasına neden olmuştur. Taliban, tecavüz gibi suçlara karşı mücadelesiyle Afgan halkının desteğini almış ve kısa sürede ülkenin büyük bir bölümünü kontrol altına almıştır. Ancak Taliban, ülkenin kuzeyini kontrol edememiştir.

Taliban'ın iktidarı döneminde uluslararası toplumun tepkisini çeken olaylar yaşanmıştır. Örneğin, Birleşmiş Milletler gözetiminde olan Dr. Necibullah'ın öldürülmesi, diplomatik dokunulmazlığı olan 11 İranlı diplomatın öldürülmesi,

insan hakları ihlalleri ve kadınlara yönelik baskıcı tutum Taliban'ın izolasyonunu sağlamıştır. Taliban yönetimi, Pakistan, Suudi Arabistan ve Birleşik Arap Emirlikleri dışında hiçbir ülke tarafından tanınmamıştır. Bu durum Taliban'ı uluslararası toplumdan tecrit etmiştir. Taliban'ın izole olması, radikalleşmesine ve terör örgütleriyle bağlantılarını güçlendirmesine yol açmıştır. Uyuşturucu ticareti ve terör örgütlerine Afganistan'ı üs olarak kullanma izni karşılığında elde ettikleri gelir, Taliban'ın en önemli finansman kaynağı olmuştur. Özellikle El Kaide'nin Afganistan'ı üs olarak kullandığı bilinmektedir.

El Kaide terör örgütünün Afganistan'ı üs olarak kullanması, Taliban için büyük bir sorun olmuştur. Çünkü 11 Eylül 2001'de El Kaide terör örgütü, Amerika Birleşik Devletleri'ndeki Savunma Bakanlığı (Pentagon) ve Dünya Ticaret Örgütü Merkezi'ni (İkiz Kuleler) hedef almıştır. Pentagon'a yönelik saldırı engellenmiş olsa da İkiz Kuleler'e yapılan terör saldırısı durdurulamamıştır. Bu saldırılardan sonra ABD, El Kaide terör örgütünün lideri Usame Bin Ladin'in iadesini talep etmiştir. Ancak Taliban, bu talebi reddetmiş ve delillerin kendilerine sunulmasını ve yargılamayı kendi yapacaklarını söylemiştir. Taliban, Bin Ladin'i teslim etmeyince dönemin ABD Başkanı George W. Bush, "Sonsuz Özgürlük Operasyonu" adı verilen Afganistan'ın işgalini başlatmıştır. Bu operasyon 7 Ekim 2001 tarihinde başlamış ve ABD, Taliban'ı iktidardan uzaklaştırmış ancak tamamen yok edememiştir. Ayrıca ABD'nin Afganistan'da düzeni sağlayamaması, ulus inşasında başarısız olması, sivil kayıplara neden olan El Kaide ve Taliban operasyonları, rüşvetin yaygınlaşması ve Taliban'ın halktan zekât adı altında vergi toplamasının engellenememesi nedeniyle Washington yönetimi 20 yıl sonra Afganistan'dan çekilmek zorunda kalmıştır.

ABD zaman içinde Taliban'ı devirmek için müzakerelere girmeyi kabul etmiş ve 29 Şubat 2020'de Doha Antlaşması'nı imzalamıştır. Bu antlaşmanın ardından ABD, Taliban'a yönelik hava operasyonlarını durdurmuş ve bu durum Taliban'ın ilerlemesini kolaylaştırmıştır. Sonuç olarak, 15 Ağustos 2021'de Taliban, Afganistan'ın başkenti Kabil'i kontrol altına almıştır. 31 Ağustos 2021'de tamamlanan çekilme süreci aynı zamanda ikinci Taliban döneminin başlangıcı olmuştur. İkinci Taliban döneminin başlaması uluslararası toplumun birçok aktörü tarafından endişeyle izlenmiştir. Ancak Pakistan, Taliban'ın Afganistan'da iktidara gelmesinden memnuniyet duyan başlıca aktör olmuştur. Hatta dönemin

Pakistan Başbakanı İmran Han, Taliban'ın iktidara gelmesini "Afganistan'ın köleliğin zincirlerini kırması" şeklinde yorumlamıştır (Anadolu Ajansı, 2021).

Pakistan'ın Taliban iktidarına sevinmesinin çeşitli nedenleri vardır. İlk olarak, Pakistan birinci Taliban döneminde Taliban yönetimini tanıyan üç devletten biriydi, bu yüzden taraflar arasında köklü ilişkiler bulunmaktadır. İkinci olarak, Taliban'ın ideolojik temelleri Pakistan merkezli Diyoğendi Medreseleri'ne dayanmaktadır. Üçüncü olarak, Mevlevi Fadlallah gibi Taliban'ın ideolojik önderleri de Pakistan'da yaşamaktadır. Dördüncüsü, Pakistan Hindistan'ın Afganistan'da nüfuz kazanmasından rahatsız olmuştur ve Afganistan'daki statüko değişikliğini Hindistan'a karşı stratejik bir avantaj olarak görmüştür. Beşinci olarak, Pakistan birçok Taliban lideri için işgal döneminde bir sığınak olmuştur ve bu nedenle Pakistan istihbarat kurumları ile Taliban yöneticileri arasında etkileşim sağlanmıştır. Bu sebeplerle İslamabad yönetimi, Pakistan Servisler Arası İstihbaratı (ISI) aracılığıyla Taliban'ın eylemlerini yönlendirebileceğine inanmıştır. Ancak ikinci Taliban dönemiyle birlikte Pakistan-Taliban ilişkilerinde kimlik faktöründen kaynaklanan anlaşmazlıklar da ortaya çıkmıştır.

Taliban, Peştu'n milliyetçisi bir karaktere sahiptir ve Taliban içinde "Büyük Peştunistan" idealiyle ilgili gruplar bulunmaktadır. Pakistan ise ciddi bir Peştu'n nüfusuna sahip olup "Büyük Peştunistan" temelli taleplerin bölünme riski taşıdığını ve İslamabad yönetimini endişelendirdiğini görmektedir. Özellikle ikinci Taliban dönemiyle birlikte Pakistan'daki terör örgütü Tehrik-i Taliban Pakistan (TTP), Pakistan'daki terör saldırılarını artırmış ve "Pakistan'da da Afganistan gibi İslam Emirliği" kurma arzusu dile getirmiştir. TTP'nin Peştu'n karakteriyle ön plana çıkması, İslamabad yönetimi ile Taliban arasındaki ilişkilere olumsuz şekilde yansımıştır. Ayrıca, Afganistan-Pakistan sınırını oluşturan ancak tarih boyunca Afganistan Hükümetleri tarafından tanınmayan Durand Sınır Hattı meselesi de önemli hale gelmiştir. Pakistan'ın beklentisi, Taliban iktidarıyla birlikte Durand sınırının kabul edilmesi idi, ancak bu konuda beklenen sonuç gerçekleşmemiş ve zaman zaman sınır çatışmaları yaşanmıştır.

Tüm bu nedenlerden dolayı, Pakistan'ın ikinci Taliban dönemine yaklaşımının derinlemesine analiz edilmesi gerekmektedir. ABD'nin çekilmesinden sonra Pakistan-Taliban ilişkilerinin nasıl geliştiği incelenmektedir. Türkçe alanda yapılan araştırmalarda, ikinci Taliban döneminde Pakistan-Taliban

ilişkilerinin seyrine odaklanan bir akademik tez bulunmamaktadır. Bu nedenle, bu teze literatüre küçük de olsa bir katkıda bulunmayı amaçlıyoruz. Bu bağlamda, tezin analitik yapısı üç bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde, tarafların çıkar tanımlamalarını etkileyen kimlik kavramı ele alınmakta ve tezin kuramsal temeli olarak Pakistan'ın dış politikasında konstrüktivizmin yeri ve Taliban'ın yapısı ve politik tercihleri konstrüktivist teori çerçevesinde incelenmektedir.

İkinci bölümde, Amerikan işgal döneminde Pakistan-Taliban ilişkileri üzerinde durulmaktadır. Bu dönemde Pakistan'ın Taliban ile olan ilişkileri, Amerikan işgaline karşı direniş hareketine destek verme stratejisi gibi faktörlerle birlikte analiz edilmektedir. Son olarak, tezin üçüncü bölümünde ikinci Taliban döneminin başlamasından sonra taraflar arasındaki beklentiler, hedefler ve ikili ilişkilerin seyri ele alınmaktadır. Afganistan'da Taliban'ın tekrar iktidara gelmesiyle birlikte Pakistan-Taliban ilişkilerinin nasıl şekillendiğı ve bu ilişkinin gelecekteki yönelimleri incelenmektedir. Bu analitik yapı sayesinde, Pakistan'ın ikinci Taliban dönemine yaklaşımıyla ilgili daha anlaşılır bir bakış sunmayı hedefliyoruz.

II. TEORİK ÇERÇEVE: KONSTRÜKTİVİZM

A. Konstürktivist Teori ve Kimlik

Soğuk Savaş sonrasında ABD liderliğinde oluşan yeni dünya düzeni, tek kutuplu bir sistem yaratmış ve uluslararası sistemin yapısını açıklamak için kullanılan teorilerin popülerliği azalmıştır. Bu durumun yansıması olarak eleştirel kuram, popülerlik kazanmıştır. 1990'ların sonrasında sosyal inşacılık olarak da bilinen konstrüktivizm, popüler bir teori olarak ortaya çıkmıştır. Konstrüktivist düşünce, temel olarak sosyoloji ve sosyal teoriye dayanmaktadır. Kantçı bilim felsefesi ve İngiliz Okulu'nun uluslararası toplum yaklaşımı, konstrüktivizmin gelişiminde önemli rol oynamıştır. 1980'lerden itibaren uluslararası ilişkiler disiplini içinde pozitivizm ve post-pozitivizm tartışmaları yaşanmıştır. Post-pozitivist tarafı temsil eden eleştirel kuram ya da konstrüktivizm, rasyonaliteyi reddetmeden sosyal ve sosyolojik yaklaşımları sentezlemesiyle dikkat çekmiştir. Alexander Wendt'in önde gelen temsilcisi olduğu konstrüktivizm, pozitif bilimleri reddetmezken, eksik olan sosyal ve sosyolojik bakış açısını içerisinde barındırır. Konstrüktivizmin önemli temsilcileri arasında Nicholas Onuf, Friedrich Kratochvil, Peter Katzenstein, Enmanuel Adler, John Gerard Ruggie ve Christian Reus-Smit gibi isimler bulunmaktadır. Bu isimler, devletler ve bireyleri analiz ederken sosyal yapıyı da göz önünde bulundurmaktadır. Yani devletler ve bireyler, onlara anlam katan sosyal ortamdan ayrı düşünülemez. Sosyal yapının siyasi birimlere yüklediği anlamı göz ardı etmek, eksik ve yanlış bir okumaya yol açar. İnsanlar sosyal yapı tarafından şekillendirilirken, sosyal yapı da kimliklerin belirlenmesinde rol oynar. Bu nedenle konstrüktivist teorisinin kimlik olgusuna odaklandığı söylenebilir (Price-Reus Smith, 1998: 263). 1990'ların başından itibaren uluslararası ilişkilerde devlet odaklı teorik tartışmalar yerini toplumu merkeze alan incelemelere bırakmıştır. Konstrüktivist teorisinin yükselişi bu durumda etkili olmuştur.

Konstrüktivizm, tarihsel olarak idealist kuramdan etkilenmiştir. Bu teoriye göre, sosyal dünya fiziksel olguları ve yapıları inkar etmez, aksine onların bir

parçası olduğunu savunur. Ancak konstrüktivistler, fiziksel yapıların toplumsal gerçeklerin, fikirlerin ve davranışların etkisinde olduğunu varsayarlar. Konstrüktivizm, aktörlerin doğasını, çevresini ve etkileşimlerini açıklayan alternatif bir paradigmadır. Konstrüktivistler insan davranışları ile sosyal yapının ayrılamaz olduğuna inanır ve inşa kavramına büyük önem verirler (Phillips, 2007: 60). Bu nedenle kimliklerin sosyal olarak yapılandırıldığını belirtir ve kurumların değişebilirliğine dikkat çekerler. Kimlik olgusu da inşa edilebilir bir kavramdır ve kişilerin ya da grupların "Ben/Biz kimim/kimiz?" sorusuna verdikleri yanıtlarla şekillenir. Kişiler ve gruplar kim olduklarını tanımlarken en temelde kim olmadıklarına karar verme eğilimindedirler. Bu durum "öteki" kavramını ortaya çıkarmaktadır, çünkü kimlik tanımlaması başkasından ayrılma durumunu içerir. Dolayısıyla toplumlar kim olduklarına ve nereye ait olduklarına karar verirken çıkar ve tehdit algılamalarını da oluşturabilirler. Kimlik belirleme şekilleri aynı zamanda toplumların dış politikalarını da etkiler.

Kimlik tanımlamalarına bakıldığında, kişilerin ve grupların kendilerini tanımlama çabasının Antik Yunan dönemine kadar uzandığı görülmektedir. Örneğin, Herodot gibi tarihçiler, o dönemde bile toplulukların kendilerine özgün niteliklere sahip olduklarını varsaymışlardır. Bu yaklaşımı, John Locke'un "kimlik, idrak etme şuurudur" ifadesinde de görebiliriz. Ulusal kimlik ise bir toplumsal grubun millet olma bilincine dayanarak dil, din, kültür, ortak tarih, dayanışma anlayışı ve ortak gelecek inşa etme idealinin etrafında bir araya gelmesini içerir. Milletleşme süreçleri, feodal yapıları aşarak kabile veya aşiret bağlarını içeren geleneksel toplumsal yapılardan modern bir toplumsal yapıya geçişi ifade eder. Bu şekilde kimlik tanımlamaları, bireylerin ve grupların kökenlerini, kültürlerini ve ortak değerlerini belirlemelerini sağlar. Kimlik bilinci, insanların nasıl algılandıklarını ve hangi topluluğa ait olduklarını anlamalarına yardımcı olur. (Başaran, 2022: 29-30).

Milletleşme süreçleri genellikle milliyetçilikleri de beraberinde getirir. Milliyetçilikler, toplumların ulus olma arzusu çerçevesinde çıkar tanımlamalarına yön verir. Ancak her milliyetçilik modern milliyetçilik ve modernizm bağlamında ele alınamaz. Aslında milletleşme süreci başarısız olan toplumlarda bile güçlü milliyetçilikler gelişebilir. Bu nedenle Pakistan ve Afganistan gibi ülkelerde ulus inşa süreçlerinin başarılı olduğunu iddia etmek gerçekçi bir yaklaşım

olmayacaktır. Ancak milliyetçilikler ve kimlik tanımlamaları, taraflar arasındaki ilişkilerde belirleyici bir rol oynar. Bu noktada teorik düzeyde milliyetçilik yaklaşımlarını da değerlendirmekte fayda vardır. Genel olarak milliyetçilikler üçe ayrılabilir: ilkel ya da diğer bir ifadeyle primitif milliyetçilikler, modern milliyetçilikler ve etno-sembolest milliyetçilikler. İlkel-ilkel milliyetçilikler temel olarak antropolojik bağlara atıfta bulunur (Cavers, 2011: 22). Clifford Geertz gibi düşünürler, kimliklerin antropolojik köklere dayandığını ve dolayısıyla ilkel çağlardan itibaren oluştuğunu savunur. Bu yaklaşımda tarihsel kodların milletlerin davranışları üzerinde etkili olduğu düşünülür (Geertz, 1973: 260). Bu perspektif, kabile bağlarına atıfta bulunduğu için bazen kabilecilik olarak da yorumlanır.

Modern milliyetçilikler ise, aydınlanma çağının bir sonucu olarak ortaya çıkan modern ulus-devlet anlayışıyla ilişkilendirilen ve ulus inşa süreciyle ilgili bir kuramsal yaklaşımdır. Benedict Anderson gibi düşünürlerin belirttiği gibi, milletler hayali bir şekilde yani kurgusal olarak oluşturulmuş topluluklardır (Anderson, 1993: 20). Bu bağlamda, modern ulus anlayışının temelinde toplulukların yönetim yetkisini bir sözleşme aracılığıyla devlete devretmesi yer almaktadır. Bu, Jean-Jacques Rousseau'nun "Toplum Sözleşmesi" eserinde ortaya koyduğu yaklaşımın bir yansıması olarak nitelendirilebilir. Ek olarak, Ernest Gellner, Ernest Renan ve Eric Hobsbawm gibi isimler de modern milliyetçilik teorisyenleri arasında önde gelen isimlerdir.

Son olarak, etno-sembolest yaklaşımı anlatmak gerekirse, bu yaklaşımın sentezci bir bakış açısı olduğu belirtilmelidir. Etno-semboлизм, modern ulus inşasını reddetmeyen bir yaklaşımdır ve ilkel bağlara da atıfta bulunur. Bu yaklaşım, Walker Connor ve Anthony Smith gibi isimler aracılığıyla teorik temellere oturtulmuştur. Etno-semboлизмde, modern milletlerin inşa edildiği kabul edilirken, kültürel ve tarihi kodların inşa sürecinde belirleyici bir rol oynadığı ve inşayı gerçekleştiren tarafından göz ardı edilmediği vurgulanmaktadır (Özkırımlı, 2010: 17). Bu bilgilerden anlaşılacağı üzere Soğuk Savaş'ın sona ermesinden sonra uluslararası ilişkiler teorilerinde konstrüktivist kuram ön plana çıkmıştır. Bu kuram, toplumların inşa edildiğini ve inşa sürecinin devam ettiğini savunurken kimlik olgusunu da öne çıkarmaktadır. Kimlik ise milliyetçilikleri beraberinde getirmektedir. Bu tezde Pakistan'ın ikinci Taliban döneminde

Pakistan, 1947 yılında bağımsızlığını kazandığında, modern dönemin ulus-devlet modelini benimsemek zorunda kaldı. Bu modelin temelinde üç mekanizma yer almaktadır. İlk olarak, İslam dininin önemi vurgulanabilir. Din, halkın ortak bir kimlik oluşturmaya yardımcı olarak birliği sağlamaktadır. İkinci olarak, Hindistan ile yaşanan çatışma da Pakistan'ın birleşik kalmasını ve "öteki" kimlik ihtiyacını karşılamasını sağlamaktadır. Üçüncüsü ise güçlü bir ordu ve istihbarat yapısıdır. Bu iki kurum, Pakistan'ın iç istikrarına odaklanmıştır. Ancak Pakistan, etnik çeşitliliği olan bir ülkedir ve bu durum istikrarsızlık potansiyeli taşımaktadır. Etnik ve mezhepsel grupların provoke edilmesi, ülkenin istikrarsızlaşmasına neden olabilir. Ayrıca, tekfirci gruplar da mevcuttur ve bu durum Pakistan'ın terör saldırılarına maruz kalabileceğini göstermektedir. Aslında bu kimlik sorunu, Taliban ile ilişkilerdeki anlaşmazlıkların temel sebeplerinden biridir. Pakistan'ın ulus inşası açısından ele alındığında, "Pak" adında bir ulusun varlığından bahsedilemez. Aslında Pakistan Müslümanları, genellikle İslam'ı benimsemiş Hindular olarak kabul edilebilir. Bu nedenle, cumhuriyetin adına "İslam" eklenmiş ve İslam, ulus-devleti bir arada tutan bir bağlayıcı rol oynamıştır. Ancak etnik milliyetçilik her zaman öne çıkmıştır. Pakistan'ın en üst düzey devlet organları ağırlıklı olarak Pencabiler tarafından kontrol edilmektedir (Nazir, 2022). Pencabiler, kendilerini kurucu etnik grup olarak görmekte ve siyaset, bürokrasi, yargı ve güvenlik kurumlarında etkin bir şekilde yer almaktadır. Sindiler ise ülkenin en verimli ve zengin bölgesinde yaşarken devlet organlarında daha az temsil edilmektedirler. Bu nedenle olası bir etnik çatışma durumunda, Pencabilerin ve Sindilerin devlete destek vereceği öngörülebilir. Lahor gibi kültürel açıdan önemli bir şehirde de çoğunlukla Pencabiler yaşamaktadır.

Pakistan'ı başlangıçta ikiye bölen etnik ayrılıkçılık Bengal milliyetçiliği olarak ortaya çıkmıştır. Ancak şu anda Beluç isyanı, Peştunistan tartışmaları, Karaçi'deki Muhacir isyanı, Saraiki ve Hazara hareketleri gibi ayrılıkçı eğilimler ivme kazanmaktadır. Bu grupların incelenmesi sonucunda, ayrılıkçı hareketlerin en belirgin olduğu bölgenin Belucistan olduğu görülmektedir. Beluçlar, Belucistan Kurtuluş Ordusu aracılığıyla çeşitli saldırılar düzenlemekte ve bölgede terör eylemleri gerçekleştirmektedir. Özellikle ABD'nin Afganistan ve Irak'ı işgalinden sonra bölgedeki terör saldırıları artmıştır. Diğer yandan, Taliban'ın

Afganistan'da iktidara gelmesiyle birlikte Peştun karakteri ön plana çıkmış ve son zamanlarda Afganistan-Pakistan ilişkilerinde Durand Hattı sorunu belirgin bir konu haline gelmiştir. İlerleyen dönemde Pakistan'ın Peştunistan Sorunu ile yoğun bir şekilde karşılaşması muhtemeldir. Çünkü 1893 yılında Afganistan-Britanya Hindistan sınırının; yani mevcut Pakistan'ın batı sınırlarının çizilmesiyle Peştu'nlar ikiye bölünmüştür. Bu nedenle Durand Hattı sorunu, ilerleyen dönemde Afganistan ile Pakistan arasında bir savaşa yol açma potansiyeline sahiptir. Afganistan'ın Pakistan Peştunlarını desteklemesi bu konuda belirleyici olabilir (Skodo, 2022).

Ayrıca Hindistan'ın Pakistan'da ayrılıkçı hareketlere destek vereceği ve istihbarat raporlarının Sindilerin ve Karachi'deki Muhacir Kavim Partisi'nin Pakistan'ın birliğine tehdit oluşturan gizli planları olduğunu belirttiği ifade edilmektedir. Pakistan'ın merkezîyetçi yönetimi etnik milliyetçiliği arttırmıştır. Ademi merkezîyet anlayışının eksikliği, Hazara, Saraiki, Beluç ve Sind isyanlarının arkasındaki önemli bir itici güç olmuştur. Sind milliyetçiliğine dayanan hareketler, bölgeye daha geniş bir özerklik talep etmektedir ve hatta bazı kesimler bağımsızlık talep etmektedir. Etnik temelli ayrılıkçılar, İslamcılarının bütünleştirme çabalarına karşı çıkmaktadır. Saha araştırmaları da İslam'ın Pakistan'da artık itici bir güç olmadığını göstermektedir. Örneğin, Punjab'ın bölünmesi diğer illerde devam eden etnik çatışmayı etkileyecek ve benzer ayrılıkçı talepler ortaya çıkacaktır. Afganistan sınırında yaşayan Peştunların yoğun olduğu Hayber-Pahtunhva'da Hindko etnik topluluğu ayrı bir eyalet talebiyle ajitasyon yaparken, Peştun haklarını savunan Ulusal Halk Partisi (ANP) tarafından reddedilmektedir. Bu tür ayrılıkçı fikirler bölgede çatışma riski doğurabilmektedir. Sind'de özellikle Karachi ve Hyderabad bölgelerinde hala etnik çatışmalar devam etmektedir. Sind milliyetçileri Muhacir Kavim Partisi'nin ayrılıkçı fikirlerine tepki göstermektedir. Pakistan'ın Hindistan sınırındaki Muhacirler gelecekte kendileri için ayrı bir eyalet talep edebilirler. Ayrıca Beluçlar ve Peştunlar arasında da keskin bir ayrım bulunmaktadır ve şimdi Hazara topluluğu da bu ayrışmaya dâhil olmuştur. Bu noktada Pakistan siyasetinde altı farklı senaryonun düşünülebileceği belirtilmektedir.

İlk senaryo, Tehrik-i Taliban-e Pakistan (TTP) terör örgütünün saldırılarıdır ve bu saldırıların radikalleşmeyi ve istikrarsızlığı artırabileceği ifade

edilmektedir. İkinci senaryo, Afganistan ile Pakistan arasındaki Durand Hattı nedeniyle olası bir savaş ihtimalidir. Bu durumda, geçmişte Taliban bünyesinde faaliyet gösteren TTP militanlarının yeniden Taliban'a biat etmesi öngörülebilir. Ayrıca TTP'nin aktivitelerinin Peştu'n ayrılıkçılığını ateşleyebileceği belirtilmektedir. Üçüncü olasılık ise Pakistan'da Peştu'nlar arasında tartışmalara gölge düşürerek ayrılıkçı eğilimlerin güçlenmesidir. Bu durumda Peştunistan adında bir devletin kurulması gündeme gelebilir. Ancak Pakistan'daki Peştu'n partilerinin seçimlerde önemli bir etki gösteremediği ve çoğunluğunun Pakistan Adalet Partisi'ni desteklediği ifade edilmektedir. Bununla birlikte, Peştu'n milliyetçiliğinin yükselmesiyle Islamabad'da orduyu etkisini kırmaya çalışan aktörlerin dikkat çekmeye başladığı belirtilmektedir. Özellikle 2018 yılında Peştuların haklarını savunmak için kurulan Peştu'n Koruma Hareketi ve lideri Mansuz Peştin bu konuda öne çıkmaktadır. İnsan hakları söylemleriyle hareket eden grup aslında milliyetçidir ve Pakistan'ın bölgede sömürgeci bir tutum sergilediğini ve ordu ile ISI'nın etkisini eleştirmektedir. Peştuların artan etkisi nedeniyle "Peştu'n Baharı" adı altında Pakistan'da bir hareketlilik yaşanabileceği üzerine çalışmalar yapıldığı ifade edilmektedir.

Dördüncü olasılık ise ayrılıkçı faaliyetleriyle öne çıkan Beluçların Belucistan kurma girişimi şeklinde tezahür edebilir. Bu çerçevede ülkeyi bölünme riskine getirecek Peştunistan ve Belucistan olasılıklarının Pakistan'da ordu başta olmak üzere güvenlik kurumlarını harekete geçirebileceği ve bir askeri darbeye sürecin önünün kesilmeye çalışılacağı iddia edilebilir. Lakin paradoksal biçimde ayrılıkçı hareketlerin gelişiminde de ordunun rolü etkili olmuştur. Çeşitli dönemlerde uygulanan yanlış politikalar neticesinde ayrılıkçı hareketler, geniş kitleler tarafından kabul görmüştür. Beşinci ihtimal de Taliban'ın radikalleşmesi durumunda, Taliban üzerinde mühim bir nüfuzu bulunan Pakistan'ın ABD tarafından "terörü destekleyen devlet" sınıfına sokulması ve bir müdahaleye maruz kalmasıdır. Bu durumda da Peştunistan ve Belucistan gibi devletlerin kurulması gündeme gelebilir. Bölgede birbirleriyle ihtilafli küçük devletlerin kurulması ve bu devletler arasında yaşanacak sınır çatışmaları yoluyla Washington yönetimi, Kuşak-Yol Projesi'nin Çin-Pakistan Ekonomik Koridoru (CPEC) ayağı sekteye uğrayabilir (Daily Maverick, 2022).

Altıncı senaryo, Keşmir'deki Müslümanların Keşmiriyatçı bir çizgi doğrultusunda Pakistan'dan ayrılma ihtimalidir. Ancak bölgede Han'ın partisi güçlüdür. Dolayısıyla zayıf bir ihtimaldir. Pakistan, her biri bir eyaletle temsil edilen dört ana etnik grup; Pencabiler, Sindiler, Peştunlar ve Beluçlar ile bugün artık beşinci etnik grup sayılabilecek olan Muhacirlerden oluşmaktadır. Her etnik grubun aynı zamanda kendine ait bir ana dili bulunmaktadır. Ancak her ne kadar her eyalette bir etnik grup baskınsa da hiçbir eyalet etnik anlamda homojen değildir. Eyalet sınırları etnik haritayla tam örtüşmemekte ve her eyalet içerisinde başka etnik grup mensupları azınlık halde bulunmaktadır (Sajid, 2022).

Son yıllarda artan iç göç, eyaletlerin etnik heterojenleşmesini daha da arttırmıştır. Bu yapının sonucunda Pakistan'daki etnik sorunları iki ayrı seviyede ele almak mümkündür. Ülke genelinde konuya bakıldığında, bir etnik grup ile Pakistan devleti arasında yaşanan etnik sorunları görmek mümkündür. Bu tarz bir çatışma aynı zamanda bir merkez-çevre çatışmasıdır. Bir eyaletin çoğunluğunu oluşturan Sindiler ve Beluçlar gibi etnik gruplar ile merkezi devlet arasında yaşanan çatışmalardır. İkinci düzeyde konuya ülke bazında değil; eyalet bazında bakılabilir. Burada da aynı eyalet içerisinde yaşayan farklı etnik gruplar arasındaki güç mücadelesi ve çatışma görülmektedir. Bunlara da Sind Eyaleti içerisindeki Muhacir-Sindi, Muhacir-Peştun çatışmaları ve Belucistan içerisindeki Beluç-Peştun ve Beluç-Pencabi rekabeti örnek verilebilir. Bu noktada Sindilerin Pencabilerle birlikte hareket ettiği vurgulanmalıdır. Belirtilmelidir ki; Pakistan'da yaşanabilecek değişimin mahiyeti önemlidir. Söz konusu değişimin bir iktidar değişikliği yoluyla olması, temelde Pakistan Müslümanlar Birliği'nin kuracağı ittifaklarla şekillenebilir. Lakin TTP, Taliban ve Peştunistan temelli bir ayrışma durumunda laik Peştunlar ile İslamcı Peştunlar arasında çatışmalar yaşanabilir. Bu noktada İslamcı Peştuların, Suudi Arabistan etkisinde olduğu ve Selefi eğilimler taşıdığı söylenebilir. Bu grup İran karşıtıdır ve Şiileri hedef almaktadır (Yeni Akit, 2022).

Peştunlar, Afganistan topraklarında nüfusun %60'ını oluştururken; Pakistan'da da Afgan sınırındaki Hayber Paktunva ve Belucistan eyaletlerinde yaşamaktadırlar. Bu da Peştun'un sorununun etkileri bakımından Pakistan dışına taşıp bölgesel hatta küresel bir sorun haline gelmesine yol açmıştır. Ancak bunun sebebi Peştun'un etnik politikalarından ziyade komşu Afganistan'daki Peştun'un nüfus

ve bu nüfusun arasında gelişen Taliban hareketi olmuştur. Ayrıca Peştu'nlar, en azından 1958 askeri darbesinden itibaren Pakistan merkez gücüne diğer azınlık etnik gruplarına göre daha iyi eklenmiştir. Bunun sebebi Pakistan Ordusu'nun tarihsel gelişiminde aranmalıdır. İngilizler daha Hindistan bölünmeden bütün Hint Ordusu'nu Pencabi ve Peştu'n nüfustan oluşturmuştur. Bugün de Pakistan Ordusu, söz konusu iki etnik grubun kontrolü altındadır.

Pakistan siyasal sisteminde ordunun merkezi konumu göz önüne alındığında, bu durum bazı yazarları Pakistan'da Pencabi-Peştun çizgisinin hâkimiyeti olduğu sonucuna götürmektedir. Her ne kadar Peştu'nlar, Pencabiler gibi ülkenin diğer unsurlarından baskın bir güç değillerse de sadece ordu içerisindeki ağırlıkları bile Peştuların ülkedeki Beluciler ve Sindiler gibi etnik gruplara göre merkezde yer almalarına imkân tanımakta ve böylece ayrılıkçı Peştu'n milliyetçiliğini törpülemektedir.

Peştu'nlar bir etnik sorunun parçası olarak kendi eyaletlerinde değil; büyük göç dalgaları sonucunda ikinci büyük etnik grup halini aldıkları Karaçi içerisinde şehrin hâkim unsuru Muhacirlerle giriştikleri kanlı çatışmalarla yer almaktadır. Benzer bir durum, Belucistan özelinde de cereyan edebilir. Belucistan Sorunu, Peştulardan sonra Pakistan'daki diğer sınır aşırı etkileri olan sorundur. Belucistan, ülke coğrafyasının %44'ünü oluştururken; nüfusun ancak %7'sini teşkil etmektedir. Çöllerden meydana gelen bölge, sosyoekonomik gelişmişlik açısından ülkenin en geri kalmış eyaletidir. Beluç etnik hareketi, 2000'li yılların başında kitlesel bir isyana dönüşmüş olup; Pakistan'ın birliğini doğrudan tehdit etmektedir. Burada isyanın taleplerinin ayrılıkçılık seviyesinde olması kadar, çok geniş bir halk tabanına sahip olması ve ağırlıklı olarak silahlı unsurlara dayanması da belirleyicidir. Bununla birlikte Beluçlar içerisinde Belucistan Halk Partisi, Belucistan Ulusal Partisi ve Belucistan Kurtuluş Ordusu arasında güç mücadelesi vuku bulabilir. Özü itibarıyla Pakistan'da salt çoğunluğa sahip bir etnik grup olmadığı için ülkede etnik gruplar arasında güç mücadelesi yaşanmaktadır. Bu güç mücadelesinde Beluçlar ve Peştunlar, yaşadıkları bölgelere yatırım yapılmadığını ve merkezi hükümet tarafından bilinçli şekilde terörün yuvasına olmaya mahkûm edildiklerini ve geri bırakıldıklarını iddia etmektedir.

Tüm bu hususlar ise Pakistan’da sağlık bir ulus inşasının bulunmadığını gözler önüne sermektedir. Bu çerçevede Pakistan, İslam kimliğini ön plana çıkarmaktadır. Zaten Pakistan, bir İslam cumhuriyetidir. Dolayısıyla İslamabad yönetimi, Pakistan’ın farklı kimlik gruplarını İslam üst kimliği çerçevesinde bir araya getirmeye ve böylelikle toprak bütünlüğünü korumaya çalışmaktadır. Bununla birlikte Pakistan’ın İslam kimliği, Taliban’la kuruluşundan itibaren iyi ilişkilere sahip olmasını sağlamıştır. Ancak aynı zamanda İslamabad’ın Peştu’n milliyetçiliğine ilişkin endişeleri, Pakistan-Taliban hattındaki ihtilafların da temel nedenini teşkil etmektedir. Bu noktada Afganistan’ın uluslaşma sorununa ve bu bağlamda Taliban’ın kimlik tanımlayışına değinmek gerekmektedir.

C. Afganistan’da Uluslaşma Sorunu ve Taliban’ın Kimliği

Afganistan da tıpkı Pakistan gibi demografik anlamda heterojen ve ulus inşa sürecinde başarısız olmuş bir ülkedir. Nitekim Afganistan’daki istikrarsızlığın temelinde de bu durumun etkisi vardır. Ülkede Peştu’nlar, Tacikler, Hazaralar, Özbekler, Türkmenler, Beluçlar, Pamirler, Aymaklar ve Nuristaniler hayatlarını sürdürmektedir. Nitekim Sovyet işgali sonrasında yaşanan iç savaş döneminde bu ayrışma net bir şekilde görülmüş ve savaş lortları türeyerek bulundukları bölgelere egemen olmuştur. Bununla birlikte Afganistan tarihine bakıldığında Burhaneddin Rabbani’nin iç savaş dönemindeki görevi dışında ülkenin devlet başkanlarının her dönemde Peştularda olduğu görülmektedir. Dolayısıyla Afganistan’da Peştu’n milliyetçiliğinin egemenliğinden ve iç siyasette Peştu’n hegemonyasından bahsetmek mümkündür. Bu durum Taliban’ın kimliğine de yansımaktadır.

Bu çerçevede Taliban’ın kimlik algılayışının merkezinde Peştu’n milliyetçiliği ile Diyobendi Medreselerine dayanan Sünni İslam yorumunun sentezinin bulunduğu söylenebilir (Bulut, 2021). Bu sentez, bir yandan Pakistan-Taliban ilişkilerine olumlu yansırken; diğer taraftan da ihtilafların derinleşmesine sebebiyet vermektedir. Zira Diyobendi Medreseleri, Pakistan merkezli olarak kurulmuş medreseler olarak bilinmektedir. Bu anlamda Diyobendi Medreseleri üzerinden Pakistan’ın Taliban üzerinde nüfuz kurduğunu söylemek mümkündür. Zira Afganistan’daki cihatçı düşüncenin Mücahitler döneminden itibaren Pakistan merkezli bu medreselerden beslendiğini ifade etmek mümkündür. Taliban da

bundan azade değildir. Sünni İslam anlayışının Selefileşmeye açık radikal bir yorumunu bu medreselerde içselleştiren bireyler genel olarak Taliban'ı oluşturmaktadır. Tahmin edileceği üzere bu medreselerde eğitim alan kişiler, ISI'nın da etkisi altındadır. Nitekim Taliban'ın ideolojik önderlerinden biri olarak kabul edilen Pakistanlı molla Fadlallah'ın da ISI için çalışan bir din adamı olduğu bilinmektedir. Esasen Pakistan'ın ikinci Taliban dönemini memnuniyetle karşılaması ve birinci Taliban döneminde Taliban yönetimini tanıyan üç devletten biri olması da bundan kaynaklanmaktadır. Buna karşılık Peştu'n kimliği ise Pakistan-Taliban hattındaki münasebetleri olumsuz etkilemektedir. Zira Taliban'ın Peştu'n milliyetçisi bir örgüt olması ve Pakistan'ın ise ciddi bir Peştu'n nüfuza ev sahipliği yapması, Taliban içerisinde milliyetçi kesimlerin güçlenmesine paralel olarak "Büyük Peştunistan" düşüncesinin güç kazanmasına yol açmakta ve bu da Pakistan tarafından ulusal güvenliğine ve toprak bütünlüğüne yönelik bir tehdit olarak algılanmaktadır. Nitekim Pakistan ile Afganistan arasında İngilizler tarafından çizilen Durand Sınır Hattı, hiçbir Afganistan Hükümeti tarafından tanınmamıştır. Bunun nedeni, yukarıda da belirtildiği üzere Kabil'deki karar alıcıların kendilerini yalnızca Afganistan'ın değil; tüm Peştuların lideri olarak görmeleridir. Bu anlamda İslamabad yönetimi, ikinci Taliban döneminde ISI'nın Diyobendi Medreseleri'nde teşkil edilen bağları kullanarak sınırı Taliban'a kabul ettireceğini düşünmüş; fakat bu beklenti karşılanmamıştır. Bilakis Pakistan'ın sınıra tel örgüt çekme girişimi Taliban'ın tepkisine yol açmış ve taraflar arasında dönem dönem sıcak çatışmaların yaşandığına tanıklık edilmiştir.

III. PAKİSTAN-AFGANİSTAN İLİŞKİLERİ

A. İkili Münasebetlerdeki Genel Durum

Umman Denizi kıyısında yer alan Pakistan, doğusunda Hindistan, batısında İran ve Afganistan ve kuzeyinde de Çin’le sınırdış olan bir Güney Asya ülkesidir. 242 milyon insanın yaşadığı ülke (CIA Factbook, 2022), 1947 yılında bağımsızlığını elde etmiştir. Eski bir İngiliz sömürgesi olan Pakistan, tarih boyunca siyasi elitlerine ve askeri ve sivil bürokrasisine İngiliz etkisinin sirayet ettiği bir devlet olmuştur. Kuşkusuz bu durum, Pakistan’ın jeopolitik yönelimlerini de derinden etkilemiştir. Nitekim 1949 yılında Pakistan, Bağdat Antlaşması’na (CENTO) katılmış ve en temelde Amerika Birleşik Devletleri’nin (ABD) bölgedeki partnerlerinden biri olarak konumlanmıştır (Azizi, 2022: 73).

Söz konusu yönelimin temelinde İslamabad yönetiminin güç dengesi yaratma ihtiyacının belirleyici olduğu ifade edilebilir. Zira Pakistan, kuruluş yıllarından itibaren Keşmir Sorunu’ndan mütevellit Hindistan’la sınır ihtilafı yaşamış, Afganistan’la Durand Sınır Sorunu’nu çözememiş ve Bangladeş’in bağımsızlığını kazanmasıyla toprak kaybetmiş bir devlettir. İslamabad’ın böylesi sorunlarla uğraşırken Batı yanlısı bir aktör olarak konumlanması da en temelde güvenlik ve güç dengesi yaratma arzusundan kaynaklanmıştır. Esasen Pakistan’ın Afganistan’a olan ilgisi de Hindistan’a karşı stratejik derinlik yaratma çabasıyla yakından ilişkilidir (Ani News, 2022). Bahse konu olan ilginin somutlaştığı dönem ise Sovyetler Birliği’nin Afganistan’ı işgal ettiği 1979-1989 yılları arasındaki dönem olmuştur. Zira bu süreçte Sovyetler Birliği’nin Afganistan’daki varlığı, Batı’yı rahatsız ederken; Sovyetler Birliği’yle iyi ilişkileri bulunan ve Bağlantısızlar Hareketi’ne öncülük eden Hindistan’ın rakibi olan Pakistan, ABD’nin Sovyetler Birliği’ne karşı uyguladığı “Yeşil Kuşak Stratejisi”nde kilit aktörlerden biri haline gelmiştir (Erol-Başaran, 2021: 188-189). Bu süreçte Sovyet işgaline karşı ABD, Körfez ülkeleri ve Pakistan, İslamcı mücahitleri desteklemiş ve Pakistan, “Diyobendi Medreseleri” vesilesiyle cihatçı yetiştirme

kampı haline gelmiştir (Tolo News, 2021). Bu da Pakistan'ın Afganistan siyasetine müdahil olmasının önünü açmıştır.

Özellikle de Sovyetler Birliği'nin çekilmesi ve önce Mücahitler ve daha sonra da Taliban iktidarının başlaması, Pakistan'ın Afganistan'daki nüfuzunu arttırması neticesini doğurmuştur. Zira Pakistan, bahsi geçen dönemde Sovyetler Birliği'ne karşı Mücahitleri; Mücahitler karşısında ise Taliban'ı desteklemiş ve bir anlamda hep kazanan tarafın yanında yer almıştır. Ayrıca Pakistan, Durand Sınır Sorununun beraberinde getirdiği “Büyük Peştunistan” idealinin de kendi toprak bütünlüğü açısından tehdit teşkil ettiğini düşünmüştür. Bu yüzden de Afganistan'da kontrol edebileceği aktörlerin iktidarda olmasını istemiş ve desteklemiştir. Bu aktörlerin başında ise hiç kuşkusuz Taliban gelmektedir. Lakin Pakistan'ın Taliban'a olan desteği, 11 Eylül 2001 tarihli terör saldırılarının ardından İslamabad yönetimini zor durumda bırakmıştır. Çünkü saldırıların ardından Washington yönetimi, “Sonsuz Özgürlük Operasyonu” adı altında Afganistan'a askeri müdahalede bulunmuştur.

Yirmi yıl süren Amerikan müdahalesi dönemi ise Hindistan'ın Afganistan'daki etkisini arttırırken; Pakistan'ı denklemin dışına itmiştir. Zira Washington, Taliban'la olan münasebetlerinden ötürü bir anlamda İslamabad'ı cezalandırma yoluna gitmiştir. Lakin yirmi yıllık işgalin ardından Afganistan'da ikinci Taliban dönemi başlamıştır.

Söz konusu süreçte İslamabad yönetimi, “Taliban 2.0” şeklinde nitelendirilebilecek olan mevzubahis gelişmeden memnuniyet duysa da 2021 yılının Ağustos ayında yaşanan dönüşümün üzerinden geçen on beş aylık zaman diliminde Pakistan'ın Afganistan'da beklentilerine ve hedeflerine ulaşabildiğini söylemek mümkün değildir. Bilhassa Çin-Pakistan Ekonomik Koridoru'nun; yani Kuşak-Yol Projesi'nin Afganistan'a uzatılması meselesi ve bu bağlamda yaşanan Vahan Koridoru Projesi üzerinden cereyan eden ihtilaf, taraflar arasında ciddi bir gerilime sebebiyet vermektedir. Dahası ABD'nin Afganistan'dan çekilmesinin ardından Pakistan'daki terör saldırıları da artmıştır. Üstelik İslamabad, teröristlerin Afganistan'daki güç boşluğundan yararlandığını öne sürerek dönem dönem Taliban'ı gerekli tedbirleri almamakla suçlamaktadır. Bu da Pakistan-Taliban hattında gerilimin yükselmesine neden olmaktadır. Hatta zaman zaman taraflar arasında sınır çatışmalarının yaşandığı da görülmektedir. Buna rağmen

Pakistan'ın konferans diplomasisi aracılığıyla Afganistan'da inisiyatifi elinde tutmak istediği ve Taliban'ın tanınma sorununu aşmasına yardımcı olmaya çalıştığı söylenebilir. Zira İslamabad'ın Taliban üzerinde ciddi bir nüfuzu vardır.

Bu nüfus ise en temelde Taliban'ın hükümet kurma sürecinde Pakistan İstihbaratının oynadığı rolde görülmüştür. Çünkü Taliban yönetimi, Kabil'i ele geçirmesine rağmen uzun süre hükümet kuramamış; bu süreç İslamabad'dan Kabil'e gerçekleştirilen üst düzey ziyaretlerin ardından nihayete erdirilebilmiştir. Bu sebeple de Pakistan'ın Afganistan politikasının incelenmesi gerekmektedir. Bu çalışmada da İslamabad yönetiminin Afganistan politikası ele alınmaktadır.

1. Afganistan Üzerinden Hindistan'ın Sınırlandırılması Hedefi

Pakistan'ın Afganistan politikasına yön veren en önemli hedeflerin başında Hindistan'ın sınırlandırılması gelmektedir (Milton, 2014: 356). Zira İslamabad-Yeni Delhi hattındaki hasmane duygular ve Keşmir Sorunu üzerinden yaşanan sınır ihtilafı, tarafları Afganistan üzerinden rekabet etmeye itmektedir. Bu kapsamda Pakistan, Afganistan üzerinden stratejik derinlik elde edebileceğine inanmaktadır. Bu yüzden de Afganistan'da İslami gruplarla iyi ilişkiler geliştirmeye özen göstermiştir. Buna karşılık Hindistan ise Afganistan'da İslami radikalleşmenin artmasının önce Keşmir'e sonra da diğer Hindistan Müslümanlarına sirayet edebileceğini düşünmüştür. Ayrıca Hindistan, Afganistan'da etkili olması halinde Orta Asya'ya erişiminin kolaylaşacağını da farkındadır (Ganguly, 2012: 5). Söz konusu yaklaşımlar hasebiyle Pakistan, Sovyetler Birliği'nin Afganistan'ı işgali esnasında söz konusu ülkedeki cihatçı grupları desteklemeye başlamıştır. Hatta cihatçıların üretim atölyesi şeklinde nitelendirilebilecek Diyobendi Medreseleri'ne ev sahipliği yapmıştır (Bulut, 2022). Bu da mevzubahis medreselerde eğitim alan kişilerin Pakistan'ın çıkarlarını içselleştirmesini; yani İslamabad'ın Afganistan'da faaliyette bulunan radikal İslamcı gruplar üzerinde yumuşak güç elde etmesini beraberinde getirmiştir. Aynı zamanda tahmin edileceği gibi Pakistan İstihbaratı da söz konusu medreselerde çeşitli kesimlerle temas etme imkânı bulmuştur. Nitekim Diyobendi Medreselerinin en somut etkisi birinci Taliban döneminde gözlemlenmiştir. Zira Pakistan, Suudi Arabistan ve Birleşik Arap Emirlikleri'yle birlikte birinci Taliban döneminde Taliban yönetimini tanıyan az sayıda devletten

biri olmuştur. Bahsi geçen durumun yansıması olarak Amerikan işgali döneminde Washington yönetimi, Pakistan'ı denklemin dışına itmiş ve Hindistan'la yakın ilişkiler geliştirmiştir (Dashti, 2021, 199-201). Hindistan ise Afganistan'ın yeniden inşasında rol oynamış, ülkeye mühim yatırımlar gerçekleştirmiş ve hatta Afganistan Parlamentosu olarak kullanılan binayı Hindistan inşa etmiştir (Ali, 2014: 139-148). Dolayısıyla işgal dönemi, Pakistan'ın Afganistan'daki nüfuzunu zayıflatan bir süreç olarak tezahür etmiştir.

ABD ve müttefiklerinin 29 Şubat 2020 tarihli Doha Antlaşması kapsamında 31 Ağustos 2021 tarihinde Afganistan'dan çekilmesi ve ikinci Taliban döneminin başlaması ise Hindistan'ı endişeye sevk etmiştir. Zira Hindistan, Afganistan merkezli gelişmelerin ve özellikle de söz konusu ülkede oluşan güç boşluğunun Keşmir'e ve diğer Hindistan Müslümanlarına sirayet edebileceği endişesini yaşamıştır. Ayrıca Yeni Delhi yönetimi, yatırımlarının riske girmesinden de kaygı duymuştur. Buna karşılık dönemin Pakistan Başbakanı İmran Han, Taliban'ın iktidarı ele geçirmesini "Afganistan'ın özgürleşmesi" şeklinde yorumlamış ve Afganistan'da "köleliğin prangalarının kırıldığını" iddia etmiştir (Anaolu Ajansı, 2022). Yani Pakistan, ikinci Taliban döneminin başlamasından büyük memnuniyet duymuştur.

Pakistan, özellikle de Taliban içerisindeki radikal kanadı teşkil eden Hakkani Ağ'ı üzerinden Afganistan siyasetine etki edebileceğini düşünmüştür. Bir yandan kömür gibi madenlere yakın coğrafyadan düşük maliyetle ulaşabileceğini düşünen Pakistan; diğer taraftan da Hindistan'ın bölgedeki etkisini sınırlandırabileceği kanaatine ulaşmıştır. Anlaşılabacağı üzere, Pakistan'ın Afganistan politikasındaki en temel hedefinin Hindistan'ın jeopolitik etkinliğinin sınırlandırılması olduğunu öne sürmek mümkündür.

2. Durand Sınır Sorunu

Durand Sınırı, Afganistan ile Pakistan arasındaki sınırı teşkil etmektedir. Bu sınır, İngilizler tarafından belirlenmiş olmasından ötürü doğal gerçeklikleri göz ardı etmiş yapay bir sınır olmuştur (Burget, 2013: 60-67). Buna bağlı olarak özellikle de Peştuların bölündüğü bir durum oluşmuştur. Hâlihazırda Pakistan'da önemli bir Peştun nüfuz yaşarken; Afganistan'da da en kalabalık kimlik grubunu Peştu'nlar oluşturmaktadır. Üstelik Afganistan siyasi tarihine bakıldığında, Tacik

kökenli lider Burhaneddin Rabbânînin Cumhurbaşkanlığı dönemi dışında devlet başkanlarının Peştulardan seçildiği görülmektedir. Bu nedenle de Kabil'deki yöneticiler, kendilerini yalnızca Afganistan'ın değil; tüm Peştuların lideri olarak görmektedir. Bu durum ise “Büyük Peştunistan” idealini beraberinde getirmektedir. Bu da Pakistan açısından bölünme tehdidi anlamına gelmektedir. Bu yüzden de İslamabad yönetiminin Afganistan politikasındaki en önemli amaçlarından biri Durand Sınırının Afganistan'a kabul ettirilmesidir (Sattar, 2012). Bu amaç doğrultusunda İslamabad yönetimi, Afganistan'daki İslamcı gruplarla ilişkilerini önemsemiş ve Kabil'de kendisine yakın, beraber çalışabileceği partnerlerin iktidarda olmasını istemiş ve bunu sağlamak için çeşitli hamleler yapmıştır. Esasen Pakistan'ın Taliban'a sıcak bakmasının nedeni de budur. Zira Taliban'ın kökenleri Pakistan merkezli Diyobendi Medreselerine dayanmaktadır. Dolayısıyla Pakistan, Talibanla İslam üst kimliği etrafında birleşebileceğini düşünmüştür. Zaten ikinci Taliban döneminde de İslamabad, bu sınırın Taliban'a kabul ettirilmesine dönük oldubitti yapma girişimlerinde bulunmuştur.

Bahse konu olan girişimin en somut örneği ise Pakistan'ın terörü gerekçe göstererek Afganistan sınırına tel örgü örmeye başlamasıdır (Anadolu Ajansı, 2021). Bu karar, güvenlik temelli bir adım gibi gözükse de aslında sınırın netleştirilmesi hedefini barındırmaktadır. Fakat Taliban Savunma Bakan Vekili Molla Muammed Yakup, böylesi bir oldubittiye izin vermeyeceklerini dile getirmiştir. Yakup'un Taliban'ın kurucusu Molla Ömer'in oğlu olduğu realitesi göz önünde bulundurulduğunda, Taliban'ın İslamabad'a verdiği mesajın ciddiyeti daha iyi anlaşılmaktadır. Zira Taliban, İslam üst kimliğini benimsemiş olmasına rağmen Peştu'n milliyetçisi bir örgüttür. Zaten Taliban tarafından oluşturulan kabinde yer alan tüm bakanların Peştu'n olması da bu Peştu'n milliyetçiliğini teyit eder mahiyettedir. Nitekim Durand Sınır Sorununun çözülmesi hususunda herhangi bir ilerleme kat edilememiş; bilakis taraflar arasında sınır çatışmalarının yaşandığı durumlar meydana gelmiştir. Bu da Durand Sınır Sorununun çözülmesinin kolay olmadığını ortaya koyması bakımından oldukça mühimdir. Çünkü gelişmeler, Pakistan'ın Taliban üzerinden Durand Sınırını kabul ettirme çabasından beklediği sonucu elde edemeyeceğine işaret etmektedir.

3. Pakistan Merkezli Terör Saldırıları ve Afganistan

Pakistan'ın radikal cihatçı grupların üretim atölyesi olması, bir noktada terörün bumerang etkisiyle yüzleşmesi sonucunu da kaçınılmaz bir şekilde beraberinde getirmiştir. Çünkü halihazırda Pakistan'daki en radikal terör örgütü, Pakistan Taliban'ı olarak da bilinen Tehrik-i Taliban Pakistan (TTP), 2007 yılında Beytullah Mahsud tarafından kurulmuştur (Stanford, 2022). Örgüt, ilk aşamada Pakistan Talibanı olarak kurulmuş, daha sonra Taliban'dan ayrılmıştır. Hâlihazırda TTP, El Kaide terör örgütüyle yakın ilişkilere sahiptir.

Pakistan Hükümeti'ni devirmek suretiyle söz konusu ülkede hilafet rejimi tesis etmeyi amaçlayan terör örgütü, Pakistan'ın ulusal güvenliğine yönelik ciddi bir tehdit oluşturmaktadır (Stanford, 2022). Örgüt, gerçekleştirdiği saldırılarla Pakistan'ı istikrarsızlaştırmaya çalışmaktadır. Buna ek olarak İslamabad, 11 Eylül 2001 tarihli terör saldırılarından sonraki dönemde Washington tarafından dışlanması da etkisiyle Pekin'e yönelmiştir. Burada Çin'in küresel liderlik vizyonunu yansıtan Kuşak-Yol Projesi'nde Pakistan'ın kritik bir rolünün olduğu bilinmektedir. Çünkü Kuşak-Yol Projesi'ndeki altı ekonomik koridordan biri olan Çin-Pakistan Ekonomik Koridoru (CPEC), Pakistan'dan geçmektedir. TTP ise gerçekleştirdiği saldırılarla Çinli işçileri ve Çin yatırımlarını; dolayısıyla CPEC'i hedef almaktadır (Koyuncu, 2022). Bu da Pakistan ekonomisi açısından büyük riskler barındırmaktadır. Bu durum ise TTP gibi terör örgütlerinin Çin'i sınırlandırmak isteyen küresel aktörler tarafından CPEC'i ve dolayısıyla Kuşak-Yol Projesi'ni istikrarsızlaştırmak maksadıyla vekil aktör olarak kullanıldığına işaret etmektedir.

İslamabad yönetimi ise ülkede artan terör saldırıları nedeniyle Taliban yönetimini suçlamaktadır. Zira saldırganların terör eylemlerinin ardından Afganistan sınırına geçtikleri ve böylelikle Pakistan'ın operasyonlarından kurtuldukları iddiası mevcuttur. Bunun yanı sıra mevzu bahis saldırılarda kullanılan silahların da ABD'nin Afganistan'dan çekilirken bıraktığı silahlar olduğu iddia edilmekte ve yine bu konuda Pakistan, Taliban'ı suçlamaktadır. Hatta bazı kesimler, TTP'nin Taliban'dan çok da farklı olmadığını, aralarındaki ilişkinin devam ettiğini, Taliban'ın Kabil'i ele geçirmesinin TTP için ilham kaynağı olduğunu iddia etmektedir. Bahsi geçen iddialar ise Taliban-Pakistan ilişkilerinde güven problemine yol açmakta ve taraflar arasındaki münasebetlerde

gerilimi yükseltmektedir. Zira Taliban, 29 Şubat 2020 tarihli Doha Antlaşması'nda iki önemli taahhütte bulunmuştur. Bunlardan ilki, Afganistan'da terör örgütlerinin faaliyetlerine izin vermeyeceğidir.

İkincisi ise Afganistan topraklarının diğer devletlere karşı kullanılmayacağı yönündeki sözüdür. Fakat İslamabad'dan yöneltilen eleştiriler, Taliban'ın en temelde kendi müttefiki olarak gördüğü Pakistan tarafından Doha Antlaşması'nın ihlaliyle suçlandığı anlamına gelmektedir. Bu da Taliban üzerindeki uluslararası baskının artmasına sebebiyet vermektedir. Öte yandan Pakistan'ın ulusal bütünlüğüne yönelik tehdit teşkil eden ve ayrılıkçı talepleri dillendiren bir başka terör riski ise ayrılıkçı Beluç hareketlerinin saldırılarıdır. Mevzubahis saldırılar da tıpkı TTP'nin terör eylemleri gibi ağırlıklı olarak CPEC'i hedef almaktadır. Buna ek olarak Beluç grupların da ABD'nin Afganistan'da bıraktığı silahları kullandığı iddiası vardır. Bu da Pakistan'ın ulusal güvenlik politikasında Taliban'la birtakım problemler yaşamasına sebebiyet vermektedir. Buna rağmen Pakistan'ın hedefinin Taliban'ı baskı altına alarak terörle mücadele noktasında Taliban'dan yararlanmak olduğu söylenebilir. Zira Pakistan, kontrol edebileceği bir Taliban aracılığıyla hem bölgedeki hedeflerine ulaşabileceğini hem de terör risklerini bertaraf edebileceğini düşünmektedir. Zaten Pakistan Hükümeti ile TTP arasında yürütülen müzakerelerde de Taliban'ın arabuluculuk yaptığı görülmektedir. Buna karşılık Pakistan, Taliban'ın meşruiyetine ilişkin yürütülen konferans diplomasisine katkı vermekte ve bu süreçte Taliban'ın tanınmasına ya da en azından Taliban yönetimi ile uluslararası toplum arasında de facto ilişkiler kurulmasına ilişkin yapıcı mesajlar vermeye özen göstermektedir. Nitekim İslamabad, Afgan Sorununa ilişkin çok sayıda konferansa ev sahipliği de yapmıştır (Başaran, 2022). Çünkü Pakistan, her şeye rağmen Taliban'ı kontrol edebileceği kanaatinde-dir.

4. CPEC'in Afganistan'a Uzatılması ve Vahan Mevzusu

CPEC, Çin-Pakistan ikilisinin bir projesi olmakla birlikte ABD'nin Afganistan'dan çekilmesinin ardından CPEC'in bu ülkeyi de içerecek şekilde genişletilmesi gündeme gelmiştir. Zira Çin ile Pakistan stratejik ortak konumundadır. Buna bağlı olarak da ABD'nin çekilmesinin ardından Afganistan'da oluşan güç boşluğunu bölgesel hedefleri doğrultusunda Pakistan,

küresel vizyonu çerçevesinde de Çin doldurmak istemektedir. Bu kapsamda Afganistan, her kriz alanı gibi beraberinde fırsatları barındırmaktadır. Nitekim iki ülke de Kuşak-Yol Projesi'ne Afganistan'ın dâhil edilmesini önemsemekte ve bunun hem ticaret yolları boyutunda hem de Afganistan'ın madenlerine erişim imkânı sağlaması noktasında fırsatlar sunduğuna inanmaktadır (India Times, 2022).

Taliban yönetimi ise uluslararası meşruiyet sorununun aşılabilmesi maksadıyla CPEC'e Afganistan'ın dâhil edilmesine sıcak bakmaktadır. Zira böylesi bir durumda Çin'in Taliban'ı tanıyabileceğini düşünmektedir. Pakistan, Taliban yönetimini ilk tanıyan devlet olmamaya özen göstermekte ve bir anlamda 11 Eylül'den sonra yaşadığı durumla tekrar karşılaşmaktan imtina etmektedir. Fakat Çin gibi küresel güç iddiasında bulunan bir aktörün Taliban'ı tanıması halinde Pakistan'dan da tanıma adımı gelebilir. Üstelik buna diğer bölge devletlerinin katılma ihtimali de oluşabilir. Bu da Taliban'ın beklentilerine uygun gelişmelerin yaşanması anlamına gelecektir.

Dahası Afganistan'da ağır bir ekonomik kriz, ciddi bir istihdam sorunu ve bununla beraber ortaya çıkan insani kriz yaşanmakta; hatta söz konusu problemler her geçen gün derinleşmektedir. Bu sorunların aşılabilmesi ise ülkeye yatırım çekilmesini gerektirmektedir. Taliban yönetimi, CPEC'e Afganistan'ın dâhil edilmesi halinde ülkede demiryolları, buna bağlı olarak yeni şehirlerin inşası ve modernizasyonu gibi konularda ciddi altyapı yardımları ve yatırımları alabileceğini düşünerek CPEC'e sıcak bakmaktadır (India Times, 2022). Bununla birlikte CPEC noktasında gündeme gelen bir başka husus da vardır. Bu da Pakistan'ın geleneksel tezlerine uygun olarak dönem dönem gündeme gelen Vahan Koridoru meselesidir. Bu koridor, CPEC'in Afganistan'a uzatılması noktasında Taliban'ın beklentilerinden farklı bir formül sunmakta ve Tacikistan ile Pakistan'ın Vahan Koridoru üzerinden bağlanmasını içermektedir. Üstelik Vahan Projesi, Pekin'in de Afganistan merkezli gelişmelere ilişkin kaygılarını giderecek bir formül olarak ön plana çıkmaktadır. Zira Pekin yönetimi, Afganistan merkezli radikalleşme ve terörün Vahan Koridoru üzerinden Sincan Uygur Özerk Bölgesi'ne sirayet etmesinden endişe duymakta ve bu tarz bir gelişmenin Çin'in ulusal güvenliğini tehdit edeceğine inanmaktadır. Bu çerçevede Vahan Projesi, Pakistan ile Çin'in güvenliklerini Afganistan sınırına

taşıma girişimine dönüşebilir. Lakin bu durum, Afganistan'ın egemenliğine, bağımsızlığına, toprak bütünlüğüne ve üniter yapısına gölge düşürecektir.

Diğer taraftan söz konusu projeye göre, Afganistan'ın kuzeyinden geçecek ve Pakistan'ı Tacikistan'a; dolayısıyla Orta Asya'ya bağlayacaktır. Bu ise en temelde Taliban karşıtı Penşir Hareketi'ni destekleyen Tacikistan'ın projede yer alması ve Penşir Hareketi'nin Vahan çevresindeki Hindukuş Dağları'nda bulunması nedeniyle Penşir Hareketi'nin güçlenmesi neticesini doğurabilecektir. Bu da Afganistan'ın kuzeyinde farklı bir yapının oluşması ve dolayısıyla ülkenin toprak bütünlüğünün tehlikeye girmesi sonucunu doğurabilir. Nitekim Vahan Koridoru Projesi'nin gündeme geldiği ilk dönem olan Hamid Karzai döneminde Afganistan Eski Cumhurbaşkanı Karzi, bu girişimi sert bir şekilde reddetmiş ve sürecin Afganistan'ın bölünmesi anlamına geleceğini ifade etmiştir. Zaten bu yüzden de projenin gündeme gelmesi, Afgan toplumunun tepkisini çekmekte ve aslında Vahan çevresinin Çin ve Pakistan tarafından işgal edilmek istenmesi şeklinde algılanmaktadır. Söz konusu algılama Taliban yönetiminde de vardır. Dolayısıyla CPEC, Taliban tarafından bir fırsat olarak görülse de CPEC'e Afganistan'ın dâhil edilmesinden kastedilenin Vahan Koridoru olması halinde Taliban'ın Pakistan ve Çin'le çatışmayı dahi göze alabileceği öne sürülebilir.

Pakistan, eski bir İngiliz sömürgesi olmasının da etkisiyle 11 Eylül 2001 tarihli terör saldırılarına kadar olan dönemde Batı yanlısı bir politika uygulamış ve Islamabad yönetiminin bölge projeksiyonu ile Washington'un küresel hedefleri büyük ölçüde örtüşmüştür. Özellikle de Sovyetler Birliği'nin Afganistan'ı işgali, ABD-Pakistan ilişkilerinde Afganistan merkezli bir işbirliğine kapı aralamıştır. Mevzubahis işbirliğinin temelinde ise Sovyet işgaline karşı direnen Mücahit grupların desteklenmesi yer almıştır. Bu kapsamda Pakistan, Afgan cihatçılar açısından güvenli bir liman haline gelmiştir. Pakistan'ın Afganistan siyasetinde etkili bir aktöre dönüşmesi ise Sovyetler Birliği'nin söz konusu ülkeden çekilmesinden sonra ivme kazanmıştır.

Sovyet işgaline karşı Mücahitleri destekleyen Pakistan, Mücahitlere karşı da Taliban'ı desteklemiş ve birinci Taliban döneminde Taliban yönetimini tanıyan az sayıda devletten biri olmuştur. Üstelik Taliban yöneticilerinin ve özellikle de Hakkani Ağı'nın Pakistan merkezli Diyobendi Medreselerinde eğitim almış olması, Pakistan'ın Taliban üzerindeki etkisini arttırmıştır. Fakat El Kaide terör

örgütünün 11 Eylül 2001 tarihinde düzenlediği terör saldırıları, Washington yönetiminin “Sonsuz Özgürlük Operasyonu” adı altında Afganistan’ı işgal etmesiyle neticelenmiş ve söz konusu işgal sırasında ABD, Taliban’la olan ilişkilerinden ötürü Pakistan’ı bölgedeki yeni ilişkiler ağına dışına itmiştir. Pakistan, Amerikan işgali döneminde Kabil’de kurulan hükümetlerden hoşnut olmamıştır. Çünkü bu süreçte Hindistan’ın Pakistan siyasetindeki etkisi artmıştır. Kabil’deki yöneticiler de İslamabad’a kıyasla Yeni Delhi’ye daha yakın konumlanmıştır. Pakistan ise Çin’le yakın ilişkiler geliştirmeye yönelmiştir. Bu sebeple de ABD’nin Afganistan’dan çekilmesi, İslamabad’da memnuniyet yaratmıştır. Bu kapsamda Pakistan, ikinci Taliban döneminde de Afganistan siyasetinde etkisini arttırmaya çalışmıştır. Bu çabanın temelinde ise Hindistan’ın sınırlandırılması ve Hindistan’a karşı stratejik derinlik kazanma arzusu vardır. Ayrıca İslamabad, Afganistan’da faaliyet gösteren radikal gruplar üzerinden özelde Keşmir Müslümanlarını ve genelde ise Hindistan Müslümanlarını etkileme ve Yeni Delhi’ye karşı baskı araçlarını çoğaltma imkânına sahip olacağını düşünmektedir. Dahası Pakistan, Taliban üzerindeki nüfuzunu kullanarak Durand Sınır Sorununu çözebileceğini ve böylelikle kendisi açısından bölünme tehdidi barındıran bir riski bertaraf edebileceğini düşünmüştür. Fakat bu konuda da Pakistan’ın beklediği gibi bir durum olmamış; bilakis İslamabad, Taliban’ın Peştu’n milliyetçisi bir örgüt olduğu realitesiyle yüzleşmek durumunda kalmıştır. Geline nokta Pakistan-Afganistan sınırında özellikle de Spinboldak çevresinde dönem dönem çatışmaların yaşandığı görülmektedir. Üstelik Taliban’ın Hindistan’la ilişkileri geliştirme eğiliminde olması da dikkat çekmektedir.

Öte yandan Pakistan-Taliban ilişkilerinde Afganistan merkezli olarak faaliyette bulunan ve Afganistan’daki güç boşluğunu fırsata çeviren terör örgütlerinin faaliyetleri de sorun yaratmaktadır. Özellikle de TTP ve ayrılıkçı Beluç örgütlerin ABD’nin Afganistan’dan çekilmesinin ardından Pakistan’daki saldırıları yoğunlaşmıştır. Bu durumda ise söz konusu örgütlere mensup kişilerin Pakistan’da düzenledikleri saldırıların akabinde Afganistan sınırına geçerek saklanmaları ve ABD’nin çekilmesinin ardından Afganistan’da kalan silahları kullanmaları etkili olmaktadır. İslamabad ise bu durum hasebiyle Taliban’ı eleştirmektedir. Fakat Pakistan’ın yönelttiği eleştiriler, Doha Antlaşması’nın

ihlali anlamına gelmekte ve Taliban'a karşı uluslararası toplumun baskısını arttıracak argümanları sunmaktadır. Bu da Taliban da rahatsızlık yaratmakta ve Pakistan'la ilişkileri tartışmaya açmaktadır. Son olarak Pakistan, Çin'le olan münasebetlerindeki en önemli dinamiklerden biri olan CPEC'in Afganistan'ı da içine alacak biçimde genişletilmesi mevzusu, Taliban-Pakistan ilişkilerinde hem olumlu hem de olumsuz bir atmosfer yaratmaktadır. Prensipte Taliban, CPEC'e Afganistan'ın dâhil edilmesine sıcak bakmaktadır. Bunun hem tanınma sorununun aşılmasına katkı sağlayacağına hem de ekonomik ve insani krizin giderilmesi bakımından yatırım problemini çözeceğine inanmaktadır. Fakat İslamabad'ın Vahan Koridoru projesini dile getirmesi, bu fikre Pekin'in sıcak bakması ve esasen Afganistan'da bölünme ve işgal tartışmalarına yol açan hadiselerin yaşanması, Pakistan-Taliban münasebetlerine olumsuz yansımaktadır. Sonuç Pakistan'ın Afganistan politikası; Hindistan'a karşı stratejik derinlik yaratma, Kabil'de kendisine yakın kadroların bulunmasını sağlama, Durand Sınırının tanınması meselesini çözme, terör-güvenlik risklerini bertaraf etme ve CPEC'in güvenliği ve istikrarı gibi meseleler üzerinden şekillenmektedir.

B. Pakistan-Taliban İlişkilerinde İslamabad'ın Elindeki Kozlar

Taliban, 15 Ağustos 2021 tarihinde yeniden Afganistan'a egemen olduğunda Kabil'i ilk ziyaret eden kişi dönemin Pakistan İstihbarat Başkanı Fayız Hamid olmuştur. Hamid, ziyaretinde "zafer kahvesi" içmiş ve ülkede geçici hükümetin kurulmasında önemli rol oynamıştır. Taliban'ın ikinci döneminde Pakistan ile olan ilişkilerinde birtakım inişler ve çıkışlar olduğu görülmektedir. Taliban, bir taraftan Pakistan'ı Müslüman bir devlet olarak nitelendirerek dış politikasında bu ülkeye ayrıcalıklar tanıyacağını ifade etmiştir. Diğer taraftansa Pakistan'ı rahatsız edici söylem ve eylemlerde bulunmaktadır. Söylem olarak Taliban'ın bazı yetkilileri, Pakistan'ın Afganistan üzerinden yabancı devletlerle pazarlık yaptığını ve kendi hava sahasını ABD'ye açarak Afganistan toprak bütünlüğünün ihlal edildiğini duyurmuştur. Pratikte ise Pakistan ile Taliban sınır güçleri arasında zaman zaman çatışmalar çıkmakta ve her çatışmada iki taraftan askerlerin öldüğü bilinmektedir. Taliban, Afganistan devrik rejim gibi Durand Hattı'nı tanımamakta ve tüm gücüyle Pakistan'ın tel örgü inşasına karşı çıkmaktadır. Bununla birlikte Pakistan'ın hassasiyetine rağmen Taliban

yetkilileri, Hindistan'a olumlu mesajlar göndermektedir. Hatta Taliban, askeri kapasitesini artırmak üzere Hindistan'a asker göndereceğini duyurmuştur. Bilindiği üzere Pakistan'ın ulusal güvenliğini tehdit eden TTP, Taliban'ın Afganistan'a egemen olmasıyla güçlenmiştir. Taliban'ın Afganistan'da yönetimi ele geçirmesiyle militanlarının serbest bırakılması, ABD'den kalan silahların ele geçirilmesi ve Taliban'ın başarısının kendisine katkı sağlayacağı düşüncesi ana nedenlerdir. Taliban'ın arabuluculuğuyla Pakistan ve TTP sınırsız ateşkes üzerinde anlaşmıştır. Fakat geline nokta Pakistan ile TTP, ateşkesi askıya alarak silahlı çatışmaya vurgu yapmakta ve her iki taraf da güçlerini saldırı için kullanmaktadır. Bu süreçte TTP, Pakistan'ın başkenti İslamabad'a bile intihar saldırısı gerçekleştirmiştir. Pakistan ise TTP'nin saldırı gücünün Afganistan'da olduğunu, Taliban'dan destek aldığını ve bu destek kesilmeden TTP'e karşı mücadelede başarılı olamayacağını düşünmektedir. Şimdi sorulması gereken soru şudur: Pakistan Taliban'ı dengelemek ve Taliban tarafında TTP'ye olan desteğin kesilmesi için hangi kozlara sahiptir? Bu çalışmada Pakistan'ın elindeki kozlar ele alınacaktır.

1. Askeri Unsurlar

Pakistan, Taliban'ı dengelemek için önemli askeri kozlara sahiptir. Bu bağlamda Pakistan'ın elindeki en güçlü koz, Afganistan topraklarında TTP'ye karşı operasyon yapma yetkisine sahip olmasıdır. Bilindiği üzere 2022 yılının Mayıs ayında Pakistan Hava Kuvvetleri, Afganistan'ın Host ilinde TTP'nin kapmalarına karşı hava operasyonu düzenlemiştir. Operasyon sonucunda 50'den fazla kişinin hayatının kaybettiği bilinmektedir. Pakistan, TTP'nin mevzilerinin bombalandığını bildirirken; Taliban, yapılan operasyonlar sonucunda Pakistan'dan göç eden sivillerin öldüğünü ve bir daha gerçekleşmemesi konusunda Pakistan'ı uarmıştır. Bilindiği üzere Pakistan ile TTP'nin yaptığı ateşkes askıya alınmıştır. Bunun üzerine Pakistan, TTP'ye karşı geniş kapsamlı operasyon düzenlemektedir. Pakistan, TTP'nin liderleri ile militanlarının Afganistan'da olduğunu ve TTP, Afganistan'da saklandığı ve Taliban'dan destek aldığı müddetçe operasyonun başarılı olmayacağını düşünerek Afgan topraklarında terör örgütüne karşı askeri yöntemler kullanacağını bildirmiştir. Taliban ve Afgan halkı, Pakistan'ı olası operasyon konusunda uarmıştır. Pakistan Dışişleri Bakanı Bilavel Butto Zerdari, yaptığı son açıklamasında ise

Afganistan'da terörü yok etme konusunda Taliban'ı destekleme seçeneğini tercih edeceğini ve Afganistan'da operasyon gerçekleştirmeyeceklerini bildirmiştir. Pakistan, her ne kadar askeri müdahalenin söz konusu olmadığını söylese de Taliban'ın terör örgütlerine yataklık ettiğini gerekçe göstererek askeri operasyon kozunu elinde bulundurmaktadır.

Askeri olarak Pakistan'ın elindeki bir diğer koz ise hava sahasını ABD'ye açmasıdır. ABD, Afganistan'dan çekilse de Pakistan üzerinden insansız hava araçlarını (İHA) Afganistan semalarında uçurmaktadır. ABD, Pakistan hava sahasını kullanarak El-Kaide lideri Eymen El-Zevahiri'yi öldürmüştür. Pakistan da geçmişte ABD aracılığıyla TTP'nin komutanlarını öldürmüştü. Günümüzde hava sahasını ABD'ye açarak Taliban'a TTP'yle ilişkisini kesmesi gerektiği konusunda baskılar yapacağını iddia etmek mümkündür. Nitekim Taliban liderleri, Pakistan'ın Afganistan üzerinden ABD ile pazarlık yaptığını ve hava sahasını para karşılığında ABD'ye verdiğini ifade etmiştir. Askeri bağlamda Pakistan'ın elindeki bir diğer koz ise Afganistan'da istihbaratının güçlü olması ve TTP'ye destek veren Taliban liderlerine suikast girişimde bulunma kapasitesinin olduğu söylenebilir. Taliban, kurulduğundan bu yana Afganistan'ı kontrol etme politikası izlemiştir. Taliban'ın askeri gücünün büyük bir kısmı Pakistan'da varlığını sürdürmesinden dolayı Pakistan'ın Taliban yapısı içinde birçok ajanının olduğu iddia edilmektedir. Ayrıca Afganistan'da TTP'nin birkaç komutanı öldürülmüştü. TTP liderleri ise bundan Pakistan Servislerarası İstihbarat (ISI) sorumlu tutmuştur. Pakistan'a göre, TTP'ye destek konusunda Taliban yapısı için konsensüs bulunmamaktadır. Bazı Taliban liderleri TTP'yi desteklemekten yanayken; bazılarıysa karşı çıkmaktadır. Dolayısıyla Pakistan'ın istediği anda TTP'ye destek veren Taliban liderlerine suikast yapma ihtimali vardır. Çünkü devletlerin ulusal güvenliği söz konusu olduğunda, her şeyi mubah olarak görmektedir.

Pakistan'ın bir diğer kozuysa Taliban askerlerinin, terör örgütü Devlet'ül Irak ve's Şam'a (DEAŞ) katılacağı üzerinden söz konusu hareketi korkutmasıdır. Pakistan'ın Birleşmiş Milletler (BM) Temsilcisi Monir Akram, Taliban zayıflatılırsa bazı unsurlarının DEAŞ'e katılacağını bildirmiştir. Pakistan, Afganistan'da güçlü istihbarat varlığına da sahip olduğu için Taliban'ı zayıflatma

politikası izlediğinde radikal Taliban savaşçıları DEAŞ'e katılmasını sağlayabilir.

2. Siyasi Unsurlar

Pakistan, siyasi açıdan Taliban'ı dengelemek için önemli kozlara sahiptir. Öncelikle TTP'nin saldırılarının gerekçe göstererek Taliban'ı sıkıştırmaya çalışabilir. Bu bağlamda Taliban, ünlü alimi Müftü Taki Osmani liderliğinde heyetler göndererek Taliban'ın TTP'ye verdiği desteğin dini bakımdan doğru olmadığını ve Taliban ile TTP'nin yanlış yolda olduğunu bildirmiştir. Pakistan, Afganistan'a dini hoca göndererek ve ülkesindeki mollalardan fetva çıkartarak TTP'nin saldırılarının ve Taliban'ın TTP'ye destek vermesinin dini bakımdan tartışmalı hale getirmektedir. Bu kapsamda Pakistan'ın Haybar Pahtunava eyaletinin mollaları çıkarttıkları fetvayla Pakistan güvenlik güçlerine saldırmanın dini açıdan meşru olmadığını belirtmiş ve buna ek olarak kim Pakistan Anayasası'na karşı çıkarsa cezalandırılmalıdır, demiştir. Ayrıca fetvada Pakistan'daki terör eylemleri kınanmıştır (Afintl, 2023).

Pakistan'ın elindeki önemli bir diğer siyasi koz Taliban'ı tanımayarak uluslararası toplumun koşullarını Taliban'a hatırlatmasıdır. Bilindiği üzere uluslararası toplum, Taliban'ı tanıabilmesi için üç koşul öne sürmektedir. Çoğulcu hükümet, insan/kadın haklarına saygılı ve terörle arasında mesafe koyan bir yönetimin kurulmasıdır. Uluslararası toplumun koşullarından Pakistan, Taliban'ın insan ve kadın haklarına saygı göstermediği ve terörle arasında mesafe koymadığını bildirmektedir. Pakistan Dışişleri Bakanı Bilavel Butto Zerdari, ülkesinde yasa dışı faaliyete bulunan TTP, Beluç ayrılıkçı gruplar ve diğer terör örgütlerin faaliyetlerinin kabul etmeyeceklerini ve Pakistan'ın bahsi geçen örgütlere karşı doğrudan mücadele hakkına sahip olduğunu bildirmiştir. Zerdari, İslamabad'ın Kabil ile ilişkilerini devam edeceğini; fakat Taliban yaklaşımı konusunda stratejilerinin değiştirebileceğini söylemiştir. Son olarak Zerdari, Hindistan ile Afganistan devrik rejiminin TTP'yi desteklediğini ve Taliban'ın Doha Antlaşması kapsamında terörle mücadele konusunda verdiği sözleri tutmadığını ifade etmiştir (Afintl, 2023).

Pakistan'ın elindeki üçüncü koz, TTP'nin tüm unsurlarının Afganistan'da bulunduğunu iddia ederek Taliban'ın Doha Antlaşması'nı ihlal ettiğini gerekçe

gösterip Batı'nın yanında durma ihtimalidir. Bu bağlamda Pakistan'ın Dawn Gazetesi, İslamabad'a intihar eylemi düzenleyen kişinin Afganistan'da bir yıl eğitim aldığını iddia etmiştir(Afintl, 2023). Ayrıca Pakistan İçişleri Bakanı Rana Sanaullah, TTP'nin faaliyetlerinin bölgeye tehdit olduğunu, Taliban'ın endişelenmesi gerektiğini ve şu ana kadar durumun kontrol altında olduğunu ifade etmiştir. Sanaullah, 5000 TTP üyesinin Afganistan'da gizlendiğini bildirmiştir. Pakistan'ın TTP ve Taliban'ın iç içe olduğunu bildirmesi, ABD'nin işine gelmektedir. Çünkü herhangi bir terör örgütünün Afganistan'daki faaliyeti ve Taliban'ın buna açıkça destek vermesi, Doha Antlaşması'nın ihlalidir. Böyle bir durumda ABD İHA'larının Afganistan hava sahasında uçuşu meşruiyet kazanmaktadır. Pakistan'ın son politik kozu Taliban'ı parçalama politikası olabilir. Pakistan, Taliban üzerinde en çok etkiye sahip devlet olarak Taliban'ın muhafazakâr-modern/ulusalcı, TTP'yi destekleyen ve desteklemeyen şekilde parçalayarak hedeflerine ulaşma kozunu kullanabilir. Nitekim Pakistan'ın Eski Kabil Büyükelçisi Mansoor Ahmad Khan, radikal ve muhafazakâr Taliban'ın güçlendiğini ve Afganistan Sorununun çözümünün siyasi müzakere olduğunu ve savaşın çözüm yolu olmadığını ifade etmiştir (Ufuqnews, 2023). Şu an siyasi güç olarak Taliban, ikiye ayrılmış durumdadır. Birincisi Kandahar'da oturan Molla Haybatullah, diğeryse Kabil'i yöneten Taliban Başbakan Yardımcısı Molla Abdul Gani Birader, Savunma Bakanı Molla Yakup ve İçişleri Bakanı Seraciddin Hakkani'dir. Pakistan, Kandahar ve Kabil arasındaki güç mücadelesinden rahatsızdır. Çünkü Kandahar, Kabil'dekileri zayıflatmak için çıkarlarına uymayan kararlar almakta; Kabil'dekiler ise "emire itaat vacip diyerek" sessiz kalmaktadır. Pakistan bu durumun uzun sürmeyeceğini ve kısa sürede Taliban'ın parçalanmasına neden olup bir iç savaşa yol açacağını düşünmektedir. Pakistan, olası Taliban arasındaki güç mücadelesini kendi çıkarları doğrultusunda yönetmeyi ve çıkarlarını arttırmayı hedeflediği ifade edilebilir.

Pakistan'ın elindeki en önemli kozlardan birinin ülkesinde bulunan milyonlarca Afgan göçmen olduğu ifade edilmektedir. Afganistan'da yaşanan savaş, Afgan göçmenleri komşu devletlere gitmeye itmiştir. Pakistan, ne zaman Afgan Hükümeti'yle ilişkileri bozulsa ülkesinde bulunan Afganları zorla sınır dışı ederek Kabil'i taviz vermeye zorlamıştır. Son zamanlarda Pakistan'ın Afgan göçmenlere yönelik baskılarının artırdığı ve kadın ve çocuklar başta olmak üzere

binlerce Afgan'ı tutuklayıp hapishaneye gönderdiği ve ardından sınır dışı ettiği bilinmektedir. Pakistan hapishanelerinde Afganlara kötü muamele yapılması, Taliban Hükümeti'nin ve Afgan kamuoyunun tepkisine neden olmuştur. Yüzbinlerce Afgan'ın zorla sınır dışı edilmesi, Taliban üzerinde büyük baskılar yaratmaktadır. Çünkü Taliban, ülkedeki insanlara iş sağlayamadığı ve temel ihtiyaçları karşılayamadığı için geri dönen vatandaşlar ekstradan zorluk demektir. Zira Pakistan, Afganları, sınır dışı etmeye başlayınca Taliban'ın Pakistan'a yönelik söylemleri yumuşamış ve sorunların barışçıl yoldan çözmeye hazır olduğunu bildirmiştir. Ayrıca Pakistan sınırında Taliban, silah taşıyan bir aracın ele geçirildiğini bildirmiştir.

3. Ekonomik Unsurlar

Afganistan, denizlere kıyısı olmayan bir devlettir. Dolayısıyla Afganistan, Pakistan ve İran üzerinden dünyayla ticaret yapmaktadır. Pakistan, kurulduğundan bu yana transit yolunu Afganistan'a karşı bir koz olarak kullanmaktadır. Ne zaman Afganistan Hükümeti'yle Pakistan arası bozulsa otomatik olarak iki tarafın ilişkilerinin geriye gittiği ve Pakistan-Afganistan arasında ticaret yapanlara sınırlamalar getirildiği görülmektedir. Pakistan, Taliban'ın ayakta kalmasını sağlamak ve yalnızlıktan kurtarmak için başlangıçta Afgan tacirlere kolaylıklar sağlamıştır. Fakat TTP yüzünden Taliban'la ilişkilerinin bozulması üzerine Afgan tacirlerini engelleyen kararlar almaktadır. Ayrıca Pakistan, Afgan tacirlerin ithal ettiği bazı ürünlerin maliyetini de artırmıştır. Maliyeti artırılan ürünlerin araba tekelliği ve elektronik eşyalar olduğu bildirilmektedir (Sputnik, 2023).

Taliban, herhangi bir devlet ya da uluslararası örgüt tarafından tanınmadığı için Pakistan'ın ekonomik yardımları Kabil yönetiminin ayakta kalması için stratejik öneme sahiptir. Pakistan, Taliban'ın devrilmesinin istemediği için ekonomik kozlarının olduğu mesajını Taliban'a vermiştir. Pakistan, ekonomik kozunu tamamen devreye soktuğunda Afganistan'da fiyatların yükseleceğini ve Taliban'ın halkın temel ihtiyaçlarını karşılayamadığı için halkın tepkisiyle karşı karşıya kalacağını söylemek mümkündür. Nitekim Afganistan ile Pakistan ilişkilerine baktığımızda Pakistan, ekonomik kozunu devreye soktuğunda Afganistan yönetimlerinin taviz vermek zorunda kaldığı görülmektedir.

Ekonomik olarak Pakistan'ın elindeki bir diğerk koz, ülkesinde Taliban liderlerine ait mal varlıklarını bloke etme ihtimalidir. Taliban liderleri, son 20 yılda Pakistan'da bulunduğu ve söz konusu ülkede ticaret ve diğerk faaliyetlerle uğraştığı için Pakistan'da önemli mal varlıklara sahiptir. Pakistan, Taliban liderlerinin mal varlıklarını bir koz olarak kullanabilir. Pakistan, Taliban liderlerinin mal varlıklara el koyduğunda Afgan halkı nezdinde Taliban'ın saygınlığı zedelenecektir. Çünkü dini söylemlerle ortaya çıkan bir hareketin liderlerinin Pakistan'da bu kadar çok mal varlığına sahip olması hem Afgan halkının tepkisine neden olabilir hem de Taliban askerlerinin liderlerine itaat etmemesine neden olabilir. Nitekim 2020 yılında Pakistan, Taliban'ın ikinci lideri ve 2016 yılında ABD tarafından öldürülen Molla Muhammed Mansoor'un malvarlığını bloke ettiğini duyurmuştur (Jomhornews, 2023).

TTP'nin Pakistan'la yapılan süresiz ateşkesi askıya alması ve Pakistan güvenlik güçlerine saldırması, İslamabad'ı endişelendirmektedir. Çünkü TTP, ateşkesi askıya alır almaz intihar saldırısı düzenleyerek Pakistan güvenlik güçlerine zarar vermiştir. Bunun dışında TTP, Pakistan yetkililerine suikastlar düzenleyerek Pakistan yetkililerini tehdit etmekte ve Pakistan'da korku yaymaktadır. Pakistan, TTP ile uzlaşmanın zor olduğunu düşünerek tüm gücüyle TTP'ye saldırmak istemektedir. Fakat TTP'ye karşı mücadelede Pakistan'ı en çok endişelendiren konu, Taliban ile TTP arasında köklü ilişkilerin olması ve bu ortamda TTP'nin Afganistan'daki varlığı düşüncesidir. Dolayısıyla Pakistan, TTP'ye karşı mücadelede Taliban'ın desteğini almadan başarılı olmanın mümkün olmayacağını düşünmektedir.

Pakistan TTP'yi ulusal güvenliğine tehdit olarak nitelendirdiği için her aracı kullanmaktadır. Taliban'ın TTP'ye olan desteğini kesmek ya da yalnız kalmasını sağlamak üzere önemli kozlara sahiptir. Bu bağlamda Pakistan'ın elinde önemli askeri, siyasi ve ekonomik kozlar olduğu görülmektedir. Bu bağlamda Pakistan'ın askeri kozu masada tutmakla Taliban'a karşı uluslararası toplumun yanında durması, hava sahasının ABD'ye vermesi, ekonomik kozu ve Taliban'ı bölme kapasitesi elindeki önemli kozlardır. Pakistan, son 30 yılda Taliban'ı destekleyerek Afganistan'a egemen yaptığı için Taliban'ın fazla yalnızlaşmasının ve zayıflanmasının çıkarına uygun görmemektedir. Çünkü Taliban'ın zayıflaması halinde muhalifleri güçlenecektir. Taliban muhaliflerinin hepsi

Pakistan karşıtıdır. Diğer bir ihtimalle ise terör örgütü DEAŞ güçlenecektir. DEAŞ güçlendiğinde ise Çin'in Pakistan üzerinden gerçekleştirmeye çalıştığı Çin-Pakistan Ekonomik Koridorunun (CPEC) hayata geçmesi mümkün olmayacaktır. Ayrıca Pakistan, Taliban'a daha fazla baskı yapması durumunda hareketin Hindistan'la yakınlaşacağını bilmektedir. Dolayısıyla Pakistan'ın Taliban'ı zayıflatma politikasını doğrudan hayata geçirmeyeceği söylenebilir.

Pakistan'ın kozları arasında en tartışmalı olanı, Afganistan'da TTP kamplarına karşı operasyon gerçekleştirmesidir. Daha önce Pakistan'ın bazı yetkilileri, Taliban'ın TTP'ye karşı mücadelede İslamabad'ın yanında durmaması halinde Afganistan topraklarında TTP'nin kamplarına karşı operasyon gerçekleştirilebileceğini duyurmuştur. Fakat Pakistan Dışişleri Bakanı, yaptığı son açıklamasında, ülkesinin terörle mücadelede Taliban'a önem vereceğini ve Afganistan topraklarında operasyon yapmasının söz konusu olmadığını ifade etmiştir. Pakistan'ın silahlı müdahalenin gündemden kaldırmasının birkaç nedeni olduğu ifade edilebilir. Öncelikle Pakistanlı yetkililer, Afganistan toprağında olası operasyonun Taliban ile muhaliflerinin Pakistan karşıtlığı üzerinden birleşeceğini ve böyle bir durumda kendisinin kaybeden taraf olacağını düşünerek operasyon yapmaktan vazgeçtiği iddia edilebilir. Nitekim Afganlar, tarih boyunca yabancı bir müdahale karşısında birleşerek ülkelerini savunmuştur.

İkincisi, Pakistan olası bir operasyonun sonu olmayan bir savaşa neden olacağını ve bundan en çok zarar gören tarafın Pakistan olacağını düşünmektedir. Çünkü savaş, bir defa başladığında nerede biteceği ve kimin karlı çıkacağı belli değildir. Nitekim olası savaşta Afganların kaybedeceği bir şey yoktur. Üçüncüsü Pakistan, olası savaşın Taliban'ın tamamen kontrolünden çıkmasına ve Afganistan'daki misyonlarının sonlanmasına neden olacağını düşünmüş olabilir. Bilindiği üzere Pakistan, Taliban'ı desteklemiş ve iki defa Afganistan'a egemen olmasında başrol oynamıştır. Olası savaşta Pakistan'ın Taliban'ın üzerindeki etkisi sıfırlanacak ve Taliban, İslamabad'a bağlı kişileri ya öldürecek ya da sınır dışı edecektir. Dördüncüsü, olası operasyon sürecinde Taliban'ın Pakistan karşıtı bir politika izleyip Hindistan'a yakınlaşma ihtimali yüksektir.

Pakistan'ın baskıları sonucunda Taliban'ın TTP'e baskı yaparak onları Afganistan'dan kovacağını söylemek zordur. Çünkü ikisi arasındaki ilişki yapısalıdır ve TTP, kendini Taliban'ın bir kolu olarak görmektedir. Fakat Taliban,

daha fazla Pakistan'ın tepkisini çekmemek için yeniden tarafları müzakere masasında oturtabilir. Pakistan'ın terörle mücadelede Taliban'ın önemine vurgu yapması, seçeneklerinin az olduğunun göstergesi ve Taliban'ın memnun etmek için kullanılan bir ifade olduğu ifade edilebilir. Çünkü Pakistan, bir taraftan terörle mücadelede Taliban'ın önemine vurgu yaparken; diğer taraftansa TTP başta olmak üzere pek çok terör örgütün Afganistan'da varlık gösterdiğini ifade etmektedir. Sonuç olarak, son 20 yılda nasıl ki Taliban, Pakistan ve Afganistan devrik rejiminin iyi ilişki kurmasının önünde sorun olarak görülmüşse, günümüzde TTP, Pakistan ile Taliban'ın daha sıcak ilişki kurmasının önünde bir engel olarak algılanmaktadır. Pakistan, Taliban'ı dengelemek için önemli kozlara sahip olsa da Taliban'ın zayıflamasını çıkarları doğrultusunda görmediği için olayı yatıştırmaya çalışacağı ifade edilebilir.

IV. TALİBAN-PAKİSTAN İLİŞKİLERİNDEKİ ZORLUKLAR: NASIL BİR GELECEK?

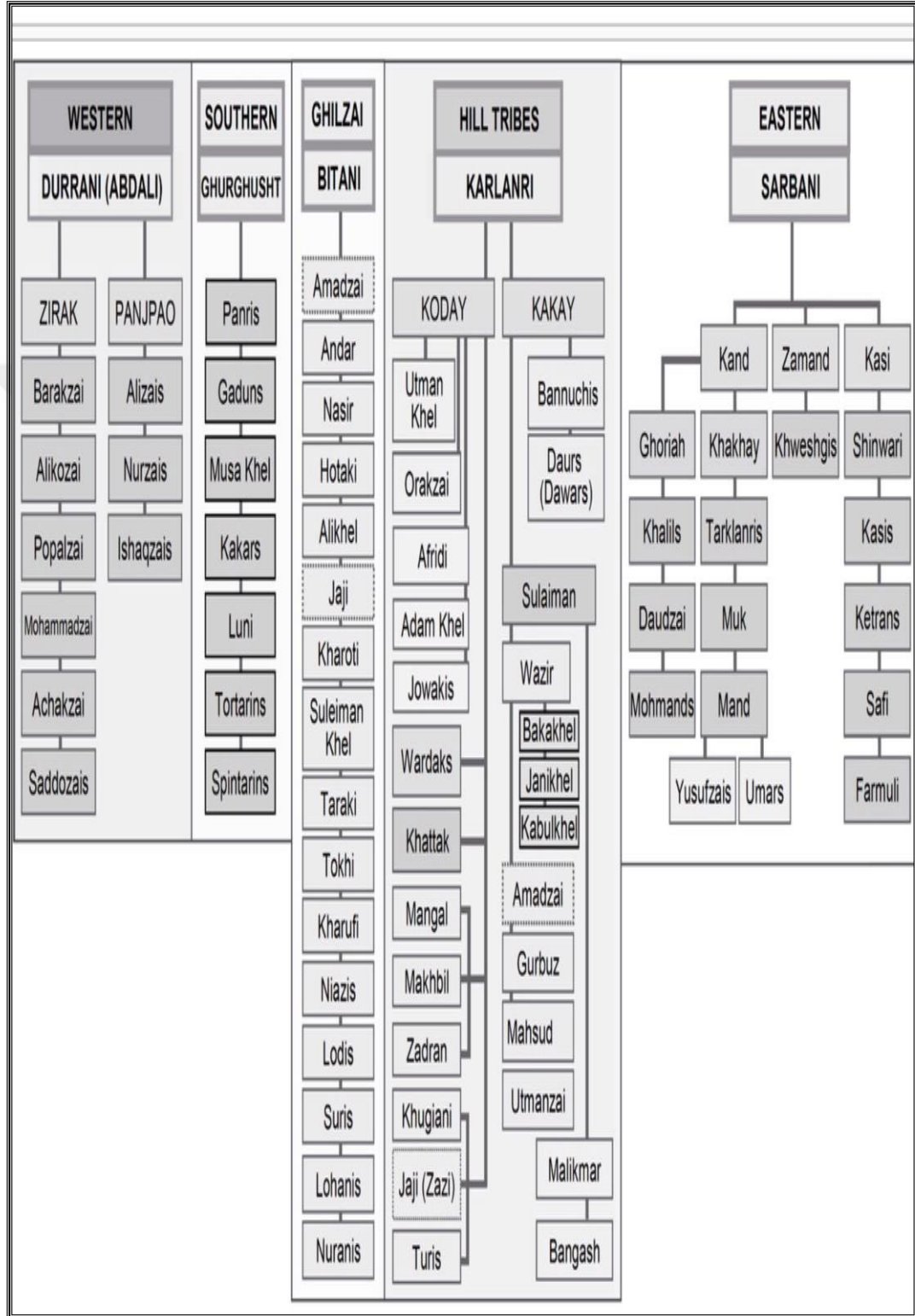
Pakistan ve Taliban arasında köklü bağlar bulunsa da yukarıda da görüleceği üzere, taraflar arası münasebetlerde ciddi zorluklar vardır. Esasen bu zorluklar, ikili ilişkilerin geleceği üzerinde de belirleyici olacaktır. Tezin bu bölümünde de ilgili zorluklar ele alınmakta ve nihayetinde ilişkilerin geleceği tartışılmaktadır.

A. Afganistan ve Pakistan'daki Peştun Aşiretler

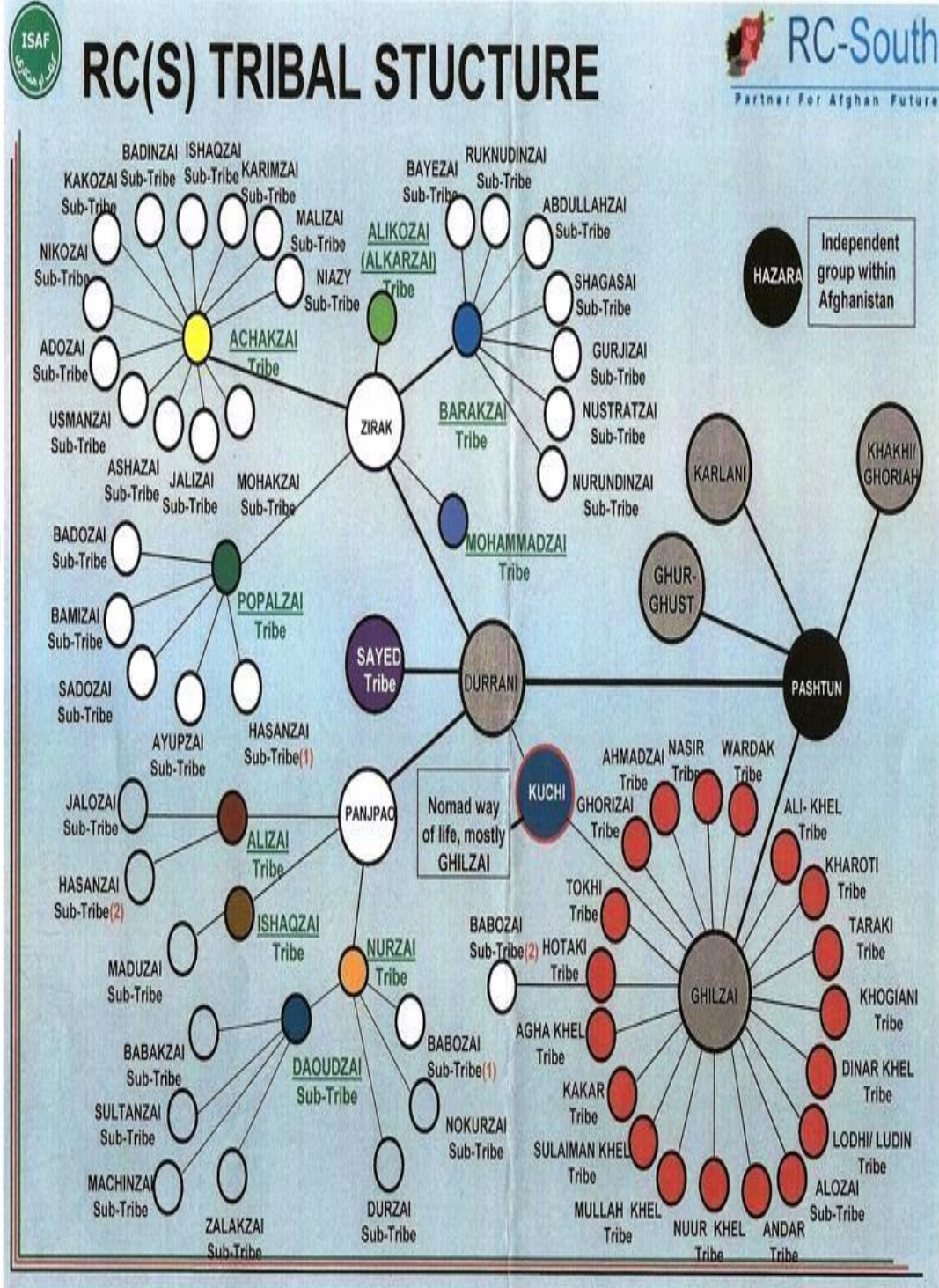
Peştu'nlar, Pahtun (Hindular bu sözcüğü kullanır) ya Afgan, çoğunlukla Afganistan ve Pakistan'da yaşayan bir halktır. Diğer etnik gruplardan farklı olarak Peştulara ait pek çok aşiret bulunmaktadır. Genel olarak Peştu'nlar, Sarbani, Bitani (Batan), Ghurgusht (Garguş) ve Karlanri (Karlan) olmak üzere dört beş aşiret konfederasyonuna ayrılırlar. Ancak bazı kaynaklarda ise Durrani, Ghurgusht, Bitani, Karlanri ve Sarbani olmak üzere beşe ayrılmaktadır. Ayrıca söz konusu grupların her birinin alt gruplara ayrıldığı bilinmektedir. Net bir sayı olmamakla birlikte 350-400 Peştu'n aşiretinin olduğuna pek çok kaynaktan rastlanmaktadır. Peştu'n aşireti mensubu kişilerin genellikle soy isimlerinde "Hel" (aşiret ya da grup) ve "Zai" (Oğul) eki bulunmaktadır. Örneğin Karzai, Ahmadzai gibi. Önemli Peştu'n aşiretlerin şunlar olduğu bilinmektedir:

Ahunzade, Akahel, İbrahimhel, Ahmadzai, Açıkzai, Udhel, Urukzai, İstanikzai, İshakzai, İslamhel, Afridi, Akbarzai, Alkuzai, Amarhel, Aminzai, Uryahel, Babulhel, Barikzai, Bangaş, Bahadırzai, Pupalzai, Pehlevanhel, Piyarohel, Tabival, Tanuli, Tarinha, Turkani, Taraki, Tutahel, Cebahel, Cehangiri, Hakimzai, Hatak, Huruti, Haliller, Çamkani, Davutzai, Durani, Dostihel, Devletzai, Zadran, Zazi, Salarzai, Sulaymanhel, Savati, Suri, Şatak, Şamlzai, Şalmani, Şahbazhel, Şerzai, Şinvari, Safi, Osmanhel, Alizai, Ömerhel, Ömerzai, Galizai, Firuzhel, Kakar, Katavazi, Karimzai, Kakazai, Kundi, Gadun,

Ludi, Muhabbat, Muhammedzai, Murut, Maşvani, Mangal, Musazai, Musahel, Mumand, Mahsud, Miyahel, Mirzahel, Nasiri, Nayiphel, Nurzai, Nahani, Niyazi, Vardak, Vaziri, Yusufzai, Kuçi, v.s.

Şekil 2. Peştu'n Aşiretleri ve Alt Klanlar

Şekil 3. Peştü'n Aşiret Yapısı

Yukarıda zikredilen Peştü'n aşiretlerinin hem Afganistan'da hem de Pakistan'da (Durand sınırının iki tarafında yani genellikle Pakistan'ın kuzey batısı ve Afganistan'ın güneyinde) yaşadığı bilinmektedir. Afganistan'daki en güçlü Peştü'n aşiretler; Saduzai, Barikzai, Ahmadzai, Mahmazai, Vardak, İstanikzai, Açıkzai, Taraki, Zadran, Zazi, Şinvari ve Mangal aşiretleridir.

söylenbilir. Söz konusu nüfusunun yaklaşık %45'ini Peştu'nlar oluşturmaktadır. Bu da yaklaşık olarak 17 milyona tekabül etmektedir. Bununla birlikte Peştuların ağırlıklı olarak Afganistan'da olduğu düşünülse de aslında sınırın Pakistan tarafından önemli bir Peştu'n nüfusundan bahsetmek mümkündür. Pakistan'ın 216 milyona yakın nüfusunun %15'i Peştulardan oluşmaktadır. Bu oran ise 32 milyonluk koca bir nüfusa tekabül etmektedir. Peştu'nlar dünyanın en büyük kabile toplumu olarak bilinmektedir. Bu bölünmüşlüğü yanı sıra Peştu'nlar arasında siyasal, sosyal, ekonomik ve lehçe olarak farklılıklar bulunmaktadır. Ancak yine de bir Peştu'n milliyetçiliğinden bahsetmek mümkündür. Özellikle ortak bağlarını tesis eden dört faktör arasında etnik kimlik, İslam dini, Peştu'n töresi (Peştunvali) ve bir noktada dil sayılabilir (Joshua Project, 2023).

Pakistan'da Peştu'nlar azınlık konumunda kalırken, Afganistan'da ise çoğunluk nüfusu oluşturmaktadırlar. Pakistan Peştuları azınlık olduğu için her zaman kendi imkânlarıyla yaşamaya çalışmakta, Afganistan Peştuları ise iktidara kalmak için yabancı ülkelerden her türlü yardımı almaktadır. Pakistan'daki Peştu'nlar ülkenin ulusal güvenliğine tehdit unsuru olarak görülmekte ve bundan dolayı Pakistan'da derin devlet olarak bilinen ordu ve istihbaratta Peştulara önemli pozisyonlarda görev verilmemektedir. Bunun dışında Peştuların polislik ve sınır polisi olarak görev aldıkları bilinmektedir. Afganistan'da ise Peştu'nlar unsuru asli olduğu için gerek ordu gerek istihbarat olsun devletin önemli kademelerinde görev almaktadırlar.

Pakistan'da Peştu'nlar genellikle küçük firmalarda, tarımda ve bürokraside çalışarak geçimlerini sağlamaktadır. Ayrıca İslamabad yönetimi, Peştuların yaşadığı bölgelere yeterince sosyal ve ekonomik yardım yapmamakta ve bütçe ayırmamaktadır. Bu ise bölgenin refahının diğer bölgelerden düşük olmasına ve Peştu'n halkın Pakistan'a karşı kızgınlığına neden olmaktadır. Afganistan'da ise bu durumun tam tersi olarak Peştu'nlar diğer etnik gruplara göre gerek bütçe gerek sosyal ve ekonomik yardımlar gerekse ihalelerde önemli paylar elde etmektedir. Dolayısıyla Afganistan burjuvazisinin çoğunluğu Peştulardan oluşmaktadır. Bundan dolayı genel olarak Afganistanlı Peştuların ekonomik durumu Pakistanlı Peştulara göre daha iyi olduğu bilinmektedir. Peştu'nlar sivil halk arasında yardım sever ve dürüst bir halktır. Bu bağlamda köy ve ilçe düzeyinde sivil toplum örgütler kurduğu bilinmektedir. Ancak Peştu'n

siyasetçilerin siyasi konularda dürüst ve cömert oldukları söylenemez. Örneğin 1929'de Kral Emanullah'a isyan ederek iktidarı ele geçiren Habibullah Kalakani (Tacik), Peştuları öldürmeyeceği taraflar arasında uzlaşma sağlanacağı konusunda söz vermelerine rağmen bu sözünü tutmamış ve Peştuları katletmiştir.

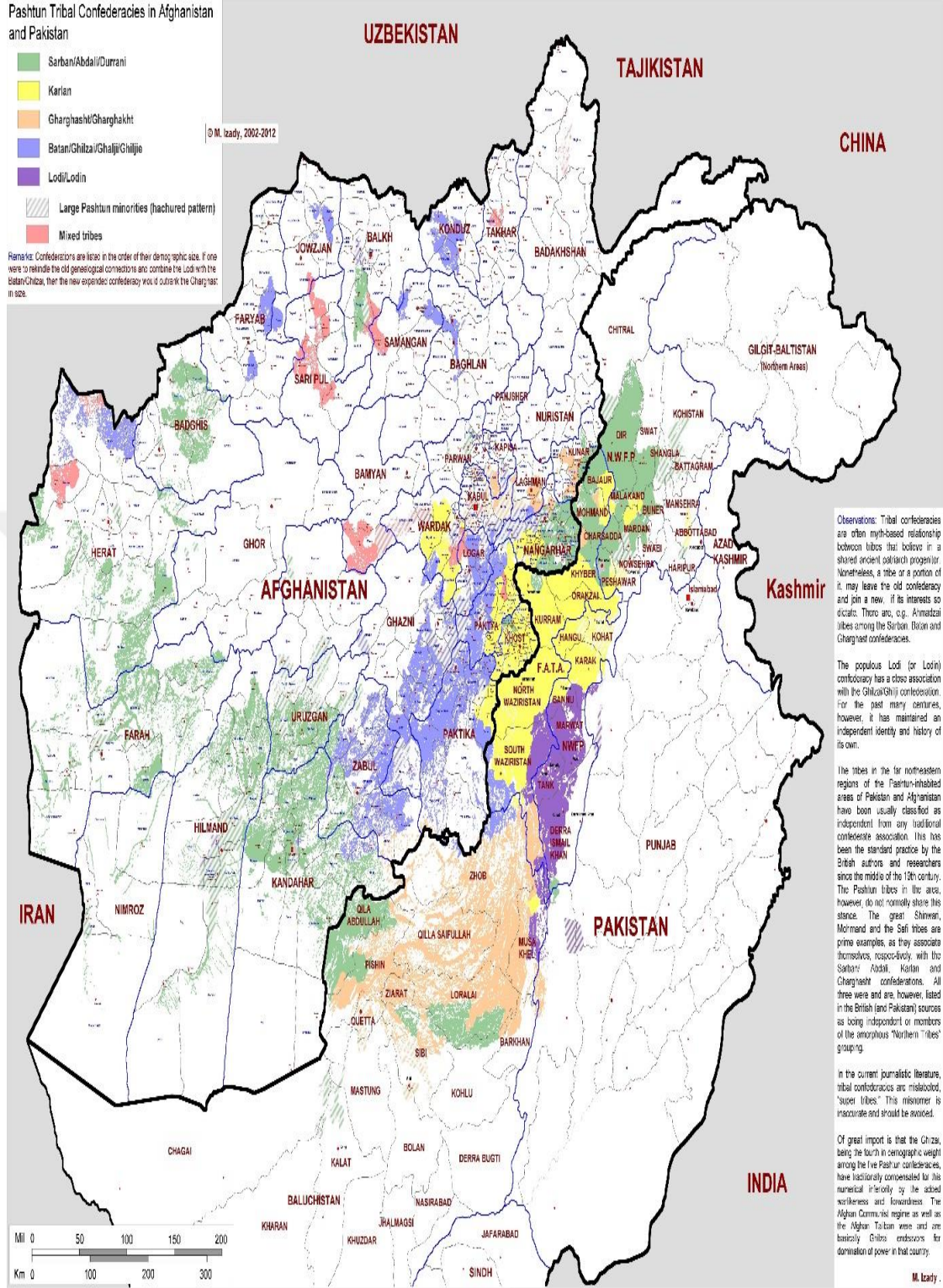
2004 yılından beri Afganistan'da cumhurbaşkanıyla birlikte halk tarafından Peştu'n olmamak kaydıyla iki Cumhurbaşkanı yardımcısı da seçilmektedir. Ancak yardımcıları halk tarafından seçilmelerine rağmen yetkileri kendilerine verilmemektedir. Bu durum Afganistan'da siyasi krizlere yol açmaktadır. Her iki ülkede yaşayan Peştu'lar arasında da okuma yazma oranı oldukça düşüktür. Kadın nüfusta bu oran erkeklere nazaran daha düşüktür. Afganistan Peştuları arasında Mirwes Han Hutak (Hutak aşiretine mensup ve Peştuların ilk siyasi yapısını oluşturan lider) Ahmad Şah (Durani aşiretinden ve modern Afganistan'ın kurucusu), Abdurrahman Han (Afganistan sınırlarını çizen, ulus devlet prensipleriyle Afganistan'ın temellerini atan, uluslaştırma politikası kapsamında Hazaralara soykırım uygulayan ve diğer milletlerin yaşadığı bölgeleri Peştulara veren kişidir. Belirtmek gerekir ki İngiltere ile Durand sınır anlaşmasını imzaladığı için bazı Peştu'lar ona hain demektedir) ve Kral Emanullah Han (1919'de Afganistan'ın İngiltere'den bağımsızlığını kazanmasında rol oynayan ve modern Afganistan'ın temellerini atan kişi) ve Pakistan Peştuları arasında ise Han Abdulgaffar Han (Gandi'yle birlikte İngiltere sömürgeciliğine karşı pasif direniş gösteren kişidir) gibi isimler saygı duyulan liderlerdir.

Peştu'lar, temel olarak beş aşirete ayrılrsa da alt gruplarda çeşitli önemli kabilelerden bahsetmek mümkündür. Örnek olarak Durrani aşireti, Zirak ve Panjpao kollarına ayrılmaktadır. Ziraklar ise Barakzai, Popalzai gibi çeşitli alt kollara ayrılmaktadır. Bunlar arasında Barakzailer, yaklaşık olarak 150 yıl boyunca Afganistan'ı yöneten kabiledir. Hatta Emanullah Han da bu kabileye mensuptur. 1978 darbesine kadar ülkeyi Barakzai kabilesi yönetirken Muhammet Davut Han, komünist darbe ile devrilince Barakzailer yönetimden uzaklaştırılmıştır. Barakzailerin en önemli alt grubu ise Mohammadzailerdir. Bu grup Kandahar bölgesindedirler.

Pashtun Tribal Confederacies in Afghanistan and Pakistan

- Sarban/Abdali/Durrani
- Karian
- Gharghasht/Gharghakht
- Baran/Ghilza/Ghalji/Ghilje
- Lodi/Lodin
- Large Pashtun minorities (hatched pattern)
- Mixed tribes

Remarks: Confederations are listed in the order of their demographic size. If one were to rekindle the old genealogical connections and combine the Lodi with the Baran/Ghilza, then the new expanded confederacy would outsize the Gharghasht in size.

Şekil 5. Afganistan ve Pakistan'daki Peştu'n Aşiretler ve Bulundukları Bölgeler

Kaynak: Reddit, https://external-preview.redd.it/QzjqFaE7TQS0OQX-6_ExUwFh3GSb0cdwA7FYUWPXH0.jpg?auto=webp&s=d8e7979821dd62034fd4ec0cdaac8a25451b556, (Erişim Tarihi: 28.07.2021).

Tamamı Afganistan sınırları içinde yaşayan Durrani ve Ghilzai grupları arasında büyük bir rekabet vardır. Tarihsel süreçte ülke yönetiminde siyasal hâkimiyetin çoğu zaman Durranilerde olduğu belirtilmektedir. Diğer gruplar ise (Gurguş, Karlanri ve Sarbani) kısmen Afganistan, kısmen de Pakistan sınırları içinde bulunmaktadır. Aşağıdaki şemalardan anlaşılacağı üzere Afganistan bir kabileler ülkesidir. Afganistan'ı anlamak, kabileleri anlamayı gerektirir. Aksi takdirde büyük bir eksiklik söz konusudur. Kabileler Afganistan'ın geçmişini, günümüzü ve geleceğini her konuda etkilemektedir. Örnek olarak Afganistan'ın en büyük iki kabilesi olan Durrani ve Ghilzai kabileleri arasında uzun yıllardır kanlı çatışmalar söz konusudur. Ayrıca örnek olarak Taliban'ın destekçilerinin büyük bir kısmı Ghilzai kabilesindendir. Zira Taliban lideri Molla Muhammed Ömer, bir Hotak Ghilzai'sidir. Ancak diğer yandan eski Cumhurbaşkanı Hamid Karzai bir Popalzai (Popolzai) Durrani'dir. Lakin Taliban, Peştu'n bir örgüt olduğu için laik, aydın ve dünyaya açık olmayan radikal Peştuları etkileyebilmektedir. Mesela Taliban'ın kurucusu Molla Ömer'in yardımcısı ve günümüzdeki politika işlerden sorumlu olan Molla Abdulgani Birader, Karzai'nin aşiretindendir.

Afganistan'daki en önemli aşiretlerden biri de Durranilerdir. Tarihsel olarak bakıldığında Afganistan'da kurulan ve 1747-1842 yılları arasında hüküm süren Durrani Emirliğinin kurucusu ve yöneticisi olmuşlardır. Diğer yandan ise bu aşiretçilik düzeni çeşitli çatışmalara yol açmıştır. Örnek olarak Barakzailer, Durranilere karşı mücadele etmiş ve ülkedeki yönetimi ele geçirmeye çalışmıştır. Hatta tarihte Dost Muhammed Han, bir Barakzai olarak ilk defa Afganistan yönetimine geçmiş ve ardından Şah Shujah Durrani yönetime geçmiştir. Üç yıl sonra Vezir Ekber Han ile birlikte 150 yıl boyunca Barakzai yönetimi başlamıştır. 1973 yılında Afganistan'da cumhuriyet sistemi kurularak monarşi son bulmuştur.

Ülkede cumhuriyet yönetimi kurulduğunda yönetime geçen isim Barakzai kabilesi mensubu Muhammed Davut Han olmuştur. 27-28 Nisan 1978 tarihinde gerçekleşen “Sevr Devrimi/Darbesi”ne kadar ülkeyi yönetmiştir. Sovyet destekli askerlerin gerçekleştirdiği darbe sonrası Davut Han devrilmiş ve öldürülmüştür. Komünist yönetim ülkenin ismini Afganistan Demokratik Halk Cumhuriyeti olarak değiştirdi. Komünist yönetim sırasında öne çıkan liderler arasında Ghilzai konfederasyonunun bir kolu olan Taraki kabilesinden Nur Muhammet Taraki ve

Ghilzai'nin Ahmadzai kolundan Muhammed Necibullah Ahmedzai yer almıştır. Ayrıca günümüzdeki Cumhurbaşkanı Eşref Gani de Ghilzai'nin Ahmadzai koluna mensuptur.

Afganistan'daki bu çeşitlilik, dini ve etnik gruplar arasındaki rekabet ve ayrıca aşiretler arasındaki çatışmalar, kadim Afganistan topraklarında ulusal bütünlüğü sağlamanın önündeki en önemli engelleri oluşturmuştur. Özbekler, Türkmenler, Peştunlar, Hazaralar, Tacikler, Durraniler, Ghilzai, Barakzailer, Sünniler ve Şiiler arasındaki rekabet ve çatışmalar Afganistan içinde mikro ve makro bölünmelere yol açarken, savaş ağaları da sürece dâhil olmuştur. Yaşanan çatışmalar Afganistan'ı Lübnan'laştırırken, aynı zamanda ülkedeki çeşitli aktörler aracılığıyla dış müdahalelere veya yönlendirmelere açık hale geldiği söylenebilir.

Pakistan'da Federal Olarak Yönetilen Kabile Bölgeleri söz konusudur. Bu bölgeler Bajaur, Mohmand, Khyber, Orakzai, Kurram, Kuzey Veziristan ve Güney Veziristan olmak üzere yedi bölgeye ayrılmaktadır. Bu bölgelerdeki kabilelere bakıldığında Bajaur'da (1 milyon nüfus) Sarbanilere bağlı olan Tarkaniler, Mohmand'da (500 bin nüfus) Sarbanilere bağlı olan Mohmandlar, Khyber'de (1 milyon nüfus) Karlanrilerin alt grubu olan Afridi kabilesi, Orakzai'de (250 bin nüfus) Karlanrilerin alt grubu olan Orakzailer, Kurram'da (620 bin nüfus) Karlanrilerin alt gruplarından Bangash, Orakzai ve Turi kabileleri, Kuzey Veziristan'da (550 bin nüfus) Karlanri aşiretinin Utmanzai, Wazir ve Dawars kabileleri ve Güney Veziristan'da (700 bin nüfus) Karlanri aşiretinde Mahsud ve Ahmadzailer yaşamaktadır. Kısacası çoğunlukla Güneydoğu Afganistan'da yoğunlaşan Durrani kabile konfederasyonu, Ahmed Şah'tan bu yana geleneksel olarak Peştun bölgelerinde liderliği sağlamıştır. Durrani'ler 1747'de bir Afganistan'da monarşi kurmuş ve Ahmed Şah önderliğinde hizip kabilelerini birleştirerek modern Afganistan'ın temellerini atmıştır. Ahmet Şah, modern Afganistan'ın kurucusu olarak anılmaktadır. Afganistan eski Cumhurbaşkanı Hamid Karzai, Durrani kabilesindendir.

Ghilzai kabile grubu çoğunlukla Doğu Afganistan'da yoğunlaşmıştır ve tarihsel olarak Durranilerin ezeli rakibi olmuştur. Molla Ömer de dâhil olmak üzere bugün bazı büyük Taliban liderleri bu kabile grubuna mensuptur. Karlanriler, Peştun kabilelerinin üçüncü büyük grubudur ve tepe kabileleri olarak

anılırlar. Pakistan ve Afganistan arasındaki sınırın iki yakasında Waziristan, Kurram, Peşaver, Host, Paktia bölgelerinde yaşamaktadırlar. Sarbani veya Sarbanri, coğrafi olarak ayrılmış iki ana gruba ayrılır. Daha büyük grup Peşaver'in kuzeyinde bulunur ve Mohmands, Yusufzais, Shinwaris gibi kabileleri içerirken, daha küçük Sheranis ve Tarins birliği kuzey Belucistan'a dağılmıştır. Grubun bir parçası olarak kabul edilen Durraniiler ile olan bağlantıları nedeniyle, bu hizip Peştu'n kabilelerinin geleneksel aristokrasisini içermektedir. Son büyük kabile grubu Ghurghusht'tur. Çoğunlukla kuzey Belucistan'da yoğunlaşmışlardır ve diğerleri arasında Kakarlar, Mandokheller, Panarlar ve Musa Khel'den oluşurlar.

1. Afganistan ve Pakistan'daki Peştunların Sosyal ve Siyasi Örgütlenmeleri

Afganistan'da ilk siyasi yapılar Peştu'nlar tarafından oluşturulduğu için kendilerini ülkenin maliki ve kurucu unsuru olarak görmektedirler. Bu sebeple partilerin hepsi milliyetçi söylemlerle ortaya çıkmıştır. Örneğin Vatan Partisi ve Halk Partisi. Zahir Şah iktidarının son döneminde siyasi reformlar yapmış ve bu kapsamda siyasi partilerin kurulmasına izin vermiştir. Bu dönemde Afgan Millet ve Demokrat Halk Partisi çoğunluk partisidir. Davut Han döneminde kendisine yakın Gurzank Partisi dışında diğer partilerin faaliyetleri kısıtlanmıştır. Komünistler döneminde ise Peştuların çoğunlukta olduğu Demokratik Halk Partisi iktidardaydı ve onun dışındaki partilerin faaliyet yasaklanmıştır.

SSCB'ye karşı verilen savaş sırasında Peştu'nlar, genellikle Afganistan İslami Parti (lideri Gülbiddin Hikmetyar), Davet Partisi (lideri Ustad Sayyaf) ve İslami Devrim Hareket Partisi (lideri mevlevi Muhammed Nabi Muhammedi) ve Mevlevi Yunus Halis liderliğinde kurulan İslami Partisi etrafında toplanmıştı. 2001 yılından sonra pek çok parti kurulmuştur. Bu dönemde Afganistan Adliye Bakanlığı verilerine göre yüz civarında partinin kurulduğu bilinmektedir. Fakat Afganistan'ın siyasi sistemi partilerin güçlenmesine müsait bir sistem olmadığı için parti kurulsun da bu sistem içerisinde güçlü ve etkili olamamıştır. Yani parti ülke çapında faaliyet yapmamış ve liderin bağlı olduğu etnik grup ya da doğduğu bölgeyle sınırlı kalmıştır. Dolayısıyla 2001'den sonra Cumhurbaşkanı olan kişilerin (Hamid Karzai ve Eşraf Gani) siyasi partilere mensup olmadığı ve bunun yerine dış güçlerin desteğini almakla birlikte diğer etnik gruplardan yardımcı

seçerek seçimi kazandığı bilinmektedir. Buna rağmen Afganistan’da Peştulara ait güçlü partilerin şunlar olduğunu söylemek mümkündür:

- **Afgan Millet Partisi**

En güçlü Peştu’n organizasyonu olarak bilinmektedir. Şu anki Afganistan Tarım Bakanı da partiye üyedir.

- **Afganistan İslami Partisi**

Gulbeddin Hikmetyar liderliğindeki İslamcı organizasyondur.

- **Davet Partisi**

Ustad Sayyaf önderliğinde İslamcı eğilimleri bilinen Peştu’n partilerindendir. Radikalleşmeye müsait olduğu ifade edilebilir.

- **Hak ve Adalet Partisi**

Peştu’n partilerinden biri olup; Batılı devletlerle iyi ilişkilere sahiptir. Nitekim mevcut Afganistan Dışişleri Bakanı Hanefi Atmar da bu partinin yöneticilerinden biridir.

- **Cemiyet- i İslah Hareketi**

Afganistan’da Peştuların çoğunlukta olduğu 15 yıldan beri bölgede faaliyet göstermektedir. Hareketin, Müslüman kardeşler çizgisinde hareket ettiği bilinmektedir.

- **Afganistan Cumhuriyetçiler Partisi**

Bunların dışında pek çok küçük partide kurulmuştur.

Afganistan’da Ghilzai aşiretinin önde gelen iki kabilesi Ahmadzai ve Hotaki’dır. Bu gruplar arasında önemli bir rekabet ve işbirliğinden bahsetmek mümkündür. Taliban’ın kurucu ismi Molla Ömer, Hotaki’dır. Ancak Eşref Gani, Ahmadzai’dır. Bununla birlikte eski Cumhurbaşkanı Hamid Karzai, Popalzai yani Durrani’dır. Karzai’nin Gani yönetimini desteklemediği ve sürekli Ghilzai sarığı takan Gani’nin seçildiği seçimde eski Dışişleri Bakanı Zalmay Rassoul’u desteklediği bilinmektedir. Bu ise Ghilzaileri ile Durraniiler arasındaki rekabeti göstermektedir. Hamid Karzai, Popalzai yani Durrani’dır. Ancak yerine geçecek kişi olarak eski Dışişleri Bakanı Zalmay Rassoul’u desteklemiştir. Rassoul,

Barakzai bir Peştun'dur. Bu durum tarafların yeri geldiğinde çıkarları için bir araya gelebileceğini göstermektedir.

Peştun'lar temel olarak Afganistan'daki en güçlü etnik grup olduğu için ülkenin siyasi ve askeri karar alma mercilerinde etkilidir. Bunun karşısında Pakistan'da ise daha zayıf ve baskı altındadırlar. En büyük azınlık grup olmaları nedeniyle büyük bir baskı altında olan Peştularda sol sağ ve milliyetçi gruplardan ve partilerden bahsetmek mümkündür. Bu grupların önemli bir kısmı Pakistan karşıtıdır ve günümüzde Afganistan'da yaşanan sorunlardan Pakistan'ı sorumlu tutmaktadır. Diğer yandan bir kısmının Taliban'la ilişkisi de bulunmaktadır.

Pakistan'daki Peştun'n siyasi partilere bakıldığında Awami Ulusal Partisi (ANP) öne çıkmaktadır. ANP, Pakistan'ın en büyük Peştun milliyetçisi partisidir ve sosyal demokrat, solcu ve laik kimliği ile bilinir. Partinin kurucu liderleri Hindistan bölünmeden önce Hindistan Ulusal Kongresi üyelerindendir. Bu durum tarihsel olarak Hindistan ile ANP arasında önemli bağların bulunduğunu ortaya koymaktadır. Parti, Pakistan'da önemli derecede baskı altında tutulmakla birlikte yüzlerce üyesinin suikastlara kurban gittiği bilinmektedir. Pakistan'da Peştuları temsil eden siyasi partiler ve cemaatler:

- **Tahrik-i İnsafi Pakistan**

Lideri şu anki Pakistan Başbakanı olan ve Peştuların Ghilzai aşiretinin Niazi koluna mensup olan İmran Han'dır. İmran Han, asimile olmuş bir Peştun olduğu için Pakistan derin devleti onun iktidar olmasına müsaade etmiştir. Amaç dünyaya Pakistan'ın etnik sorunu olmayan bir devlet olduğu imajını dünyaya vermektir. Aydınların ve Peştuların azınlıkta bölgelerin (örneğin Karaçi ve İslamabad) bu partiyi desteklediği bilinmektedir.

- **Avami National Parti (Ulusal Halk Partisi)**

Kurucu Bacha Han şu anki liderler İsfandiyar Vali Han, Afrasiyab Hatak ve Mahmud Han Açıkzaidir.

- **Cemiyet-i Ulamai İslami Pakistan**

Lideri Mevlana Fazlulrahman-Taliban'ın Manavi lideri ve Pakistan istihbaratı ISI'nın direktifine olan bir kişi olduğu bilinmektedir. Her

konusmasında Afganistan'daki Taliban saldırılarını cihat olarak değerlendirmekte ve Peştunların Taliban'ı desteklemesini istemektedir.

- **Cemaati İslami**

Lideri Seracul Hak'ın Müslüman Kardeşler üyesi olduğu bilinmektedir.

- **Hizmet Derneği (Foundation)**

Cemaati İslami'nin bir kolu olarak bilinmektedir.

Pakistan'da Peştun hareketleri bir karşı duruş olarak ortaya çıkmıştır. 2018 yılında bir model ve ticaretçi Nakibullah Masid (Peştun) Pakistan polisi tarafından Karaçi'de öldürülünce bu olaya itiraz olarak Manzoor Pashteen liderliğinde Peştunları Koruma Hareketi (PKH) ortaya çıkmıştır. Söz konusu hareket 20 kişiyle başlamış ancak gün geçtikçe güçlenmekte ve ülkenin her tarafında örgütlenmeye devam etmektedir. Başlangıçta Pakistan bu hareketi önemsiz göstermeye çalışmış, fakat hareket, "terörizm ve Taliban oluşturmada sorumlu askerlerdir" sloganını atınca İslamabad yönetimi endişelenmeye başlamıştır ve basına bu hareketle ilgili haber yapmayı yasaklamıştır. PKH'nin liderleri ise Manzoor Pashteen'le birlikte Muhsin Davar, Ali Vazir, Gulali İsmail, Arman Luni, Varanga Luni'dir. Pakistan bu hareketin bazı liderlerini hapse atmış hatta bazılarının öldürdüğü dahi iddia edilmektedir. Örneğin 2020'de Ali Vazir'in kardeşi Arfi Vazir öldürülmüştür. Son bir ayda hareket, Pakistan'ın Güney Veziristan bölgesinde binlerce kişinin katıldığı bir toplantı gerçekleştirmiştir. Toplantıda konuşan Manzoor Pashteen, "Pakistan Afganistan'a yönelik olumsuz müdahalelerini durdurmalı ve bölgede yaşayan Peştunlar Pakistan'ın olumsuz politikalarına geçiş vermemeli." şeklinde açıklama yapmıştır (Ufuq News, 2023).

Yerleşik ve birbirine yakın bölgelerde yaşayan bu kabileler, ortak bir politika belirleyebilir ve uygulayabilir. Etkili kişilerin (han) veya komutanların ortaya çıktığı yerlerde bile, cemaat meclislerinde (jirga) tüm topluluk için önemli kararlar alınır. Kabile eşitliği idealine göre, kabilenin her özgür ve deneyimli erkeği katılma, konuşma ve karar verme hakkına sahiptir. Sadece çok yüksek seviyelerdeki jirgalar (çok nadir görülen eyalet veya tüm kabileler) bir temsil sistemine ihtiyaç duyarlar. Mandozay ve İsmailkhel kabileleri uluslararası yardım çekmek için Peşaver'e ortak bir jirga gönderdiklerinde, katılmak üzere her alt kabileden iki temsilci seçmektedirler. Jirgaların geleneksel olarak ne liderleri ne

de başkanları vardır. Katılımcılar, herhangi bir baskın konumdan kaçınmak için daire şeklinde oturmayı tercih ederler. Kararlar ancak fikir birliği ile alınır. Bu nedenle tartışmalar, herkes ikna olana kadar veya o sırada bir fikir birliği olmayacağı netleşene kadar sürer. Jirgada bir karara varıldığında, her katılımcı için bağlayıcıdır. Sovyet karşıtı savaş sırasında Afganistan’da yeni bir siyasi terim kullanılmaya başlandı: Şura. Şura, Müslüman ümmetinin ilk toplantılarına atıfta bulunan Arapça terimdir.

2. Peştu’n Aşiretlerin Taliban İçerisindeki Yeri

Afganistan kamuoyunda gerek dünya kamuoyunda Taliban, Peştuları temsil eden bir grup olarak bilinmektedir. Taliban’ın üst düzey yöneticilerine baktığımızda bu iddianın doğru olduğu söylemek mümkündür. Dolayısıyla her Peştu’n aşirette Taliban’ı destekleyen kişiler bulunmaktadır. Taliban liderlerinin kimliğine ve doğduğu şehirlere baktığımızda Kandahar, Uruzgan ve Helمند Peştun aşiretlerden İshakzai, Saduzai, Hotaki, Şinvari ve Nurzai aşiretlerinin güçlü konumda olduğu bilinen bölgelerdir. Örneğin Taliban’ın kurucu lideri Hotaki aşiretindenken son iki lideri (Molla Mansur ve Molla Heybetullah) İshakzai aşiretindendir. Hamid Karzai, Kandahar ve Saduzai aşiretinden olduğu için Taliban’ı desteklemiştir. Bu destek sayesinde Taliban’ın güçlü konuma geldiği bilinmektedir. Hatta bazı kaynaklara göre Karzai, Kuzey İttifakı’nı zayıflatmak için Taliban’ı güçlendirdiği ve bu konuda ABD’den destek istediği iddia edilmektedir.

Taliban’ın lideri Hibatullah Akhundzada, Durrani aşiretinden Nurzailere mensuptur. Taliban’ın kurucu ismi Molla Ömer’in oğlu ve örgütün lideri Hibatullah Akhundzada’nın yardımcısı olan Molla Muhammed Yakup, Hotaki’dir. Örgütün lideri Hibatullah Akhundzada’nın diğer yardımcı ve Hakkani ağının lideri olan Sirajuddin Hakkani, Karlanri aşiretinin Zardan koluna mensuptur. Aynı zamanda Zardanlar, genel olarak Hakkani ağından daha etkili ve en güçlü bir gruptur. Karlanri aşiretinin Mashud kolu, Tehrik-e Taliban Pakistan’nın (TTP) ana kadrosunu oluşturmaktadır. İleride de ele alınacağı üzere 2007 yılında kurulan örgütün bugüne kadar lideri olan dört isim de Mashud kabilesinin mensubudur.

3. Afganistan-Pakistan Hattında Faaliyet Gösteren Terör Örgütleri ve Peştu'nlar

Aşiret ayrımı olmaksızın Afganistan'da Peştu'nlar ya Afgan Hükümeti'nin içinde ya da Taliban içinde konumlanmıştır. Yani siyasi bakımdan Peştu'nlar bölünmüş durumdadır. Bunun dışında Peştuların liderliğini yapan Taliban köktendinci bir rejim olduğu için El-Kaide ve Özbekistan İslami Hareketi gibi terör örgütlerine destek vermektedir. Bu destekten dolayı bahsedilen örgütler Afganistan'daki varlığını sürdürmektedir. Taliban, terör örgütü DEAŞ'e karşı İran, Çin ve Rusya'nın desteğini aldığı için kolektif şekilde Peştuların DEAŞ'i desteklediğini iddia etmek zordur. Çünkü Peştu'nlar, DEAŞ'i destekleseydi, terör örgütü Afganistan'da daha güçlü konumda gelebilirdi.

Pakistan, TTP'nin Afganistan ve Hindistan istihbaratı tarafından desteklendiğini iddia etmektedir. TTP, Pakistan'da bulunan Mahsud aşireti tarafından desteklendiği bilinmektedir. Farsça haberlerde Afganistan'ın Taliban arabuluculuğuyla Pakistan'la Pakistan Talibanı birkaç defa görüşmüş ve uzlaşmamıştır. Taliban Sözcüsü Zabiullah Mucahit, birkaç defa Pakistan Talibanı'yla ilişkileri olmadığını ifade etmiştir. Sonuç olarak, bir dönem Pakistan'da yaşayan Peştunların yaşadıkları coğrafyanın terörist yuvası olması sebebiyle bazı eğitimsiz Peştunların bahsi geçen terör örgütleriyle ya üyesi olduğu ya da desteklediğini söylemek mümkündür.

Terör örgütü DEAŞ, 2014-2015 yıllarından beridir Horasan olarak bilinen bölgede etkinlik göstermektedir. Bu süreçte Pakistan uyruklu ve kıdemli bir TTP komutanı olan Hafız Said Han, ilk emir olarak bölgede öncülük etmesi için seçilmiştir. Said Han, DEAŞ'e katılırken kendisiyle birlikte Şeyh Makbul ve eski Taliban komutanı Abdul Rauf Khadim'i gibi birçok ismin de örgüte katılmasına aracı olmuştur. Ayrıca bölgedeki güvenlik güçlerinin baskısından kaçan birçok isim terör örgütlerine katılmıştır. Söz konusu örgütler arasında Hakkani Ağı ve Özbekistan İslami Hareketi (ÖİH) ağır basmaktaydı. Ancak Said Han'ın ABD'nin gerçekleştirdiği saldırıda ölmesi ve Taliban'ın bu örgüte karşı cephe alması DEAŞ'in büyüme sürecini durdurmuştur (CSIS, 2023).

El Kaide'nin komuta merkezini Araplar ve Çeçenler oluşturmaktadır. Radikal Peştu'nlar, bu örgüte dâhil olmamaktadır. Sadece çeşitli noktalarda

amaçları bir olduğu için terör örgütünün Afganistan'da faaliyet göstermesine göz yummaktadırlar. Taliban ile El Kaide arasındaki en güçlü bağ Hakkani Ağı üzerinden kurulmaktadır. Bu nedenle ABD, özel olarak Hakkani Ağı'nı terör örgütü olarak tanımlamaktadır. Özbekistan İslami Hareketi'nde etkili bir Peştu'n varlığından bahsetmek mümkün değildir. Ancak taraflar arasında güçlü ilişkilerin bulunduğunu söylemek mümkündür. Tahir Yoldaş, Pakistan'ın Veziristan bölgesinde Taliban'ın askeri konulardan sorumlu yardımcısı olarak görevlendirilmişti. Ancak daha sonra Özbek milliyetçiliği yaptığı ve Peştuları küçümsediği/dışladığı iddiasıyla görevden alınarak Kunduz'a gönderilmiştir. Çeşitli iddialara göre Yoldaş'ın bilgileri sızdırılarak ABD'nin gerçekleştirdiği bir drone saldırısıyla öldürüldüğü iddia edilmektedir.

Pakistan Talibanı olarak da bilinen TTP, 2007 yılında kurulmuştur. Örgütün kurulmasındaki en önemli aktörler, ABD'nin Afganistan müdahalesinden sonra Pakistan'a kaçan Taliban ve El Kaide üyeleri olmuştur. Bu nedenler taraflar arasında güçlü bağların bulunduğunu söylemek mümkündür. Terör örgütü, gerçekleştirdiği saldırılarla Pakistan'daki en etkili aktörlerden biri haline gelmiştir. 2001 itibariyle Pakistan'da örgütlenen TTP, Peştu'n kimliği sayesinde başta Orakzai bölgesinde olmak üzere Pakistan Peştuları tarafından sempatiyle karşılanmıştır. Ancak zamanla Taliban'ın izlediği sert politikalardan ve bölge halkına uyguladığı baskılardan rahatsız olmuşlardır. Yıllar boyunca Pakistan'ın baskısından sıkılan Pakistan Peştularının bir kısmı, Taliban'ın gerçek yüzünü gördükten sonra İslamabad yönetimini desteklemeye başlamıştır.

Şekil 6. : Pakistan'ın Aradığı Teröristler

Kaynak: “UN sanctions emir of the Pakistani Taliban”, <https://tech-consultingstudies.eu/2020/07/21/un-sanctions-emir-of-the-pakistani-taliban/>

İsimleri: 1. Hakeemullah Mehsud, 2. Waliur Rehman Mehsud, 3. Qari Hussain Mehsud, 4. Azam Tarık, 5. Maulvi Azmatullah, 6. Müftü Noor Wali Mehsud, 7. Asmatullah Shaheen Bhattani, 8. Mohammad Enwar Gandapur.

2009 yılına kadar TTP'nin liderliğini üstlenen Beytullah Mehsud'un 2009 yılında bir drone saldırısıyla öldürüldüğü açıklanmış lakin Taliban bunu kabul etmemiştir. Kısa süre sonra Beytullah Mehsud'la aynı aşirete mensup olan en acımasız yardımcısı Hekimullah Mehsud örgütün başına geçmiştir. Örgütün ana çekirdeğini “Mashud Grubu” oluşturmaktadır. Daha sonra 2013 yılında Hekimullah Mehsud da bir drone saldırısında öldürülmüştür. Hekimullah Mehsud, özellikle TTP, Afgan Talibanı, Hakkani Ağı, ÖİH ve El Kaide gibi terör örgütleri arasındaki bağlantıyı en güçlü şekilde sağlayan isimdi. 2009 yılında Pakistan, Güney Veziristan'da aranan sekiz Taliban liderinin fotoğrafını yayınlamıştır. Afgan Talibanı'nın bir parçası olan Hakkani Ağı, belli dönemlerde TTP'deki bölünmelerin onarılmasına yardımcı olmuştur.

Hekimullah Mehsud'un ölümü sonrasında örgütün başına Maulana Fazlullah geçmiştir. Fazlullah, önceki liderler gibi Karlanri aşiretinin Mashud

kabilesine bağı olsa da Wazir kabilesine mensup olduğı iddiaları da bulunmaktadır. 2018 yılında Fazlullah'ın hayatını kaybetmesi üzerinde yine gelenek bozulmadan Karlanri aşiretinin Mashud kolundan Mufti Noor Wali Mehsud, terör örgütünün başına geçmiştir. Bu isimlerin büyük çoğunluğunun Afgan Taliban'ı ile ilişkileri ve bağlantıları bulunmakla birlikte bir dönem örgüt içinde görev yapmışlardır. Diğer yandan ise TTP'nin El Kaide ve hem Afganistan'da hem de Pakistan'da bulunan dini terör örgütleriyle çeşitli ilişkileri bulunmaktadır. Günümüzde 5 bin ile 6 bin Pakistan Peştu'nu Afganistan'da Taliban saflarında çatışmaktadır (USIP, 2021).

B. Terör Örgütü TTP

Tehrik-i Taliban Pakistan (TTP), Pakistan'ın Afganistan sınırında bulunan, Pakistan yönetimine muhalif olan militan grupların şemsiye organizasyonu olarak bilinmektedir. Pakistan'ın aşiret bölgelerindeki TTP'nin örgütsel gücü, askeri stratejisi ve liderlik kalitesi son birkaç yıldır niteliksel olarak gelişme göstermektedir. Pakistan yönetiminin günümüz sürecinde müzakereler yürüttüğü ve ateşkes yapmayı düşündüğü grubun gelişimi, Afganistan'daki Taliban'la paralel ilerlemiştir. İslamabad için güvenlik sorunlarından biri olan ve süresiz ateşkes sağlama noktasında görüşmelerin devam ettiği bir figür olarak TTP'nin günümüz sürecine nasıl geldiğı ve müzakerelerin ne ifade ettiği konusu bu çalışmanın temel amacını TTP, Pakistan'da orduya karşı olan militan ağların birleşiminden oluşan bir muhalefet hareketi niteliğindeki bir çatı örgüttür. 14 Aralık 2007 tarihinde kurulan ve militan ağlar ittifakı şeklinde de adlandırılabilen örgüt, İslamabad'ın FATA olara bilinen Federal Olarak Yönetilen Kabile Bölgeleri ile Hayber Paktunhva eyaletindeki nüfuzuna engel olmak istemektedir. TTP; bu alandaki toplam 40'ın üzerindeki milis yapı ve gruptan oluşmaktadır.

Bölgedeki ordu ve devlet varlığına karşı çıkmaktadır. Örgütün oluşum yıllarındaki amaçları arasında Pakistan genelinde şeriatın uygulanması, İslami bir halifeliğin kurulması ve Koalisyon birliklerinin Afganistan'dan çıkması yer almaktaydı (Counter Terrorism Guide, 2022). Nitekim Amerika Birleşik Devletleri'nin (ABD) Afganistan'dan çekilmesi sonrasında Taliban'ın yönetime gelmesinden büyük memnuniyet duyduğunu söylemek mümkündür. Zira

Taliban'ın Kabil'deki kontrolü desteklenmekteydi. Amaçlardan biri de Pakistan güvenlik güçlerine karşı savunma amaçlı cihat yürütmektir.

Örgütün kurucu lideri Beytullah Mehsud'tur. Grubun, El Kaide ve Afgan Talibanı'yla bağlantılı olduğu bilinmektedir. 2014 yılı itibariyle örgütün hareket kabiliyetinde bir takım sınırlanmalar meydana gelmiş ve bu durum TTP'yi rahatsız etmiştir. Söz konusu durumun ortaya çıkmasında Pakistan'ın terörle mücadele stratejisini daha organize bir şekilde yürütmesi etkili olmuştur. Örgüt zayıflamaya başlamış, 2018 yılında da liderleri Mevlana Fazlullah'ın ölümü TTP açısından zorlayıcı olmuştur (CISAC, 2021). 2021 yılının Ağustos ayında Taliban'ın Afganistan'da yönetime gelmesi, TTP'nin de hareketliliğine etki etmiş ve grubun yeniden canlanmasına neden olmuştur. Günümüz gelişmelerine geçmeden önce örgütün temel yapısına ve bu döneme kadar olan gelişimine değinmekte fayda görülmektedir.

Grubun küresel ilgi odağı haline gelmesine neden olan gelişme; 2010 yılının Mayıs ayında Pakistan asıllı bir Amerikalı olan Faysal Şahzad'ın New York Times Meydanı'nda bombalı araç eyleminde bulunmaya çalışmasıdır. Olayın ardından Eylül ayında ABD, TTP'yi "yabancı terör örgütü" olarak nitelendirmiştir. Ayrıca grup 2007 yılında oluşmuş olsa da temelleri 2002 yılına kadar götürülebilmektedir (CNN, 2014). Başlarda Afgan Taliban'ıyla bağlantılı olduğunu belirten grup, dönemin Taliban lideri Molla Muhammed Ömer'in, hareketin manevi lideri olduğunu da duyurmuştur. Taliban'ın ABD ve müttefiklerine karşı mücadelesinde yardım teklifinde dahi bulunmuştur. Günümüz sürecinde ise daha çok Pakistan odaklı bir gruptan söz edilmektedir. Öyle ki 2018 yılında örgüt manifestolarından Afganistan'da "daha büyük bir cihat" ve El Kaide'nin küresel cihatçı gündemine dair anlatılar çıkarılmıştır (Sayed, 2021). Bu durum odağın Pakistan olduğu konusunu teyit eder niteliktedir.

2018 yılı manifestosunda yapılan bir değişiklik de saldırılar konusunda olmuştur. TTP, sivillere ve dini azınlıklara saldırılardan uzaklaşmış ve Pakistan askeri personeliyle istihbarat görevlilerine yönelik hedefli şiddeti artırmıştır. Yıllar içerisinde TTP liderliğinin belirlediği 4 amacın öne çıktığı görülmektedir. Bahsi geçen amaçlardan ilki; yerel ve uluslararası etkiyi artırmak için El Kaide ve Taliban'la bağ kurulmasıdır. Böylece meşruiyetin sağlanması da hedeflenmiştir. İkinci olarak; TTP militanlığına karşı çıkan aşiret büyüklerinin ortadan

kaldırılması gelmektedir. Bu dönemde 200 kabile büyüğünün öldürüldüğü bilinmektedir (Abbas, 2008). FATA bölgesinde kısmi denetime sahip olan hükümet, aşiret büyüklerinden destek almaktaydı. TTP'nin bu desteği ortadan kaldırarak bölgede daha etkin olmayı amaçladığı görülmektedir. Bununla birlikte bölgedeki askeri kontrol noktalarının kaldırılması hedefi de yine hükümetin bölgedeki nüfuzunun azaltılmasına yöneliktir. Pakistan'daki Şii karşıtı saldırılar da bahsedilen amaçların üçüncüsünü oluşturmaktadır. Böylece Pakistan Hükümetine daha fazla yoğunlaşmanın önü açılmıştır. Son olarak kurulan şariat sistemi, siyasi tabanın genişletilmesi amacına hizmet etmiş ve etkili de olmuştur.

TTP'nin Pakistan odaklı hareket etmesinde ve yönetime karşı bir militan yapı haline gelmesinde El Kaide etkisi azalırken, Afgan Taliban'ının etkisinin artmasının önemli rol oynadığı söylenebilir. Yıllar içerisinde Taliban üyeleriyle TTP unsurları arasındaki bağlantı, Taliban'ı grup için bir örnek hareket haline getirmiştir. Adeta siyasi ve örgütsel bir model olarak Taliban örnek alınmıştır, denebilir. Bu durum Taliban'ın stratejisini geliştirirken TTP'nin de paralel biçimde stratejisini şekillendirmesinden anlaşılmaktadır.

Bununla birlikte Pakistan'a odaklanma konusunda ikinci bir unsur olarak ülkedeki temel siyasi meselelerle daha fazla ilgilenilmesi de dikkat çekicidir. Hükümete karşı olan muhalif hareketlere, yönetime karşı güçlü olmak adına sert güce dayalı yaklaşımlara son verilmesine yönelik bir çağrıda bulunulmuştur. Bu duruma örnek oluşturan gelişme ise farklı ideolojik temellere rağmen TTP ile Peştun ve Beluç milliyetçileri arasındaki bağlantıda görülmüştür. TTP, bu iki hareketin siyasetini onaylamıştır. Bunlardan daha önemli olan bir gelişme ise TTP'nin Tehrik-i Lebbeyk Pakistan (TLP) isimli dini politik partinin protestolarını onaylamasıdır. Konuyu mühim kılan unsur tarafların arasındaki mezhep farklılığıdır. TLP Sünni Barelvi iken TTP Diyobendi mezhebi benimsemektedir. Dolayısıyla TTP, güncelliğini koruma çabasıyla farklı ideolojik yaklaşımlara sahip gruplarla dahi bağ kurmaktadır.

1. TTP'nin Liderlik Yapısı

- **Beytullah Mehsud (2007-2009):**

Örgütün ilk ve kurucu lideridir. 2007 yılının Aralık ayında farklı aşiret bölgelerini temsil eden 40 konsey üyesi tarafından atanmıştır. Göreve geldiği

dönemde, kontrolü altında 20.000 savaşçı olduğu tahmin edilmektedir. Pakistan'daki saldırıların yanı sıra Birleşmiş Milletler (BM), Afganistan'daki intihar bombalarının yaklaşık olarak %80'ine karıştığına dair suçlamalarda bulunmuştur (Reuters, 2022). Ayrıca 2008 yılında Başbakan Benazir Butto'ya suikast düzenlemekle suçlanan Mehsud'un, El Kaide-TTP bağlantısını geliştirdiği bilinmektedir. 5 Ağustos 2009 tarihinde ABD'nin insanız hava aracı (İHA) saldırısında hayatını kaybetmiştir (Reuters, 2022). Dünya görüşü "Dünyaya barışı ancak cihad getirebilir" ifadesinde şekillenmiştir (Reuters, 2022).

- **Hakimullah Mehsud (2009-2013)**

Örgütün ikinci lideridir. İlk olarak öne çıkışı 2007 yılında Pakistan Ordusu'da düzenlenen baskınla olmuştur. Olayda 300 Pakistan askeri esir alınmıştır. Beytullah Mehsud'un ölümü sonrasında da yeni lider olarak ortaya çıkmıştır. 2009 yılında ABD Merkezi İstihbarat Teşkilatı üssüne yapılan bombalı saldırıya karıştığı iddiası sebebiyle en çok aranan militanlar arasına giren Mehsud, selefi gibi bir İHA saldırısında 1 Kasım 2013 tarihinde hayatını kaybetmiştir.

- **Mevlana Fazlullah (2013-2018)**

TTP lideri olmadan önce Swat Vadisi'nin etkili bir aktörü olarak öne çıkmıştır. Batı karşıtı, İslamabad karşıtı sertliğiyle bilinen Fazlullah, 2012 yılında eğitim hakları aktivisti Malala Yousafzai'ye yönelik suikast girişiminin sorumluluğunu üstlenmiştir. Hakimullah Mehsud'un ölümünün ardından 2013 yılının Kasım ayında lider olarak atanmıştır. Ancak önceki iki lider gibi Mehsud kabilesinden olmayan, Swat mensubu Fazlullah, militan grupların koalisyon birliğini korumayı başaramamıştır (Counter Terrorism Center, 2022). Önceki liderlerle aynı kaderi paylaşarak bir İHA saldırısında 2018 yılının Haziran ayında hayatını kaybetmiştir.

- **Müftü Nur Vali Mehsud (2018-Günümüz)**

Bir zamanlar Beytullah Mehsud'un vekili olarak görev yapan Vali Mehsud, Fazlullah'tan farklı olarak Mehsud kabilesine mensuptur (DAWN, 2022). 2019 yılının Eylül ayında, ABD tarafından Pakistan'daki ölümcül saldırılara doğrudan katılımı sebebiyle "Küresel Terörist" olarak belirlenmiştir (Federal Register,

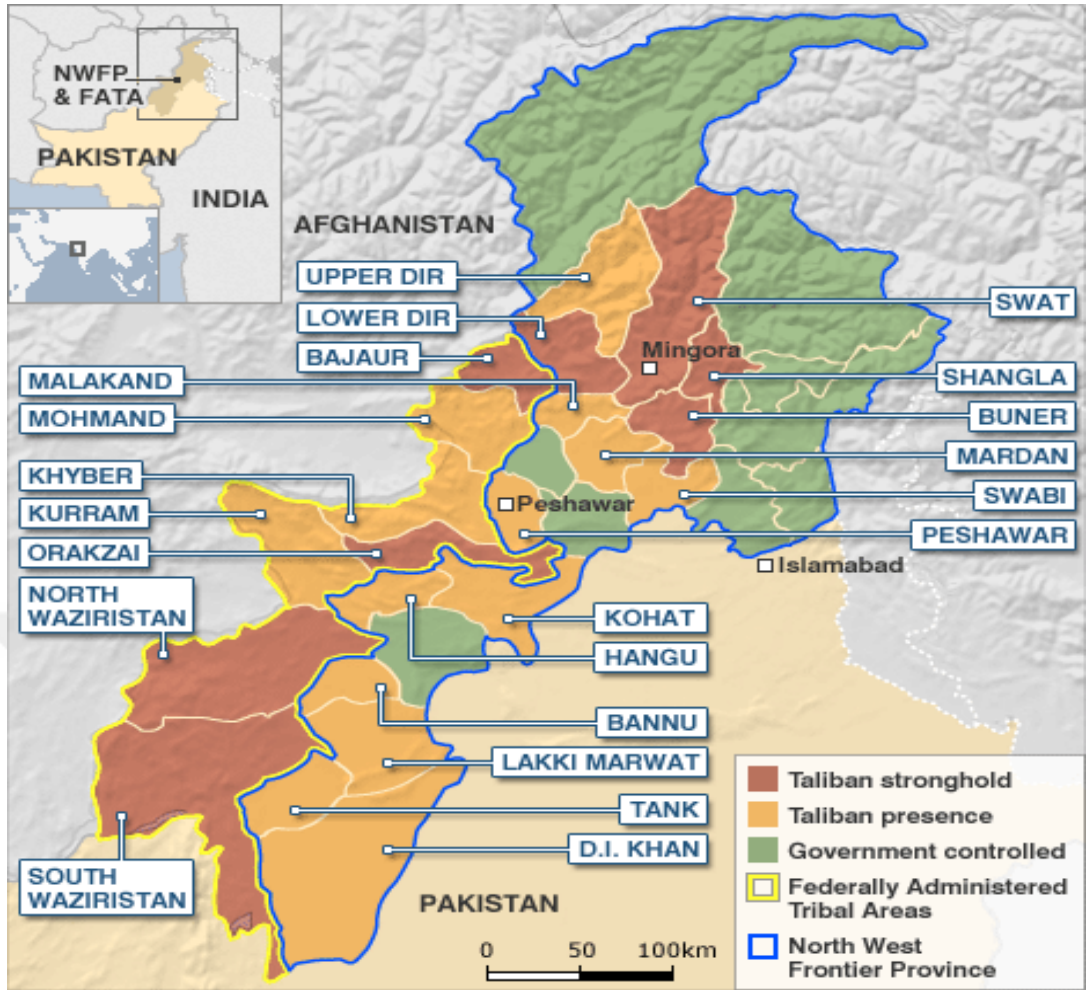
2019). Mehsud liderliği altında yeni gruplar ve TTP unsurları birleştirilmiş, bir önceki dönemde ayrılan ve parçalanmış yapı güçlendirilerek etkinleştirilmiştir.

Örgütün bu üst liderlik yapısının yanı sıra bir de bölge liderleri bulunmaktadır. Bölge liderleri de üst düzey liderler kadar etkili ve önemlidirler. Örneğin 2008 yılının sonlarında El Kaide lideri Usame bin Ladin, Afgan Taliban lideri Molla Ömer ve TTP içerisindeki 3 önemli komutan (lider) olan Beytullah Mehsud, Hafız Gül Bahadır ve Maulvi Nazir Ahmed bir araya gelmiştir (Critical Threats, 2022). Bahadır Kuzey, Maulvi ise Güney Veziristan komutanları olarak önemli figürlerdir. Söz konusu grubun bir araya gelişi sonucunda Shura Ittihad al-Mujahdeen (Müttefik Mücahitler Konseyi) olarak bilinen bir ittifak kurulmuş; ancak liderler arasındaki görüş ayrılıkları ve çatışmalar sebebiyle 2009 yılında son bulmuştur. Bahadır ve Maulvi'yi önemli kılan bir nokta da TTP'den ayrılıp farklı ve bağımsız gruplar kurarak operasyonlara devam etmeleridir (Long War Journal, 2009).

şekil 7. Pakistan FATA Bölgesi

Kaynak: “Federally Administered Tribal Areas”, Wikipedia, https://en.wikipedia.org/wiki/Federally_Administered_Tribal_Areas, (Erişim Tarihi: 28.07.2022).

Şekil 8. FATA Bölgesinde TTP (2009)

Kaynak: “Who is Who in the Pakistani Taliban”, NPS, https://nps.edu/documents/105988371/107571254/Pakistan_Taliban_Bios.pdf/a7bc13a2-4503-4145-9742-27b14f1121c3, (Erişim Tarihi: 28.07.2022).

TTP, kuzeybatı Pakistan’da önemli bir taban elde etmiş ve hâkimiyet kurmaya çalışmıştır. Genel itibariyle Pakistan’ın kuzeybatısındaki FATA ve Hayber Pahtunhva bölgelerindeki etkinin artırılması ve hükümetle ordunun bu alanlardaki kontrolünün ortadan kaldırılması amaçlanmaktadır. Her bir aşiret bölgesinin başına bir lider atanması da söz konusu alanlardaki hâkimiyeti canlı tutma amacına hizmet etmektedir. Günümüz sürecinde yürütülen müzakerelerde de en çok öne çıkan konu, bahsi geçen alanlardaki hâkimiyetle yakından ilgilidir. Örgüt Pakistan Ordusunun aşiret bölgesinden çekilmesini ve aşiret bölgesinin Pakistan Haybar Pahtunhva Eyaletine bağlılığına son verilmesini istemektedir. Örgütün komuta merkezi Kunar olmakla birlikte Veziristan ve Orakzai de önemli

kaleler olarak görülmektedir. FATA'yı oluşturan kabile ajansları ve alt bölümleri şunlardır (Marefa, 2022):

- Bajaur Ajansı: Khaar-Nawagai
- Mohmand Ajans: Aşağı Mohmand-Yukarı Mohmand
- Hayber Ajansı: Jamrud-Landi Kotal-Bara
- Orakzay Ajans: Aşağı Orakzai-Yukarı Orakzai
- Kurram Ajans: Aşağı Kurram- Merkez Kurram- Yukarı Kurram
- Kuzey Veziristan Ajansı: Mirali-Miramşah-Ramzak
- Güney Veziristan Ajansı: Ladha- Sarwakai-Wanna

Örgütün öne çıkan bölge liderlerini şu şekilde sıralamak mümkündür (Marefa, 2022):

- **Mevlevi Nazir/Mualvi Nazir: Güney Veziristan (batı yarısı)**

Birleşik Kutsal Savaşçılar Konseyi'nin bir parçası olarak Beytullah Mehsud ve Hafız Gül Bahadır'la güçlerini birleştirmiştir. Ancak ittifakları uzun sürmemiş liderler arasındaki anlaşmazlık ile Maulvi Nazir ile müttefik 9 aşiret büyüğünün, Beytullah Mehsud'a bağlı TTP milisleri ve Özbekistan İslami Hareketi lideri Tahir Yuldushev'e bağlı Özbek güçleri tarafından vurulması sebebiyle dağılmıştır.

- **Hafız Gül Bahadır-Kuzey Veziristan**

2005 yılından itibaren yerel TTP şurasının üyesidir. Aynı zamanda 2006 yılında Pakistan Hükümeti ile Kuzey Veziristan arasındaki barış anlaşmasında Kuzey Veziristan kabilelerini temsil eden 3 kişilik imza ekibinde de yer almıştır.

- **Qari Hussain**

Beytullah Mehsud'un asistanıydı.

- **Omar Khaled**

Mohmand Ajansı.

- **Wali Rahman Mehsud-Halid Mehsud**

Güney Veziristan: Wali Rahman Mehsud, 2004 yılında Beytullah Mehsud ile yakınlaşmış ve 2006 yılında Güney Veziristan'da Beytullah'ın yardımcısı (sözcüsü) olarak atanmıştır. Wali'nin ölümünün ardından Halid Mehsud ya da takma adıyla Said Sajna, Güney Veziristan lideri olmuştur.

- **Fakir Muhammed-Bajaur Ajansı lideri**

Pakistan Talibanı için bir kale olan Bajaur'un Mamond bölgesindeki Sewai köyündendir. Bajaur bölgesinde, TTP'yle yollarını bir dönem ayıran; ancak Pakistan Ordusu'nun operasyonlarına karşı ayakta kalabilmek için TTP'yle yeniden bağ kuran Jaish-e-Islami grubu da bulunmaktadır (Jamestown, 2022).

- **Mengal Bagh**

Hayber

- **Muhammed Arif-Darra Adam Khel**

Bölge, Peşaver'i Kohat Tüneli üzerinden Kuzey Batı Sınır Eyaleti'ne (NWFP) bağlaması sebebiyle stratejik öneme sahiptir. Bu alanda faaliyet gösteren 3 TTP grubu bulunmaktadır. Bunlar; Tehrik-i İslami, İslami Taliban ve El-Hizb'tir (Jamestown, 2022)

Orakzay Ajansı da oldukça mühim bir bölgedir. Sünni çoğunluğa ve Şii azınlığa sahiptir. Afganistan sınırı olmayan tek aşiret bölgesidir. 2016 yılının Temmuz ayındaki ölümüne dek Hafız Said Han, Orakzay liderliği yapmıştır. Aşağıdaki görselde de FATA bölgesindeki aşiret alanları daha net bir şekilde görülebilmektedir.

2. Kronolojik Olarak TTP Saldırıları

Yıllar içerisinde birçok saldırı gerçekleştirmiş olan grubun, en çok öne çıkan ve etki meydana getiren saldırıları şu şekilde sıralanabilir (CISAC, 2022):

- **27 Aralık 2007**

Dönemin Pakistan Başbakanı Benazir Butto'ya suikast (Hükümet olayın arkasında TTP olduğunu iddia etse örgüt reddetmiştir).

- **21 Ağustos 2008**

Ülkenin en büyük silah fabrikasına intihar bombası atıldı. 66 kişi hayatını kaybederken 70 kişi yaralanmıştır.

- **10 Ekim 2008**

Bölgeyi güvence altına almak ve Taliban'a karşı çıkmak için bir milis gücünün oluşturulmasını görüşmek üzere bir araya gelen 500'den fazla Ali Zai aşiret liderinin toplantısında bir intihar saldırısı (85 ölü, 200 yaralı) düzenlendi.

- **30 Mart 2009**

TTP, Lahor'daki bir polis eğitim akademisine saldırı düzenledi. Beytullah Mehsud, saldırının Pakistan hükümetinin devam eden ABD insansız hava aracı saldırılarındaki işbirliğine misilleme olduğunu iddia etti. Saldırıda 10 kişi hayatını kaybetmiş, 95 kişi yaralanmıştır.

- **30 Aralık 2009**

Beytullah Mehsud'un (7 ölü, 6 yaralı) ölümünün intikamını almak için Afganistan'daki bir ABD üssüne intihar saldırısı düzenlendi.

- **1 Ocak 2010**

Bir TTP intihar bombacısı, 400'den fazla kişinin bir voleybol maçını izlemek için toplandığı Lakki Marwat bölgesinde patlayıcılarla dolu bir aracı patlattı. O güne kadar ki en fazla ölümün gerçekleştiği saldırı oldu. 105 kişi ölmüş, 100'ün üzerinde kişi yaralanmıştır.

- **13 Mayıs 2011**

Çarsadda'daki bir polis harbiyeli eğitim merkezine çifte intihar saldırısı düzenlendi. TTP sözcüsü Ehsanullah Ehsan, saldırıların Usame bin Ladin'in öldürülmesinin (98 ölü, 115 yaralı) intikamını almak için gerçekleştirildiğini iddia etti.

- **9 Ekim 2012**

Kadın hakları savunucusu Malal Yousafzai'ye yönelik suikast girişiminde bulunuldu.

- **26 Temmuz 2013**

Kurram Ajansı'ndaki bir pazarda Şii bir topluluğa karşı koordineli iki intihar saldırısı düzenlendi. TTP, saldırının Şii Müslümanların Irak ve Suriye'de Sünni Müslümanlara uyguladığı iddia edilen gaddarlıkların (60 ölü, 180 yaralı) intikam eylemi olduğunu ileri sürdü.

- **21 Temmuz 2019**

Bir TTP militanı Dera Ismaill Khan'daki bir hastanede intihar saldırısı düzenledi. TTP, bu ve aynı gün bölgede meydana gelen bir saldırının bir ay önce bir TTP militanının ölümüne (8 ölü, 30 yaralı) misilleme olduğunu belirtti.

- **14 Temmuz 2021**

Patlayıcılarla dolu bir araba, çoğu Çinli işçi olan kuzey Pakistan'daki bir baraj inşaat alanına işçileri taşıyan bir otobüse çarptı. TTP, bu saldırının sorumluluğunu reddederken, Pakistan hükümeti soruşturmalarının TTP'nin intihar saldırısına karıştığını kanıtladığını duyurdu (13 ölü, 25+ yaralı).

2018 yılı itibariyle Wali Mehsud'un liderliği sırasında sivillere yönelik saldırılar azaltılmış, daha çok hükümete ve orduya yönelik hedefli saldırılara odaklanılmıştır. 2020 yılında TTP, 14 ölümle, sivilleri hedef alan 16 saldırıyı üstlenmiştir. 10 Temmuz 2018 tarihinde Peşaver'deki seçim kampanyası toplantısına düzenlenen ve aralarında 23 kişinin ölümüne neden olan saldırıdan 2020 yılının Nisan ayına kadar olan döneme kadar, grup tarafından üstlenilen ve gerçekleştirilen çift haneli bir ölümlü intihar saldırısı olmamıştır (Westpoint, 2022). Pakistan Barış Araştırmaları Enstitüsü'ne göre, 2021 yılında Pakistan'da 207 terör saldırısı gerçekleşmiştir. Saldırılarda 2020 yılına göre %42'lik bir artış yaşanmış ve 335 can kaybıyla sonuçlanmıştır. PIPS, yalnızca TTP'nin 87 saldırıdan sorumlu olduğunu ve 2021 yılında bir önceki yıla göre %84'lük bir artış yaşanarak, 282 saldırı gerçekleştirildiğini belirtmiştir. Söz konusu saldırılarda 500'den fazla kolluk görevlisinin hayatını kaybettiği ifade edilmiştir (Afzal, 2022). 2020 yılında üstlenilen saldırı sayısı 149'dur. Örgüt tarafından yapılan bir açıklamada ise 2022 yılının Ocak ayında 42 saldırı düzenlendiği ve askerler ve polisler de dahil olmak üzere 48 kolluk görevlisinin öldürüldüğü iddia edilmiştir. Rakamlar ne kadar yüksek olsa da grubun en zarar verici yılı olan 2009 yılındaki oranlara göre (2.586 saldırı ve 3.201 ölüm) düşüktür. Saldırılardaki azalmada Pakistan Ordusunun 2014 yılında Zarb-e-Azb

operasyonunu başlatması etkili olmuştur. Ancak örgüt 2020 yılında yeniden gruplaşmaya başlamış ve şiddet 2020 yılına göre 2021 yılında açık bir şekilde artmıştır.

3. Taliban Sonrası TTP ve Pakistan Hükümeti'yle Müzakereler

Afganistan'da Taliban'ın yönetime gelmesi, ABD birliklerinin çekilmesi küresel düzeydeki etkileri ve bölge dengeleri açısından oldukça önemli sonuçlar ortaya çıkarmıştır. Bölge genelindeki grupların hareket serbestisi kazanması da bahsi geçen bu önemli sonuçlardan biridir. TTP de mevcut durumdan faydalanmış ve bulunduğu bölge itibarıyla hâkimiyetini genişletme adımları atmaya çalışmıştır. TTP, Molla Ömer yönetimindeki Afgan Taliban'ının örgütsel yapısıyla hiçbir zaman gerçekten birleşmemiş; ancak bunun yerine, ayrı bir kimlik geliştirmiştir. Kendi bakış açılarından, askeri saldırılara girişerek ve bölgede özerkliklerini tesis etmek için Pakistan Hükümetiyle anlaşmalar yaparak, Pakistan'da kendilerine bir alan oluşturmuşlardır (Abbas, 2021).

Pakistan Talibanı'ndan bir kaynak, Taliban'ın yönetime gelmesinden sonraki süreçle ilgili olarak açıklamada bulunmuş ve örgüt için bu yeni durumun ne ifade ettiğini ortaya koymuştur (Swissinfo, 2022): "Kabil'in düşmesinden bu yana, (savaşçılarımız) Afgan tarafından serbestçe (daha fazla) hareket edebiliyorlar. Artık Amerikan insansız hava araçlarından korkmuyorlar ve kolayca toplantı yapıp iletişim kurabiliyorlar."

Örgütün bu yeni süreçte özgüven kazandığı görülmektedir. Bunun bir kanıtı da TTP lideri Müftü Nur Vali Mehsud'un Afganistan'da halka açık bir şekilde seyahat ederken, sakinlerle el sıkışırken ve topluluk önünde konuşurken fotoğraflarının yayınlanması olmuştur. Karzai Hükümeti altında böylesi bir durumun yaşanması imkansız görülmekteydi. Örgütün Taliban'ın Afganistan'daki ilerleyişini örnek aldığı değerlendirilmektedir. 2021 yılında TTP, BM'ye göre; 2500 ile 6000 savaşçıya sahip olan bir örgüt olarak, son 10 yılda olduğu gibi artık kısmen kontrol edilmemekte ve aşiret bölgelerinde teröre neden olmaktadır. BM'nin 2022 yılı Mayıs ayı raporunda ise TTP'nin Afganistan-Pakistan sınırı boyunca doğu ve güneydoğu bölgelerinde üslenen yaklaşık 4.000 savaşçısı olduğu belirtilmiştir (The Hindu, 2022). Taliban'ın yönetime gelmesinin bir etkisi de Maulvi Fakir Muhammed gibi önemli isimlerin ve yüzlerce TTP mahkumunun

Kabil'deki hapishanelerden serbest bırakılması olmuştur. TTP, bünyesindeki unsurların kurtulmasını memnuniyetle karşılamış ve kutlamalar yapmıştır. 2021 yılının Ağustos ayından itibaren yayınlanan videolar TTP'nin operasyonel özgürlüğe sahip olduğunu ortaya koymuştur (Sayed, 2021). 2021 yılında Pakistan Hükümetine karşı mücadelesini artıran grup, varlığını artırmış güvenlik güçlerinin yanı sıra Pakistan'daki Çin yatırımlarına karşı da saldırılar düzenlemeye başlamıştır. Pakistan ise içinde bulunduğu ekonomik, sosyal, siyasi ve güvenlik sorunları karşısında TTP'yle olan karşıtlığı, müzakereler üzerinden çözme yoluna gitmeye karar vermiştir. Taliban'ın arabuluculuğula Pakistan ve TTP arasında görüşmeler yapılmaya başlamıştır. Ülkedeki çok sayıda güvenlik tehdidi, İslamabad yönetimini müzakere seçeneğine yönlendirmiş ve bu konuda da en uygun aktör olarak TTP görülmüştür. Çünkü uzlaşma açısından ilerleme kat edilebilecek bir figür olarak TTP öne çıkmıştır. Ülkeye yönelik tehdit üreten gruplardan terör örgütü Devlet'ül Irak ve's Şam'ın (DEAŞ) Horasan Eyaleti (ISKP) küresel niteliklidir ve uzlaşmak oldukça zordur. Bir başka güvenlik sorunu olan Beluç Ayrılıkçı Hareketi ise Pakistan'ın toprak bütünlüğüne ve ulusal güvenliğine tehdit oluşturmaktadır.

TTP ise ülkenin parçalanmasında ziyade şeriat temelli bir yönetim istemektedir. Bu sebeple İslamabad da Taliban'ın desteğiyle TTP ile müzakere edebileceğini düşünmüştür. TTP açısından da müzakere seçeneği değerlendirilmektedir. Çünkü artık ISKP tehdidini oldukça fazla hissetmektedir. Nitekim müzakereler, her iki taraf için de yeni veya ilk kez yapılan bir girişim değildir.

TTP, kurulduğu yıllarda Pakistan Hükümeti'yle herhangi bir barış anlaşmasını reddetmiş olsa da Navaz Şerif döneminde 2014 yılının Ocak ayından itibaren temsilciler aracılığıyla taraflar arasında diyalog başlatılmıştır. Hükümeti temsilen, Başbakan'ın Ulusal İşlerden Sorumlu Danışmanı İrfan Sıddık, Binbaşı Muhammed Amir (eski bir ISI yetkilisi), kıdemli gazeteci Rahimullah Yousafzai ve eski Afganistan Büyükelçisi Rüstem Şah Mohmand yer alırken; TTP ekibine Mevlana Samiul Hak (İslamabad'daki Lal Mescidi'nin eski baş din adamı), Mevlana Abdül Aziz, Cemaat-i İslami'den (JI) Profesör Muhammed İbrahim ve Cemiyet Ulemasının eski bir milletvekili olan Müftü Kifayatullah (Jamiat-Ulema-i-İslam-Fazl-JUI-F) başkanlık etmiştir (SATP, 2022). Ancak günümüz sürecinde,

müzakerelerin sonuç vermesi geçmiş yıllara göre daha olası görülmektedir. Çünkü artık Afganistan'da eski hükümet ve ABD güçleri bulunmamaktadır. İkinci olarak TTP içindeki muhafazakarlar da artık diyaloga karşı çıkmamaktadırlar (Sayed, 2021). Örgütün müzakere yoluna neden girdiği ve neyi hesapladığı konusunun ise belirsizliğini koruduğu düşünülmektedir. Temel motivasyonlar arasında; üst düzey liderlerin serbest bırakılması, Afganistan ötesinden militanların girişini sağlayarak gücünü pekiştirmek gibi sebepler bulunmaktadır. Görüşme koşullarını oluşturan konulardan biri İslamabad'ın tüm anlaşmaların ülkenin anayasasına uygun olma çağrısıdır. Böylece İslamabad güçlü konumda olan taraf olduğunu ortaya koymayı hedeflemektedir. Bununla birlikte örgütün diğer militan gruplarla bağlantısının kesilmesini ve şiddet eylemlerine son verilmesini istemektedir. Aynı zamanda örgütün silah bırakması da dile getirilmektedir; ancak bu da grup açısından pek kabul edilebilecek bir talep olarak görülmemektedir. TTP'nin talepleri arasında en çok öne çıkan konu ise yarı özerk aşiret bölgelerinin kuzeybatı Hayber Pahtunhva eyaletiyle birleştirilmesini tersine çevirmek, aşiret bölgesindeki tüm askeri varlığı geri çekme meselesidir. Bu talep, hükümetin egemenliği konusunu ilgilendirmesi sebebiyle, kabul edilmesi en mümkün olmayan talep olarak değerlendirilmektedir. Diğer talepler ise; Hayber Pahtunhva'nın Malakand bölgesindeki Şeriat Yasası, 100'den fazla komutanın serbest bırakılması ve iki kilit komutan için cumhurbaşkanlığı affı ile Malakand bölgesindeki unsurlar için hareket özgürlüğüdür (Ani News, 2022).

İlk tur müzakereler, 2021 yılının Kasım ayında yapılmış, bir miktar ilerleme de kaydedilmiş ve kısa süreli bir ateşkes ilan edilmiştir. İslamabad yönetiminin, Pakistan'da gözetim altında bulunan bazı yüksek düzeyli liderlerin de içerisinde bulunduğu 100'den fazla TTP mahkumunun serbest bırakılacağına dair taahhütte bulunduğu da bildirilmiştir. Ancak söz konusu taahhütlerin yerine getirilmediği gerekçesiyle TTP ateşkesi askıya almıştır (The News, 2022). 2022 yılının Nisan ayında TTP sığınaklarına yönelik operasyonları hızlandıran Pakistan ile TTP arasında müzakereler yeniden başlamış ve Haziran ayında başka bir ateşkes ilan edilmiştir. Bu kez süresiz olarak ilan edilen ateşkes duyurusunda, İslamabad'ın görüşmeleri desteklemek için aşiret büyükleri, politikacılar ve parlamento üyelerinden oluşan bir müzakere ekibi gönderdiği bilinmektedir (Tribune, 2022).

Süreç devam etmekle birlikte müzakereleri zorlaştıran birtakım unsurların var olduğu da hesaba katılmalıdır. Mevzubahis zorluklar şu şekilde sıralanabilir (Souhh Asian Voices, 20222):

- Afgan Taliban'ın çıkarlarının isyan ve hayatta kalmaktan yönetişim ve meşruiyete geçişi,
- TTP'nin yeni cesaretlendirilmiş statüsü ve örgütsel tutarlılığı,
- Genel olarak, Taliban'ın müzakerelerde sınırlı bir rol oynama tercihi,
- Pakistan'ın istikrarsız ekonomik ve siyasi durumuyla bağlantılı olarak TTP'nin yenilenen iddialılığı.

Müzakereler konusunda hükümet açısından uzun vadede birtakım olumsuz sonuçların ortaya çıkma ihtimali de değerlendirilmelidir. Bu noktada ilk olarak müzakere kararının örgütü meşrulaştırdığı görüşü ortaya çıkmaktadır. Diğer yandan İslamabad'ın, grubu boyun eğmeye zorlayamaması, hükümetin güçlü konumda pazarlık yapamadığı düşüncesine yol açmaktadır. Son olarak başka gruplar açısından sürecin örnek oluşturucu nitelikte olduğu söylenebilir. Özellikle devletin talepleri kabul etmesi başka gruplardan benzer taleplerin gelmesinin önünü açabilir (The Diplomat, 2022). Yaklaşık olarak son bir yıllık süreçte hareket serbestisini ve gücünü artırmaya başlayan TTP'nin, 17 ayrı grubu bünyesine katmasıyla yeniden canlandığına şahit olunmaktadır. Pakistan Hükümeti'yle yapılan müzakerelerde katı bir tutum sergilenmesinde de bu tür bir tutumun, birliğin korunmasına yardımcı olacağı düşüncesinin etkili olduğu görülmektedir (The Hindu, 2022).

Pakistan son olarak TTP'yle müzakerelerde etki oluşturmaları için Temmuz ayında, ünlü alim Müftü Taki Osmani liderliğindeki bir heyeti Kabil'e göndermiştir. Bir yandan müzakereleri sürdürürken bir yandan da askeri seçeneği masada tutan İslamabad, daha önce de aşiret liderlerinden oluşan 50 kişilik bir heyet göndermişti. Taki ile TTP ve Taliban üzerinde dini olarak caiz olmayan bir mücadele içerisinde bulunduğu etkisinin bırakılmak istendiği söylenebilir. Bu noktada, Taki'nin Taliban üzerindeki manevi gücünden yararlanılmaya çalışılmaktadır. TTP, Pakistan Hükümeti'ni yıllardır meşgul eden bir şiddet unsuru olmuştur. Yıllar içerisinde etki kapasitesi zamanla azalmış olsa da bölgesel gelişmelerin etkisiyle farklı hareketlenmeler meydana gelmiştir.

Özellikle Taliban'ın Afganistan'da yeniden yönetime gelmesiyle örgütün özgüven kazandığı görülmektedir. Bünyesine yeni gruplar katmanın yanı sıra eylemlerinde de yöntem farklılıkları yaşanmaktadır. Taliban'ın faaliyetleri ve şu anda ülke yönetiminde olması TTP açısından örnek oluşturmaktadır. 2020 yılı sonrasında örgütün içine aldığı grupların artmasıyla saldırı sayısında da artış yaşandığına şahit olunmaktadır. Önceki dönemlerdeki saldırılardan farklı olarak sivillere yönelik saldırılar azaltılmış, daha hedefli ve odaklı biçimde Pakistan güvenlik güçlerine yönelinmiştir. Ayrıca Çin yatırımlarına yönelik bir saldırı sistematığı de söz konusudur. Örgütün gelişmişliğinin bir göstergesi de farklı ideolojik hedeflere ve temellere sahip gruplarla diyalog kurulabilmesidir. Bu anlamda Peştun ve Beluç milliyetçileriyle kurulan bağlar örnek teşkil etmektedir. Son zamanlarda Taliban'ın da etkisiyle hükümetle bir müzakere sürecine girilmiştir. Süresiz ateşkes ilan edilmiş olsa da tarafların birbirlerinin taleplerini kabul edilemez görmeleri nedeniyle önemli derecede bir başarı gösterilememektedir. Müzakerelere rağmen askeri seçeneğin de masada hazır beklediği bir durum söz konusudur. Ancak Pakistan Hükümeti'nin mevzubahis barış süreci için oldukça aktif faaliyetler içerisinde olduğu söylenebilir. Bu durum, müzakere için gönderilen heyetlerden anlaşılmaktadır.

İlk başta 50 kişilik bir grup gönderen İslamabad son olarak Taliban için de manevi açıdan önemli bir figür olan Müftü Taki Osmani liderliğinde bir heyet göndermiştir. Böylece karşı taraf üzerinde dini baskı da oluşturulmak istenmektedir, denebilir. Pakistan, içerisinde bulunduğu mevcut durum hasebiyle şiddetin azalmasına ve bu tür bir ateşkese ihtiyaç duymaktadır. Ancak süreci zorlaştıran unsurlar da bulunmaktadır. Kısa vadede sonuç alınabildiği görülse de uzun vadede etkili ve kalıcı bir ateşkesin devam edeceği konusu şüphelidir. Müzakerelerin, Pakistan-Taliban ilişkilerinden de etkileneceği hususu akılda tutulmalıdır. Bu durum İslamabad'ın Afganistan politikasında stratejik ve yönetsel taktikler doğrultusunda hareket etmesini önemli kılmaktadır.

C. Sınır Sorunu

Pakistan, kendini Büyük Britanya'nın ardıl devleti olarak nitelendirip 1893 yılında belirlenen Durand Hattı'nı uluslararası sınır olarak nitelendirip bölgede egemenliğini sağlamak üzere tel örgü inşa etmektedir. Afganistan ise sınırın

Britanya ile yaptığını ve Britanya bölgeden çekilmesiyle geçersiz olduğunu duyurmakta ve Afganistan'da kim gücü ele geçirse geçirsin Durand yaklaşımı değişmemektedir. Başka bir ifadeyle Pakistan-Afganistan arasındaki Durand Hattı'nı tanımamak ve büyük Peştunistan'ı kurmak milliyetçi Peştunların ana hedefidir. Pakistan, tüm gücüyle Taliban'ı desteklemiş ve iki defa hareketin Afganistan'a egemen olmasını sağlamıştır. Pakistan, Taliban'ın köktendinci bir örgüt olduğunu düşünerek sınırlara önem vermeyeceğini düşünmüştür. Fakat Taliban, Peştun milliyetçiliği yapan bir hareket olmasından dolayı Pakistan'ı hayal kırıklığına uğratmakta ve Pakistan'ın tel örgü inşasına devrik rejimden daha sert davranmaktadır.

Taliban, tüm gücüyle Pakistan'ın Durand Hattı'ndaki tel örgü inşasına karşı çıkmakta ve birkaç defa taraflar arasında çatışma yaşandığı bilinmektedir. Son dönemde Afganistan ile Pakistan arasında Çaman Sınır Kapısı olarak bilinen bölgede çatışma meydana gelmiştir. Çatışmada Pakistan yurttaşı altı sivil ölmüş ve 15 kişi yaralanmıştır. Afganistan kısmında ise bir Taliban üyesi ölmüş ve on kişi yaralanmıştır. Çatışma, Taliban'ın Pakistan'ın Durand Hattı'na tel örgü inşa etmesine karşı çıkmasıyla başlamıştır (VOA, 2022). Çatışmanın ardından Pakistan Başbakanı Şahbaz Şerif, Pakistan ile Taliban sınır güçleri arasında çıkan çatışmayı üzücü olduğunu söyleyerek kınamıştır. Şerif olayın bir daha tekrarlanmaması için Taliban'ın güvence vermesini istemiştir (Azadi Radio, 2022). Pakistan Savunma Bakanı Hoca Asif, Pakistan ile Afganistan sınırında çıkan çatışmanın ana nedeninin Taliban olduğunu ve hareketin Pakistan'dan özgür dileyerek çatışmanın bir daha yaşanmaması için elinden geleni yapmaya söz verdiğini ifade etmiştir.

Pakistan, Taliban'ın özür dilediğinden söz ederken; Taliban ile Pakistan medyası bu konu hakkında açıklama yapmamaktadır. Ancak birkaç nedenden dolayı Taliban'ın özür dilediğini söylemek zordur. Birincisi Afganistan kamuoyu, Pakistan karşıtıdır. Özgürün faturası Taliban'a ağır olacaktır. İkincisi, Taliban Peştun milliyetçisi bir harekettir ve Durand konusunda onların özür dileyeceği düşünülmemektedir. Üçüncüsü son yirmi yılda Pakistan, Taliban'ı desteklese de onurlarını çiğneyecek eylemlerde bulunmuştur. Bu bağlamda ünlü lideri Molla Abdul Gani Birader dokuz yıl hapse atmış ve ABD'nin safında durmuştur.

Dolayısıyla ulusalcı Taliban'ın herkesten özür dilese bile Pakistan'dan özür dileyeceğini söylemek oldukça zordur.

Pakistan, sınır kapılarını Taliban'a karşı bir koz olarak kullanmaktadır. Pakistan ile Taliban sınır güçleri arasında yaşanan çatışmada bir askeri öldürüldükten sonra Pakistan, Spinbuldak Sınır Kapısını kapatmıştır. Önce Pakistan, katilin yakalanıp kendisine teslim etmesini istemiştir. Fakat Taliban'ın Pakistan'ın askerini öldüren kişinin tutuklayıp yargılayacağı sözü karşısında İslamabad yönetimi sınır kapsını tekrar açmıştır. Pakistan'ın sınır kapısının açık tutmasının birkaç nedeni bulunmaktadır. Öncelikle Pakistan ekonomik çıkarlarını düşünmektedir. Bilindiği üzere Pakistan, ciddi ekonomik sorunlarla karşı karşıyadır. Afganistan ise Pakistan için önemli bir pazardır. Dolayısıyla sınır kapısını açarak ekonomik ilişkileri sürdürmeye çalıştığı söylenebilir. İkincisi, Pakistan, Taliban'ın katilin kendine teslim etmeyeceğini düşünmektedir. Çünkü Taliban bunu yaptığında Peştun kamuoyu nezdinde meşruiyetini kaybedecek ve Afganistan'da egemen olduğu iddiası tartışmalı hale gelecektir. Üçüncüsü, Pakistan bir asker yüzünden Taliban ile ilişkisini bozmak istememektedir. Bundan dolayı Taliban'ın katilin yargılamasına vurgu yaparak olayı yatıştırmaya çalışmaktadır. Son olarak Pakistan, Taliban ile ilişkinin kötüleşmesinin Hindistan'ın lehine olacağını düşünmektedir. Çünkü Taliban ile Pakistan ilişkisi ne kadar bozuldukça Taliban ile Hindistan ilişkisi gelişecektir.

Günümüzdeki uluslararası sistemde devletler toprak bütünlüğünü ulusal çıkarın ana hedeflerden biri olarak tanımakta ve hiçbir zaman pazarlık konusu olmayacağını bildirmektedir. Taliban'ın Durand Hattı'nı tanımayıp geçmişteki yönetimler gibi Peştunistan politikası izlemesi de bu noktada Pakistan'ı endişelendirmektedir.

D. Afganistan Kamuoyunun Pakistan Karşıtı Olması

Afgan halkı, yarım asırdır maruz kaldığı savaşın, güvensizliğin ve istikrarsızlığın ana nedeni olarak Pakistan'ı görmektedir. Bu nedenle İslamabad'ın altyapı projelerine katılmasına ve Afganlara burs vermesine rağmen Afgan kamuoyu Pakistan karşıtıdır. Pakistan'ın Afgan kamuoyunu kendi lehine çevirme politikası başarılı olmamıştır. Neticede Taliban'ın yeniden Afganistan'a egemen olmasıyla Afganistan toplumunda anti-Pakistan söylemler artmıştır.

Dolayısıyla Taliban Pakistan ile ilişki geliştirmek istediğinde Afgan kamuoyu, hareketi Pakistan'ın çıkarına hizmet eden bir grup olarak nitelendirip eleştirmektedir. Hatta Taliban, halkın tepkisinden dolayı Pakistan'la kömür ihracatı yapamamıştır.

Afgan kamuoyunda olduğu gibi Pakistan'da da anti-Pakistan figürler bulunduğu iddia edilmektedir. Peştun milliyetçiliğinden dolayı ulusalcı Taliban'ın içeride halkın baskısını azaltmak için Pakistan ile dengeli ilişki kurduğu ve hatta Pakistan'ı eleştirdiği bilinmektedir. Örneğin Taliban Savunma Bakanı Molla Yakup, Pakistan'ın Kabil'e gönderdiği heyeti kabul etmemiştir (Sputnik News, 2022). Molla Yakup, Taliban'ın kurucu lideri Molla Muhammed Ömer'in oğlu ve çoğu kaynaklara göre ulusalcıdır. Daha önce Pakistan'ın hava sahasının ABD'ye vermesi ve Pakistan'ın Durand sınırında sorun yaratmak ve Afganistan topraklarında operasyon gerçekleştirmesini ağır şekilde eleştirmiş ve bir daha yapılmaması konusunda Pakistan'ı uyarmıştır. Dolayısıyla Yakup, Pakistan'ın politikalarından rahatsızlık duyduğunu açıkça ortaya koymak için Pakistan heyetiyle görüşmediği söylenebilir. Yakup'un tavrı, Afgan kamuoyunda popülaritesinin artmasına neden olmuştur. Çünkü sonra kafası gitse de kim Pakistan karşıtlığı üzerinden politika yapsa Afgan halkı onu destekler.

Afgan kamuoyu, Pakistan karşıtı olmasından dolayı Hindistan'ı desteklemektedir. Afganistan'da en çok yumuşak güce sahip olan devletlerden birinin Hindistan olduğu ifade edilmektedir. Taliban içindeki ulusalcı Peştunlar, Pakistan'ı dengelemek için Hindistan'la ilişki kurmak istemektedir. Zira bu grup, Pakistan'ı rahatsız edecek şekilde sürekli Hindistan'a mesaj göndermektedir. Daha önce Taliban Savunma Bakanı Molla Yakup, Yeni Delhi'yle ilişkiler kurulduktan sonra askeri işbirliğinden söz ederken; Taliban'ın Doha'daki siyasi ofisinin Başkanı Suheyl Şahin, Afganistan'ın Hindistan'ın yatırımlarına ihtiyacı olduğunu söylemiştir. Son yirmi yılda Hindistan'ın altyapı alanında üç milyar dolar yatırım yaptığı bilinmektedir (AFINTL, 2022). Hindistan, Taliban'ın yeniden Afganistan'a egemen olmasını jeopolitik rekabet bakımından yenilgi olarak nitelendirmekte ve Taliban'la ilişki kurma konusunda temkinli davranmaktadır. Taliban ise birkaç nedenden dolayı Hindistan ile ilişkilerin geliştirmesine sıcak bakmakta ve her düzeyde buna vurgu yapmaktadır. Öncelikle Taliban, Hindistan'ın Afganistan'a yatırım yapmaya davet ederek halka iş ve

hizmet sağlama konusunda destek istemektedir. İkincisi Taliban, Hindistan'ın Afganistan'a çekerek Pakistan denetimi altında bir yapı olmadığını ve bağımsız dış politika izleme kapasitesine sahip olduğunu kanıtlamaya çalışmaktadır. Üçüncüsü, Taliban, Hindistan'ın Afganistan'a yatırım yapmaya davet ederek Hindistan'ın muhalifleriyle ilişki kurmamasını ve onlara destek vermemesini planlamaktadır.

Günümüzde Hindistan, pragmatist dengeli bir politika izlemektedir. Bir taraftan uluslararası toplumun koşullarını Taliban'a hatırlatmakta diğer taraftansa Taliban muhalifleri ve ulusalcı Taliban ile ilişkilerini geliştirmektedir. Hindistan'a göre Taliban, Mücahitler gibi er ya geç Pakistan karşıtı politika izleyecektir. Böyle bir durumda Taliban, Hindistan'ın desteğine muhtaç olacaktır. Dolayısıyla Hindistan Kabil Büyükelçiliği'ni aktif hale getirmiştir. Pakistan'ın Taliban'ın desteklemesinin ana nedenlerinden biri Afganistan devrik rejiminin Hindistan ile yakın ilişki kurmasıydı. Pakistan, Afganistan jeopolitiğinde Hindistan'ın etkili olmasını istememektedir. Afgan kamuoyu ile ulusalcı Taliban'ın Hindistan'a önem vermesi Pakistan'ı rahatsız etmektedir. Hatta Pakistan, Hindistan'ın TAPİ projesine yer almasını sıcak karşılamazken Taliban projenin gözden geçirilmesini isteyerek Pakistan'a mesaj verdiği bilinmektedir (Ufuqnews, 2022).

E. Afganistan Konusunda Pakistan'ın ABD'nin Safında Durması

ABD, Taliban'ın yeniden Afganistan'a egemen olmasından Pakistan'ı suçlamıştır. Bu bağlamda ABD, Pakistan'ı yalnızlaştırmaya çalışmış ve askeri desteklerini kesmiştir. Pakistan, ABD başta olmak üzere Batı'yla ilişkileri geliştirmeden ülkedeki siyasi, ekonomik, güvenlik ve sosyal sorunların çözemeyeceğini düşünerek kurulan bu bağlara önem vermiştir. Başka bir ifadeyle Pakistan zor durumdadır. Bir taraftan kötü ekonomik ve sosyal sorunlarla boğuşurken, diğer taraftan siyasi istikrarsızlıkla karşı karşıyadır. Son olarak TTP, Pakistan ile yaptığı ateşkes askıya almış ve Pakistan Ordusu'na saldıracağı mesajını vermiştir. Bu bağlamda ABD'nin baskıları sonucunda İmran Han'ın hükümetini devirmiş ve hava sahasını ABD'ye açmıştır. Ayrıca Taliban'ı tanımak yerine uluslararası toplumun koşullarını Taliban'a hatırlatmaya çalışmıştır.

Pakistan'ın verdiği destekten dolayı ABD, asker konuşlandırmaya da bölgede terörle mücadele edebileceğini sık sık ifade etmektedir. Nitekim ABD, terör örgütü El-Kaide lideri Eymen El-Zevahiri'yi öldürerek Afganistan'daki nüfuzunun devam ettiğini dünyaya göstermiştir. İran'ın ABD düşmanlığı üzerinden şekillenen dış politikası, Çin'in ABD'yi rakip olarak görmesi ve Rusya'nın Orta Asya üzerindeki etkisinden dolayı bu devletlerin ABD'yle güvenlik eksenli işbirliği yapacağını iddia etmek zordur. Geçmişteki tecrübesine dayanarak ABD ile işbirliği yapacak olan devletin Pakistan olduğu ifade edilebilir. Nitekim Pakistan Dışişleri Bakanı Bilavel Butto Zardari de ikili ve çok taraflı görüşmeler için Washington'a gitmiştir. İslamabad'ın Washington'un istekleri doğrultusunda geri adım atmasının karşılığında ABD'nin de Pakistan'ı memnun edici eylemlerde bulunduğu söylenebilir. Her şeyden önce ABD, Pakistan'a yönelik eleştirilerini durdurmuş ve 450 milyon dolar değerinde Pakistan'a askeri yardımda bulunmuştur. ABD Dışişleri Bakanlığı, TTP ve El-Kaide üyesi olan dört kişiyi terörist olarak nitelendirip yaptırım listesinde eklemiştir. Yaptırım listesinde eklenen kişiler Hafız Amcad, Muhammed Maruf, Atif Yahya Guri ve Usame Mahmut'tur. Özellikle Hafuz Amcad, TTP liderinin yardımcısı olduğu bildirilmiştir (AFINTL, 2022).

Pakistan'ın Afganistan'ı pazarlık konusu yaparak ABD ile ilişkilerini geliştirmeye çalışması Taliban'ı rahatsız etmektedir. Taliban yetkilileri, Pakistan'ın hava sahasının ABD'ye açmamasını istemektedir. Pakistan ise ABD ile ilişkileri geliştirmeyi stratejik hedef olarak nitelendirdiği için Taliban'ın isteklerini dikkate almayacaktır. ABD ve Pakistan arasında ne kadar sorun olursa olsun iki devlet de çözüm yolu bulma kapasitesine sahiptir. Bu bağlamda ne ABD, Pakistan'dan vazgeçecek ne de Pakistan, ABD'yle olan ilişkilerini bozacaktır. İki devletin ilişkilerinin temel dayanağı, karşılıklı çıkarlarıdır. Taliban'ın ikinci dönemdeki yönetimin Pakistan politikası incelendiğinde bazı önemli sorunların olduğu görülmektedir. Bu bağlamda Pakistan ile Taliban'ın ilişkisinin önündeki en büyük sorunlar Taliban'ın TTP'yi desteklemesi, Durand Sorunu'yla Taliban'ın Peştun milliyetçiliği yapması, Pakistan'ın ABD safında yer alması ve Pakistan'daki milliyetçi Peştunların Taliban'ı Pakistan'ın bir projesi olarak tanımlamasıdır.

Pakistan'a göre, TTP'nin liderleriyle savaşçıları Afganistan'dadır. Örgütle ateşkesi devam ettirmek ve neticede barışmak ancak Taliban'ın desteğiyle sağlanabilir. Dolayısıyla bir taraftan Taliban'a ayrıcalıklar sağlarken; diğer taraftan Taliban'a baskı yapmayı düşünmektedir. Taliban ise Pakistan'a karşı TTP'yi bir koz olarak görmektedir. Üstelik son 20 yılda söz konusu yapılar iç içedir ve TTP'nin Taliban'a biat ettiği bilinmektedir. Durand konusunda Taliban, Peştun milliyetçiliğini kanıtlayarak söz konusu etnik grubun desteğini almak için eski yönetimlerden daha sert tutum içerisindedir. Taliban'ın bu tutumu, Pakistan'ı rahatsız etmektedir. Çünkü günümüzdeki uluslararası sistemde devletleri toprak bütünlüğü hayati önemdedir. Pakistan'ın milliyetçi Peştunları, Afganistan'ı ana vatanları olarak görmektedir. Pakistan'a olan tepkileri nedeniyle Taliban'ı ve TTP'yi Pakistan Ordusu'nun bir piyonu ve projesi olarak nitelendirmektedir. Bu açıklamalar, Peştunlar nezdinde Taliban'ın imajının zayıflanmasına neden olmaktadır. Afganistan Peştunları, Pakistan Peştun milliyetçilerinin söylemlerinden etkilenerak Taliban'dan desteğini çektiğinde Taliban'ın zayıflanma süreci başlayabilir.

Taliban liderlerinin Afgan kamuoyu gibi Hindistan'a sıcak bakması Pakistan'ı rahatsız etmektedir. Pakistan, Afganistan pastasından Hindistan'ın pay almasını sıcak karşılamamakta ve zaman zaman farklı şekillerde Taliban'ı uyarmaktadır. Çoğu analist, ABD'nin apar topar Afganistan'dan çekilip milyarlarca dolar değerinde silahı Afganistan'a bırakmasının ana nedeninin yeni düşmanı Çin'e zarar vermek olduğunu düşünmektedir. ABD, Hindistan ile birlikte milliyetçi Taliban ile uzlaşarak Çin'in Pakistan üzerinden inşa etmeye çalıştığı Çin-Pakistan Ekonomik Koridoru'nu (CPEC) sabote etmeye çalışabilir. Pakistan'ın milyarlarca dolar harcayıp Taliban'ın Afganistan'da egemen olmasını desteklemesine rağmen hareket, Pakistan'ın düşmanına destek vermesi ve devrik rejimden daha sert bir şekilde Pakistan düşmanlığı yapması İşlamabad'ın Afganistan politikasının başarısız olduğunu kanıtlamaktadır. Pakistan, Taliban'ı düşman konumuna yerleştirse bile yine kendisi zararlı çıkacaktır. Çünkü Afgan kamuoyu nezdinde Taliban'ın popülaritesi artacak ve Hindistan'la Taliban daha da yakınlaşacaktır. Geri adım atması durumunda ise iç kamuoyu nezdinde imajı zayıflayacak ve TTP'nin devletleşme sürecinin fitilini yakacaktır. Sonuçta silahlı bir örgütü veya hareketi desteklemek bumerang etkisi yaratabilmektedir. Nitekim

Pakistan'ın şu anki durumuna baktığımızda bumerangı fırlatan ve bundan zarar görmesi olası olan bir kişiye benzediğı söylenebilir.

Pakistan'ın baskıları karşısında Taliban'ın geçmişteki yönetimler gibi Peştunistan davasından vazgeçmeyeceğı ve İslamabad'ın tel örgü inşa etmesine karşı çıkacağı söylenebilir. Pakistan ya inatla tel örgü inşasına devam edecek ve Taliban'ı karşısına alacak ya da eylemlerini durdurarak Taliban'la çatışmaktan kaçınacaktır. Pakistan, şu anki koşullarda Taliban'la ilişkilerinin bozulmasını istememektedir. Dolayısıyla Taliban'la olan sorunları gizlemeye ya da yatıştırmaya çalışacaktır. Fakat çıkarlarını sağlamak için yeni politikalar izleyeceğini söylenebilir. Pakistan'ın ilk adımı, ilişkilerinin iyi olduğu bilinen Hakkani Ağı aracılığıyla hareket üzerindeki baskısını artırmak olacaktır. Taliban'ın ABD müdahalesi öncesi El-Kaide'ye destek verdiği bilinmektedir. Bu desteğin neticesinde ABD, Afganistan'a müdahale etmiştir. Bu bağlamda TTP'nin Pakistan nezdinde yeni bir El-Kaide örneğı ve müdahale gerekçesi olup olmayacağı akıllara gelmektedir. Fakat Pakistan'ın son yirmi yılda Taliban'ı desteklediğı ve Taliban muhalifleri nezdinde imajı kötü olduğu için İslamabad yönetiminin hareketi devirme politikasının başarılı olacağını söylemek zordur. Bunun karşısında Pakistan'ın Taliban'ı parçalamaktan başka seçeneğı kalmamaktadır.

V.SONUÇ

Afganistan, Avrasya jeopolitiğinin merkezinde yer alması hasebiyle küresel güç mücadelesinin vuku bulduğu bir coğrafya olarak ön plana çıkmaktadır. Bundan mütevellit söz konusu ülke, 19. yüzyılda Rusya Çarlığı ile Büyük Britanya İmparatorluğu arasındaki güç mücadelesinin başlıca oyun sahası olmuştur. Literatüre büyük oyun olarak giren bu coğrafya, ilerleyen yıllarda da büyük güçlerin ilgisini cezbetmiştir. Bu nedenle de Sovyetler Birliği, 1979 yılında Afganistan'ı işgal etmiştir. 2001 senesinde de ABD'nin Afganistan'ı işgal ettiği görülmüştür. Yirmi yıllık işgalin ardından ise 2021 yılının Ağustos ayında Afganistan'da ikinci Taliban dönemi başlamıştır.

Afganistan'da ikinci Taliban döneminin başlamasından memnuniyet duyan aktörlerin başında ise Pakistan gelmektedir. Zira hem Pakistan hem de Taliban, İslam üst kimliği çerçevesinde çıkar ve tehdit algılaması gerçekleştirmektedir. Nitekim Taliban'ın ideolojik kökleri de Mücahitler döneminde Sovyet işgaline karşı Pakistan merkezli Diyobendi Medreseleeri'nde eğitim alan kesimlere dayanmaktadır. Bu nedenle de ISI'nın Taliban üzerinde belirli bir nüfuza sahip olduğu düşünülmektedir.

Bununla birlikte ikinci Taliban döneminin başlamasıyla birlikte Taliban'ın Peştun kimliği de belirginleşmiş ve Pakistan'da ayrılıkçı Peştun terörünün yükselişe geçtiği görülmüştür. Bu bağlamda terör örgütü TTP'nin Afganistan'da Taliban'ın yaptığı gibi Pakistan'da bir İslam Emirliği kurma iddiasıyla eylemlerini arttırması, Pakistan açısından ulusal güvenlik ve bölünme tehdidini beraberinde getirmiştir. Buna ek olarak Taliban'ın Peştun milliyetçisi kesimlerinin “Büyük Peştunistan” idealini dillendirmeye başlaması, Durand Sınır Hattı'nı tanımaması, taraflar arasında sınır çatışmalarının meydana gelmesini de beraberinde getirmiştir. Böylesi bir ortamda Afgan halkının başına gelen olumsuzlukların sorumlusu olarak Pakistan'ı görmesi de Taliban'ın iç meşruiyet sorununu aşma noktasında Pakistan karşısı çizgide konumlanmaya başlamasına yol açmıştır. Nitekim yakın geçmişte Taliban-Hindistan ilişkilerinde yakınlaşma

artarken; Pakistan ise Taliban tarafından Afganistan'ın egemenlik haklarının ihlali şeklinde yorumlanmasına rağmen ABD'ye hava sahasını açarak ABD'nin Afganistan'da hava operasyonları düzenlemesine olanak sağlamıştır. Tüm bu hususlar ise Pakistan-Taliban ilişkilerinde ikinci Taliban döneminin başlangıcındaki atmosferin ortadan kalkmasına yol açmıştır. Bu nedenle de taraflar arasındaki ilişkilerde olumlu hava bozulmuş ve ikili ilişkilerde gerilim artmıştır. Üstelik Pakistan'ın terör örgütü TTP'ye ilişkin iddiaları, Taliban'ın 29 Şubat 2020 tarihli Doha Antlaşması'nı ihlal ettiği anlamına gelmektedir. Bu da uluslararası toplumun Taliban'a yönelik tepkisini arttırmaktadır. Bu da Taliban'ın Pakistan'a olan bakışını olumsuz etkilemektedir. Sonuç olarak ikinci Taliban dönemine ilişkin Pakistan'ın olumlu beklentileri, beklentileri zaman içerisinde ciddi yapısal sorunların konuşulduğu bir ortama bırakmıştır. Bu çerçevede Pakistan demografisindeki heterojenlik ve ulus inşasındaki başarısızlık sürdükçe, Taliban'ın Peştun milliyetçisi kimliğinin taraflar arasındaki gerilimi tırmandıracağı öngörülebilir.

VI. KAYNAKÇA

KİTAPLAR

ANDERSON, B. (1993). **Hayali Cemaatler: Milliyetçiliğin Kökeni ve Yayılması**. İstanbul: Metis Yayınları.

BAŞARAN, D. (2022). **İran Dış Politikasında İmparatorluk Vizyonu: Pers Yayılmacılığı**. Ankara: Astana Yayınları.

EROL, M. S.-BAŞARAN, D. (2021), “**2021’de Taliban: “Eski” ve “Yeni” Taliban (Taliban 2.0) Tartışmaları**”, Afganistan’da Taliban Dönemi, Oktay Bingöl-Yelda Ogun, der., Ankara: Nobel Yayınları, 185-206.

GEERTZ, C. (1973). **The Interpretation of Cultures**. New York: Basic Book.

PHİLLİPS, A. B. (2007). “**Consturtivism**”, Martin Griffiths. (ed.), **International Theory for the Twenty-First Century**. New York: Columbia University Press.

SATTAR, A. (2012) **Pakistan’s Foreign Policy 1947-2012: A Concise History**. Karachi: Oxford Press.

DEĞİLER

ABBAS, H. (2008). “A Profile of Tehrik-i-Taliban Pakistan.” **CTC Sentinel**, 1(2).

ALİ A. M. (2014). “India’s Afghan Policy: Prospects and Challenges”, **The Journal of Central Asian Studies**, 21, 139-148.

BURGET, F. A. (2013). ““Durand Hattı”: Afganistan-Pakistan Arasında Yaşanan Kavga’nın Diğer Adı”, **Ortadoğu Analiz**, 5(56), 2013, s. 60-67.

- DASHTİ, Z. (2021) “ABD’nin Afganistan’dan Çekilmesi ile Taliban’ın Yeniden İktidara Gelmesi”, **Asya Araştırmaları Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi**. 5(2), 201.
- CAVERS, D. W. (2011). s, “Nationalism, Ethnicity, and the Cultural Politics of Identity”, **The University of Western Ontario Journal of Anthropology**. 1(1).
- GANGULY, S. (2012). India’s Role in Afghanistan, CIDOB Policy Research Project, Barcelona: **NOREF**.
- GÜDÜL, S.-RAOF. L. (2020), “Orta Asya’da Yeni Büyük Oyun’un Anahtarı: Afganistan”, **Bölgesel Araştırmalar Dergisi**. 4(2), 13-46.
- KARIMOV, H. (2021). “Rusya ve İngiltere Arasındaki Büyük Oyun’un Doruk Noktası: Kuşku Savaşı”, **Genel Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi**. 3(6), 385-400.
- MİTTON J. (2014). “India-Pakistan Rivalry and Failure in Afghanistan”, **International Journal**, 69(3).
- ÖZKIRIMLI, U. (2010). Milliyetçilik Üzerine Güncel Tartışmalar: Eleştirel Bir Müdahale, İstanbul: **İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları**.
- PRICE, R.-REUS-SMITH, C. (1998) “Dangerous Liaisons? Critical International Theory and Constructivism”, **European Journal of International Relations**. 4(3).

TEZLER

- AZİZİ, B. (2022) Afganistan Dış Politikasında Pakistan Faktörü, Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.

ELEKTRONİK KAYNAKLAR

- BAŞARAN, D. (2022). “İslam İşbirliği Teşkilatı’nda Afganistan Gündemi”, ANKASAM, Erişim: 24.11.2022, <https://www.ankasam.org/islam-isbirligi-teskilatinda-afganistan-gundemi>.

BULUT, F. (2022.) “Talibancıların İslam anlayışının fikir ocağı: Diyoğend Medreseleri”, Independent Türkçe, Erişim: 14.07.2022, <https://www.indyturk.com/node/407381/t%C3%BCrki%C3%87yeden-sesler/talibanc%C4%B1lar%C4%B1n-i%C3%87slam-anlay%C4%B1%C5%9F%C4%B1n%C4%B1n-fikir-oca%C4%9F%C4%B1-diyobend-medreseleri>.

ISLAMUDDİN SAJİD, “Pakistan’s Army Denies Reports of Cancellation of Helicopter Deal with Türkiye”, AA, Erişim: 14.01.2022, <https://www.aa.com.tr/en/asia-pacific/pakistans-army-denies-reports-of-cancellation-of-helicopter-deal-with-turkiye/2467954>.

KOYUNCU, M. C. (2022) “Çin’in Afganistan Politikası”, ANKASAM, Erişim: 24.11.2022, <https://www.ankasam.org/cinin-afganistan-politikasi>.

SAYED A. (2021.) “Evolution and Future of Tehrik-e Talibani Pakistan”, Carnegie Endowment, <https://carnegieendowment.org/2021/12/21/evolution-and-future-of-tehrik-e-taliban-pakistan-pub-86051>.

SKODO, A. “Pakistan’s ‘Pashtun Spring’ pits human rights demands against War on Terror politics”, The Conversation. Erişim: 14.01.2022, <https://theconversation.com/pakistans-pashtun-spring-pits-human-rights-demands-against-war-on-terror-politics-91687>.

@ManzoorPashteen, “بې یو څنگه. که وی بندکاره اند، تها غلامی د وطن د زمونږ ویډیو د، In colonial countries, the soldier, by their immediate presence & their frequent & direct action maintain contact with the native & advise him by means of rifle butts & napalm not to budge. Fanon”, Twitter, Erişim: 14.01.2022, <https://twitter.com/ManzoorPashteen/status/1420796673610055680>.

“A Who’s Who of the Insurgency in Pakistan’s North-West Frontier Province: Part Two – FATA excluding North and South Waziristan”, Jamestown, Erişim: 28.07.2022, <https://jamestown.org/program/a-whos-who-of-the-insurgency-in-pakistans-north-west-frontier-province-part-two-fata-excluding-north-and-south-waziristan/>.

“Britain Supported Pakistan While the South Asia Nation Helped the Taliban Kill UK Troops”, Daily Maverick,

<https://www.dailymaverick.co.za/article/2021-09-09-britain-supported-pakistan-while-the-south-asia-nation-helped-the-taliban-kill-uk-troops/>, (Erişim Tarihi: 13.01.2022).

“Designation of Noor Wali as a Specially Designated Global Terrorist”, Federal Register, Erişim: 28.07.2022,

<https://www.federalregister.gov/documents/2019/09/19/2019-20276/designation-of-noor-wali-as-a-specially-designated-global-terrorist>.

“Erdoğan Pakistan Ziyaretinde Navaz Şerif ile Görüştü”, Anadolu Ajansı, Erişim: 13.01.2022, <https://www.aa.com.tr/tr/pg/foto-galeri/erdogan-pakistan-ziyaretinde-navaz-serif-ile-gorustu>.

“Five Pakistan soldiers killed in attack from Afghanistan, military says”, Reuters, Erişim: 28.07.2022, <https://www.reuters.com/world/asia-pacific/five-pakistan-soldiers-killed-attack-afghanistan-military-says-2022-02-06/>.

“Islamic Emirate Mediating Between Pakistan, TTP: Muttaqi”, Tolo News, Erişim: 24.11.2022, <https://tolonews.com/afghanistan-175456/>.

“Islamic State Khorasan (IS-K)”, CSIS, <https://www.csis.org/programs/transnational-threats-project/past-projects/terrorism-backgrounders/islamic-state-khorasan>.

“Joining China-Pakistan Economic Corridor May Isolate Taliban: Report, The India Times, Erişim: 25.11.2022, <https://economictimes.indiatimes.com/news/defence/joining-china-pakistan-economic-corridor-may-isolate-taliban-report/articleshow/93572964.cms?from=mdr/>.

“Pakistan Başbakanı Han, Afganistan’ın Köleliğin Zincirlerini Kırdığını Söyledi”, Anadolu Ajansı, Erişim: 24.11.2022, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/pakistan-basbakani-han-afganistanin-koleligin-zincirlerini-kirdigini-soyledi/2336753/>.

- “Pakistan Başbakanı Han, Afganistan'ın köleliğin zincirlerini kıldığını söyledi”, Anadolu Ajansı, 16.08.2021, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/pakistan-basbakani-han-afganistanin-koleligin-zincirlerini-kirdigini-soyledi/2336753>.
- “Pakistan must negotiate with TTP within constitutional parameters”, Ani News, Erişim: 28.07.2022, <https://www.aninews.in/news/world/asia/pakistan-must-negotiate-with-ttp-within-constitutional-parameters20220615223334>.
- “Pakistan tribal jirga in Kabul pushing for peace with TTP”, Tribune, Erişim: 28.07.2022, <https://tribune.com.pk/story/2359640/pakistan-tribal-jirga-in-kabul-pushing-for-peace-with-ttp>.
- “Pakistan, Afganistan Sınırına Çektiği Tel Örgüleri Neredeyse Tamamladı”, Anadolu Ajansı, Erişim: 24.11.2022, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/pakistan-afganistan-sinirina-cektigi-tel-orguleri-neredeyse-tamamladi/2354316>.
- “Pakistan’dan Cemal Kaşıkçı Açıklaması”, Yeni Akit, Erişim: 02.01.2022, <https://www.yeniakit.com.tr/haber/pakistandan-cemal-kasikci-aciklamasi-534268.html>.
- “Pakistan’s ‘Strategic Depth Policy’ behind ‘unbearable suffering’ of Afghans”, Ani News, Erişim: 24.11.2022, <https://www.aninews.in/news/world/asia/pakistans-strategic-depth-policy-behind-unbearable-suffering-of-afghans20210623231647>.
- “Pakistan’s Taliban Battle Military for Frontier Arms Bazaar and Strategic Tunnel”, Jamestown, Erişim: 28.07.2022, <https://jamestown.org/brief/pakistans-taliban-battle-military-for-frontier-arms-bazaar-and-strategic-tunnel>.
- “Pakistan”, CIA Factbook, Erişim: 24.11.2022, <https://www.cia.gov/the-world-factbook/countries/pakistan/#geography>.
- “Question Mark of South Waziristan: Biography and Analysis of Maulvi Nazir Ahmad”, Critical Threats, Erişim: 28.07.2022,

<https://www.criticalthreats.org/analysis/question-mark-of-south-waziristan-biography-and-analysis-of-maulvi-nazir-ahmad>.

“South Waziristan Taliban groups clash-report”, Long War Journal, Erişim: 28.07.2022,

https://www.longwarjournal.org/archives/2009/08/south_waziristan_taliban.php.

“Tehrik-e Taliban Pakistan”, CISAC, Erişim: 26.07.2022, https://cisac.fsi.stanford.edu/mappingmilitants/profiles/tehrik-i-taliban-pakistan#text_block_19701.

“Tehrik-e Taliban Pakistan”, Counter Terrorism Guide, Erişim: 26.07.2022, <https://www.dni.gov/nctc/groups/ttp.html>.

“Tehrik-i-Taliban Pakistan”, Stanford, Erişim: 24.11.2022, https://cisac.fsi.stanford.edu/mappingmilitants/profiles/tehrik-i-taliban-pakistan#text_block_19701.

“The Untenable TTP-Pakistan Negotiations”, South Asian Voices, Erişim: 28.07.2022, <https://southasianvoices.org/the-untenable-ttp-pakistan-negotiations/>.

“TTP appoints Mufti Noor Wali Mehsud as chief after Fazlullah's killing”, DAWN, Erişim: 28.07.2022, <https://www.dawn.com/news/1415660>.

“TTP militant group persistent threat to Pakistan's security: UNSC report”, The Hindu, Erişim: 28.07.2022, <https://www.thehindu.com/news/international/ttp-militant-group-persistent-threat-to-pakistans-security-uns-report/article65472838>.

“UN sanctions emir of the Pakistani Taliban”, <https://techconsultingstudies.eu/2020/07/21/un-sanctions-emir-of-the-pakistani-taliban/>

“Who are the Pakistani Taliban”, CNN, Erişim: 26.07.2022, <https://edition.cnn.com/2014/12/17/world/asia/pakistan-taliban-explainer/index.html>.

“پاکستان بر کالاهای ترانزیتی افغانستان محدودیت وضع کرده است”, Sputnik, Erişim: 21.01.2023, <https://l24.im/ADGPFIO>.

”پاکستان طالبان تہ حریرك“، Marefa، Erişim: 28.07.2022،
[https://www.marefa.org/simplified.](https://www.marefa.org/simplified/پاکستان_طالبان_تہ_حریرك)

”درگیری میان طالبان و مرزبانان پاکستانی چندین کشته و زخمی برجا گذاشت“، VOA، Erişim: 13.12.2022، <https://www.darivoo.com/a/afghan-taliban-and-pakistani-military-engaged-in-fighting-/6871448.html>.

”سفیر سابق پاکستان: طالبان محافظہ کار و رادیکال قدرت مند شدن“، Ufuqnews، Erişim: 21.01.2023، <https://ufuqnews.com/archives/207921>.

”علمای پاکستان حملات تی تی پی را محکوم کردن“، Afintl، Erişim: 21.01.2023، <https://www.afintl.com/202301096965>.

”پاکستان فی ل نظیرتھا زخمی یدعطي أفغانستان فی طالبان حرکة نجاج“، Swissinfo، Erişim: 28.07.2022، <https://www.swissinfo.ch/ara/نجاج-فی-ل-نظیرتھا-ازخمیدعطي-أفغانستان-فی-طالبان-حرکة>،
47108742،.

Aamir Nazir، “Terrorism، Extremism and Militancy in Pakistan: Domestic & International Factors”، Research Gate، https://www.researchgate.net/publication/331906857_Ethnic_Militancy_in_Pakistan_Causes_Consequences_and_Remedies، (Erişim Tarihi: 13.01.2022).

ÖZGEÇMİŞ

Ad-Soyad : Fareed Ahmad Mosleh

Öğrenim Durumu

Yüksek Lisans: : İstanbul Aydın Üniversitesi
Uluslararası İlişkiler ve İstihbarat İncelemeleri

Lisans: : Ankara Üniversitesi
İlahiyat Fakültesi, İlahiyat Bölümü

Dil: : Türkçe, İngilizce, Arapça, Farsça, Peştunca, Urduca
Ve Özbekçe